

Anul LXV

Vol. I

Revista ARHIVELOR

nr. **2** 1988

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE
A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CUPRINS

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

- A. STAN — Revoluția română de la 1848. Coordonate ale,
unității naționale 121
I. RANCA — Acțiuni românești după Adunarea de la Blaj din
septembrie 1848. Contribuții documentare 135
*** — Documente 141

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI B.P. HASDEU

- G. MIHĂILĂ — Pe marginea edițiilor noi din operele lui Tadeu,
Alexandru Bogdan Petriceicu și Iuliei Hasdeu 163
L. BRANCEANU — B.P. Hasdeu — director general al Arhivelor
Statului (1876—1900). Documente. 178
A. SACERDOTEANU — Bibliografia operei lui B. P. Hasdeu. 201

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

- C. LUNGU — Eficiența muncii de îndrumare și control la nivel de
ramură 217
M. RACHIERU — „Tezaur istoric prahovean” — expoziție docu-
mentară permanentă — mijloc al educației patriotice 219

ȘTIINȚE SPECIALE

- T. MATEESCU — Preocupări pentru organizarea Arhivelor în
secolul al XIX-lea 222
EL. COZMA — Un sigiliu al domnului Radu Mihnea 225

RECENZII ȘI PREZENTĂRI 227

CONSILIUL DE CONDUCERE

Maria Pirvulescu — președinte,
Liviu Boar, Ioana Burlacu,
Nicolae Chipurici, Iulian Cârțană,
Constantin Condrea, Costin Feneșan,
Stela Giosan, Ștefan Hurmuzache,
Ana-Cristina Halichias,
Gheorghe I. Ioniță,
Maria Klaus, Cornelii Lungu,
Alexandru Matei, Eleonora Mitrescu,
Nicolae Mocioiu, Mircea Mușat,
Nicolae Nistor, Florea Oprea,
Emilia Poștăriță, Mihai Rachieru,
Traian Rus, Ștefan Ștefănescu,
Mioara Tudorică, Silvia Vătafu-Găitan.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Costin Feneșan,
Ana-Cristina Halichias,
Ștefan Hurmuzache, Maria Klaus,
Cornelii Lungu, Eleonora Mitrescu,
Florea Oprea, Maria Pirvulescu,
Mioara Tudorică — președinte,
Silvia Vătafu-Găitan.

Redactor șef

Mioara TUDORICĂ

Redactor :

Magdalena STOICESCU

Secretar de redacție

Florin PINTILIE

140 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DE LA 1848

Revoluția Română de la 1848. Coordonate ale unității naționale

APOSTOL STAN

Revoluția română de la 1848 constituie o profundă și viguroasă manifestare social-politică desfășurată la scara întregului spațiu național. Ea se integrează proceselor similare continentale, marcind o linie despărțitoare între liberalismul și democratismul european întins pînă la Dunărea de Jos și absolutismul oriental otoman și țarist care-și disputa dominația asupra Principatelor române.

Deși națiunea română se afla divizată pe plan statal datorită vicisitudinilor externe, revoluția are la bază un viguros fond unitar afirmat îndeosebi prin conștiința națională vădită clar în principalele programe: petiția de la Blaj din 3/15 mai care relevă comunitatea cultural-lingvistică și economică a întregului spațiu românesc, proclamația de la Islaz care în preambul amintește că muntenii sînt o parte a unei națiuni de 8 milioane, alte manifeste bănățene, bucovinene și moldovene prin care populațiile respective se prezintă drept fragmente ale unei națiuni române întinsă în provinciile cunoscute¹. Drept urmare a conștiinței naționale, moldovenii, bucovinenii, bănățenii, transilvănenii etc. revendică dreptul de a fi numiți români, iar nu cu nume provinciale sau străine de olahi, vlahi, blachi etc.

Obiectivele mai mult sau mai puțin comune care animau lupta poporului român din toate provinciile istorice au generat formulări programatice cuprinzînd principii similare. Deși pe prim plan înseriu revendicări menite să răspundă unor nevoi de strictă acuitate, programele revoluției din Transilvania, Moldova și Țara Românească au introdus elemente similare care se completează reciproc, alcătuiind în ansamblu „prin alăturare programul unitar de luptă al românilor”². Prin noile revendicări și, mai ales, prin instituțiile preconizate a înlocui vechiul eșafodaj social-politic, programele revoluției române asigurau triumful burgheziei și al maselor populare, contribuind decisiv la accelerarea progresului material și spiritual al poporului român.

¹ Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii* vol. I—II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1982.

² Dan Berindei, *Programul intern al revoluției române din 1848—1849 în „Revoluția de la 1848 în țările române”*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1974, p. 35, 38—54.

Prin faptul că porneau de la necesități mai mult sau mai puțin similare, se inspirau din același fond de idei specifice liberalismului și democratismului cu rădăcini în rîndul maselor populare, mai ales al țărănimii, programele revoluției române dobîndesc astfel o trăsătură care le unește și le deosebește de alte proiecte europene. Ele reprezintă, atît în momentul 1848—1849, cit și ulterior, o experiență dar mai ales o zestre ideologică comună, un fond de idei din care se inspiră fruntașii poporului român din toate provinciile istorice.

Unele din programele revoluției s-au făurit prin consultări între diferiți fruntași ai poporului român, înscrind deziderate care sub o formă sau alta vizau interesele lui de ansamblu. În alte situații, pe baza cunoașterii frămîntărilor și evoluțiilor dintr-o anumită provincie, folosindu-se o experiență dată, se alcătuesc programe mai radicale, în concordanță cu modul cum soluționarea unor anumite probleme își găsise formularea cea mai adecvată. Este concludentă influența exercitată de evenimentele din Transilvania asupra redactării programului revoluționar în Țara Românească prezentat la 9 iunie 1848 la Islaz, precum și modul în care fruntașii moldoveni mai ales prezenți la Blaj, în formulări programatice ulterioare, au înscris revendicări în concordanță cu sensul unor desfășurări ivite în Transilvania. O interconectare a intențiilor revoluționare, precum și a unor acțiuni politice cu caracter programatic, se poate observa pe tot parcursul revoluției³.

Dar, revoluția, indiferent de scopurile ei locale, a tîns pe plan general la afirmarea națiunii române ca entitate politică distinctă. Românii din Moldova și Țara Românească și-au afirmat, mai întîi, năzuința de consolidare a identității în raport cu puterile suzerană și protectoare care, prin dominația exercitată asupra Principatelor Române, limitau autonomia, încercînd să înăbușe dezvoltarea și modernizarea instituțiilor naționale, să stăvilească intensificarea legăturilor între toate provinciile românești, să limiteze circulația ideilor, oamenilor și chiar a mărfurilor între membrii unei comunități naționale distincte, omogene și animate de aspirații comune. În Transilvania, Banat, Bucovina și alte zone aflate sub dominația străină, unde românii nu posedau state autonome, iar administrația și în general funcțiile statului erau încredințate unor pături conducătoare aparținînd altor etnii, românii s-au pronunțat hotărît pentru suprimarea unor asemenea privilegii, tinzînd spre recunoașterea lor ca națiune politică. Printr-o asemenea revendicare, românii din Transilvania, Banat și Bucovina mai ales urmăreau în concordanță cu ponderea lor demografică copleșitoare, să transforme provinciile amintite în state românești.

În timpul desfășurărilor revoluționare, românii au arătat cu hotărîre faptul că, indiferent de provinciile istorice în care locuiau, între ei exista o serie de interese comune și împărtășeau sentimente identice care-i făceau să se simtă o națiune, o comunitate umană conștientă că avea de realizat aspirații similare. Muntenii, moldovenii și transilvănenii afirmau în toate ocaziile și prin toate mijloacele că se considerau nu comunități umane distincte, ci o singură națiune română, care sub raport demografic însumau un număr relativ mare de circa opt milioane locuitori. Conștiința apartenenței acestei populații la aceeași comunitate națională este atît de puternică și atît de profundă, încît ea apare obsedant în toate momentele și manifestările revoluționare, în toate provinciile românești. Idei acestea că românii constituiau o națiune de opt milioane i se face o propagandă intensă și neconținută prin toate mediile specifice epocii, inclusiv în rîndul maselor populare⁴.

Afirmarea faptului că românii constituiau o națiune de opt milioane crea în rîndul locuitorilor o stare afectivă deosebită. Prin toate mijloacele de propagandă ale revoluției, cu precădere în Țara Românească, se demonstra că între românii din diferite provincii istorice exista nu numai o puternică atracție, ci și un sentiment de afecțiune și solidaritate. În temeiul acestuia, deși în

³ Apostol Stan, *Revoluția română de la 1848. Solidaritate și unitate națională*, Edit. Politică, București, 1987, p. 45—90.

⁴ *Ibidem*, p. 338 și urm.

fiecare provincie se urmăresc scopuri particulare, românii se bucurau de simpatia și concursul tuturor conaționalilor, de sprijinul acestora în caz de dificultăți greu surmontabile.

Sentimentul de naționalitate al românilor din Transilvania este atât de puternic și de profund încât, în împrejurările în care existența lor distinctă era negată, provoacă o puternică mobilizare în rindul maselor populare. Animate de frunțașii ei politici, acestea sînt antrenate într-o înverșunată luptă de rezistență împotriva tendințelor străine de nimicire, tocmai în temeiul apărării individualității naționale.

Pentru a stimula sentimentele de solidaritate, dar mai ales conștiința națională, în Banat, Transilvania și Țara Românească, unde desfășurările revoluționare antrenează participarea largă a maselor populare, se face o susținută propagandă politică în spiritul cultivării trecutului poporului român, mai ales a originii lui latine⁶. Adunările populare organizate cu participarea unui număr relativ mare de locuitori, presa revoluționară, precum și diferite alte documente se constituie în mărturii ale unei puternice conștiințe naționale, dezvoltată, dar mai ales întreținută, prin evocarea unor trăsături distinctive din trecutul poporului român, cu accentul pus pe faptul că se recunoștea ca o națiune latină la porțile Orientului, avînd de împlinit o misiune distinctă. Inoculîndu-se din trecut, mai ales fapte glorioase, prezentîndu-se acesta din perspectivă legăturilor lui cu Roma antică, a continuității și rezistenței împotriva adversarilor, românii apar în timpul revoluției de la 1848 ca o națiune mîndră nu numai de trecutul istoric, ci și, mai ales, conștientă de sarcinile care-i stăteau în față.

Apărîndu-și individualitatea, românii apar în fața popoarelor Europei ca o comunitate conștientă de misiunea pe care o avea de împlinit. La făurirea unei asemenea imagini au contribuit mai mulți factori. În notele și demersurile diplomatice întreprinse pe lîngă puterile europene, emisarii ai revoluției vorbeau în numele unei națiuni române omogene și compacte de opt milioane de oameni, îndreptățită — în temeiul principiilor democratice — să se organizeze statul într-o entitate distinctă. Faptul că românii din toate provinciile, indiferent de stăpînirile străine, erau un întreg cu mii de afinități apare și în publicistica europeană, în aceea occidentală. Opinia publică internațională lua astfel cunoștință, prin articole și note inserate în presă, de trecutul istoric al unui popor numeros din sud-estul continentului european, de faptul că era însoțit de puternice sentimente de solidaritate și unitate, luptînd hotărît împotriva opresiunii străine. Dacă în anii anteriori revoluției, ideea că românii reprezentau o națiune distinctă, conștientă de propria ei misiune, apare în publicistica europeană în mod sporadic și, prin urmare, fără ecou puternic în cercuri largi ale opiniei publice în timpul evenimentelor revoluționare ea s-a difuzat și chiar dezbătut larg.

Considerîndu-se o națiune omogenă, unitară și solidară, românii din toate provinciile, prin reprezentanții lor cei mai conștienți, încearcă o coordonare a activității politice spre a asigura succesul evenimentelor revoluționare. Pe baza conștiinței naționale, s-au conceput proiecte de declanșare a revoluției într-o provincie sau alta în interdependență cu mersul evenimentelor sau ajutoarelor care trebuiau reciproc acordate. La români, din cauza condițiilor externe diferite în care se găsea fiecare provincie, a mai multor straturi și suprapuneri de dominație, interese și interferențe care se armonizau sau se negau, datorită unor particularisme social-politice rezultate dintr-o viețuire separată seculară, n-a fost posibilă constituirea unei conduceri revoluționare la scară națională pentru declanșarea unei acțiuni dintr-un singur centru. S-a propus o asemenea strategie la Paris, moldovenii și muntenii reușiți în martie acolo hotărînd să acționeze în acest sens. Dar, o serie de evenimente survenite între timp, ca izbucnirea precipitată a revoluției în Moldova, au năruit acele intenții.

Dacă n-au avut în vedere declanșarea revoluției dintr-un singur centru în întregul lor spațiu, românii s-au bizuit pe folosirea forțelor revoluționare dintr-o provincie pentru descătușarea de opresiune într-o alta. Muntenii, de pildă, după ce în aprilie preconizaseră drept soluție pentru declanșarea revoluției folosirea grănicerilor români din Transilvania, și-au legat apoi

⁶ *Ibidem*, p. 359 și urm.

planurile insurecționale de desfășurare a adunării de la Blaj din 3/15 mai, ale cărei învălăminte le-au folosit din plin. Tot astfel moldovenii refugiați în Transilvania încearcă să folosească condițiile prielnice de aici în vederea extinderii revoluției în patria lor. Făcuse astfel planul de declanșare a unei „invazii” revoluționare prin utilizarea unor detașamente de voluntari români care începuseră chiar a fi recrutăți. Dar, dispoziții aspre ale guvernului maghiar puse în aplicare în iulie 48 de comisarul extraordinar al Transilvaniei⁶, împiedicau concretizarea acelor intenții. Faptul că încercau să folosească potențialul revoluționar al românilor din Transilvania în vederea reaprinderii revoluției în Moldova a constituit pentru ceilalți moldoveni o gravă culpă politică, dovada concretă a dacoromânismului de care erau bănuți, atrăgându-și din partea guvernului maghiar măsuri de expulzare. Obligați să părăsească centrele revoluționare românești din Transilvania și Banat, exilații moldoveni se regrupau, în fine, la Cernăuți, tot în Imperiul habsburgic, dar într-o zonă neatinsă de interesul guvernului maghiar. Se poate afirma categoric că Ungaria revoluționară a constituit obstacolul insurmontabil al concretizării proiectelor de extensiune a revoluției române dinspre Transilvania spre Moldova.

Revoluția din Țara Românească a avut posibilitatea să se transforme într-un centru de insurecționare a Moldovei. Presa din București, prin cuvîntul unuia din secretarii guvernului, C. A. Rósetti, a pledat insistent și pasionant în acest sens, stîrnind entuziasmul muntenilor. N-a stîrnit însă în Moldova ecoul sperat, nu atît în mijlocul poporului care fusese într-o anumită măsură contaminat de noul regim din București, cît mai ales în rîndul boierilor conservatori. Se sugerase că moldovenii să adopte programul de la Islaz, dar boierii conservatori s-au dovedit mai preocupați de interesele lor individuale, de privilegii. Este adevărat că erau paralizați, în frunte cu M. Sturdza, de avertismentul Rusiei de a ocupa țara, în caz de revoluție. În condițiile reticenței boierimii conservatoare din Moldova de a adopta programul de la Islaz, la București s-a preconizat chiar extensiunea revoluției prin „cucerire” prin trimiterea peste Milcov a unor forțe militare menite a paraliza aparatul represiv al lui M. Sturdza și a descătușa masele populare. A fost un pericol real, înțeles de Rusia, care, spre a-l evita, în iunie a ocupat Moldova năruind astfel planurile de „expansiune” revoluționară din centrul de la București.

În iarna, dar mai ales în primăvara lui 1849 s-au făurit îndeosebi de N. Bălcescu și Ion Ghica planuri de „invazie” revoluționară din Transilvania în Moldova și Țara Românească, încercîndu-se să se facă din oastea lui Avram Iancu, cantonată în zona munților Apuseni — în cazul în care guvernul maghiar ar fi consimțit la concesiile politice în favoarea românilor — axul întregii acțiuni de provocare a unui „război” popular împotriva ocupației țariste. Planul s-a izbit de reticența guvernului maghiar care — pînă în ultimele clipe ale existenței lui politice, în pofida primejdiiilor la care era expus din partea oștilor de invazie ale Rusiei țariste — s-a cramponat pe pozițiile de nesocotire a intereselor naționale ale românilor din Transilvania, preferînd sucombarea politică sub loviturile contrarevoluționare ale țarului⁷.

Revoluția română, în izbucnire și desfășurare, a făcut deci să apară în prim plan un grup de revendicări care solicitau o soluționare primordială. Asta nu înseamnă că nuanța ei unitară era total estompată. Adunarea de la Blaj, de pildă, a fost pregătită dintr-o largă perspectivă dacoromână⁸. Tot astfel, în Țara Românească, propaganda politică internă și externă, precum și activitatea diplomatică erau efectuate în același spirit. Dar, datorită unor condiții particulare, a unor suprapuneri diferite de dominație externă, revoluția română dobîndea forme specifice de afirmare și manifestare. În Transilvania, dintr-o mișcare liberală și socială inițială, se transformă treptat într-o acțiune încremenată pentru afirmarea independenței naționale, adică pentru apărarea identității politice a românilor. Aceasta este ideea în jurul căreia se retransază

⁶ Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania, în anii 1848—1849*, vol. III, Cluj, 1946, p. 13—14.

⁷ Ap. Stan, *op. cit.*, p. 275, și urm.

⁸ *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române*, Transilvanic, vol. III, Edit. Acad. R. S. România, București, 1982, p. 224—225, 497, 566.

treptat revoluția, elementul ei caracteristic, căci aspectul ei social era mult diminuat de faptul că nobilimea maghiară, pentru a determina pe români să admită uniunea, cu toate că a tărgănat un anume timp, a consimțit în a doua parte a lui iunie să abolească iobăgia. Toate celelalte frământări sociale ulterioare au fost cauzate de o serie de diferende între nemeși și țărani asupra stăpînirii unor pămînturi răpite în trecut din fondul loturilor urbariale și revendicate în acele împrejurări.

Este de subliniat că în Banat, Crișana și Maramureș, părți integrate în regatul maghiar, asemenea rezolvări avuseseră loc încă din aprilie, conform legilor dietei maghiare. Lupta românilor din aceste părți se nuanțează în raport cu aceea a conaționalilor din Transilvania în sensul că se vedeau impetuși asaltați de veleitățile sîrbilor din Voivodina, proclamată stat în cadrul Imperiului habsburgic și desprinsă de Ungaria. Erau revendicați nu numai politic, ci și integrați deja sub raportul organizării instituțiilor cultural-confesionale. De aceea, prioritar pentru românii din Banat s-a situat lupta împotriva acestei tendințe sîrbești. Dintre-o asemenea perspectivă trebuie înțeleasă adunarea de la Lugoj din iunie organizată de Murgu cu concursul guvernului maghiar. Deci, în mai și iunie, nici românii din Banat nu merg alături de conaționali din Transilvania, scopul lor prioritar fiind cel menționat, deosebit de cel proclamat la Blaj. Ei deja — încă din mai — fără a pune în discuție uniunea, intrucît făceau parte integrantă din Ungaria, încercaseră să se delimiteze cultural-confesional chiar și de unguri, solicitînd o serie de instituții specifice. Tinzînd să se separe de sîrbi, susțineau organizarea unui căpitănat, o entitate administrativ-militară care contrazicea ideea statului unitar maghiar, atrăgîndu-și criticile aspre ale lui Kossuth.

În Bucovina, începînd din iunie mai ales, românii tind să se separe de ruteni, să oprească procesul de asimilare efectuat de către aceștia, să-și organizeze instituții cultural-confesionale proprii și chiar să se proclame într-un ducat, o entitate administrativă în cadrul Imperiului habsburgic⁹.

În Principale, îndeosebi în Țara Românească națiunea română nu era oprimată de alte națiuni, nu era în pericol de a fi asimilată. Aici primordială era lupta pentru abolirea protectoratului țarist care înăbușea națiunea în ascensiunea ei, în împlinirea idealurilor, inclusiv aceea de unitate statală. Izbucnită ca o manifestare politico-socială de generoasă afirmare a unor principii liberale și democratice, revoluția s-a transformat, chiar din primele zile de manifestare, într-o înverșunată acțiune desfășurată pe multiple planuri, inclusiv diplomatic și militar, pentru apărarea autonomiei, pentru consacrarea dreptului de a face schimbări, încercîndu-se lichidarea protectoratului înăbușitor.

Dar dacă n-a fost posibilă provocarea și apoi extinderea revoluției dintr-un singur centru în întregul spațiu românesc — în ciuda mai multor încercări — s-a afirmat, în schimb, o puternică solidaritate națională în jurul unor desfășurări provinciale¹⁰.

Transilvănenii, prin intermediul foilor periodice care se bucurau de o largă circulație în toate provinciile naționale, contribuie la dezbaterea de idei în momentele premergătoare declanșării insurecției în Țara Românească. G. Barițiu introduce o serie de articole, unele din acestea fiind corespondențe de la București, printre care statutul internațional al Principatelor Române în raport cu puterile suzerană și protectoare, tinzînd să demonstreze caracterul legitim al luptei pentru apărarea autonomiei statale și, implicit, dreptul Moldovei și Țării Românești de a-și schimba legislația, uzînd chiar de mijloace revoluționare. Aceleași foi brașovene, prin informațiile numeroase inserate cu privire mai ales la desfășurările din centrul Europei, au contribuit la ținerea la curent a locuitorilor din Principate cu evenimente excepționale, creînd o anumită stare de spirit favorabilă revoluției.

⁹ Cornelia Bodea, *1848 la români*, I, p. 608—610.

¹⁰ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 33 și urm., 149 și urm.

Dar muntenii mai beneficiază și de concursul profesorilor transilvăneni aflați la București. În relații de amicitie strinsă cu cei mai de seamă cărturari și oameni politici ai Țării Românești, la curent cu planurile urzite de aceștia pentru emanciparea socială și națională, ei participă la reuniuni politice în care-și expuneau părerea cu privire la nevoia și modalitatea de dezlănțuire a revoluției. Totodată, prin intermediul aceluiași profesori se crează un sistem de comunicație și schimb de idei între românii din Transilvania și cei din Țara Românească.

La rindul lor, românii din Transilvania, tocmai în faza cea mai aprinsă a căutării unei mai adecvate căi de luptă revoluționară, beneficiază de sugestii și sprijin din Țara Românească. Se știe că printre problemele importante care frământau pe fruntașii românilor din Transilvania înainte de convocarea adunării de la Blaj, pe prim plan se afla modalitatea în care trebuia acționat pentru împlinirea dezideratelor naționale, dacă era indicat să se accepte libertăți și drepturi social-politice în detrimentul renunțării la propria naționalitate sau dacă, dimpotrivă, toate celelalte revendicări trebuiau subordonate luptei pentru recunoașterea individualității distincte, a ridicării românilor la rangul de națiune întregitoare a Transilvaniei. Fruntașul politic care a înțeles cel mai bine prioritatea obiectivelor de luptă națională, personalitatea care se străduia să-i asigure un asemenea făgaș a fost Simion Bărnuțiu. Într-o asemenea fază a frământărilor politice, prin profesorii transilvăneni de la București, N. Bălcescu expedia sugestii pentru fruntașii transilvăneni.

Organizarea, dar mai ales desfășurarea adunării de la Blaj din 3–5/15–17 mai constituia un prilej de solidaritate națională, de consens între masele populare din Transilvania și conducătorii lor cu reprezentanți ai poporului român din celelalte provincii istorice¹¹. Fruntașii transilvăneni, pe lângă preocuparea de a asigura o participare masivă, îndeosebi a maselor țărănești, au avut în vedere ideea de a imprima unei asemenea reuniuni un caracter dacoromân. În acest sens, Adunarea de la Blaj a avut reprezentanți ai poporului român din toate provinciile și zonele aflate sub coroana habsburgică. Aceiași organizatori ai reuniunii amintite au tins să asigure prezența la Blaj și a unor moldoveni și munteni, în temeiul principiului de unitate și solidaritate națională. Se poate, astfel, observa că, în ciuda faptului că-și propuneau să definitiveze și mai ales să sancționeze un program prin care se urmărea transformarea românilor din Transilvania într-o națiune politică cu drepturi decisive în aparatul guvernamental și în instituții, organizatori adunării de la Blaj au ținut să aibă drept martori și susținători morali reprezentanți din Moldova și Țara Românească.

La rindul lor, fruntașii mișcării naționale din Principate au văzut în reuniunea de la Blaj prefigurarea idealului de unitate românească. Presimțind însemnătatea deosebită a hotărârilor ce vor fi luate — dat fiind faptul că nu mult timp înaintea organizării ei avea loc un fructuos schimb de opinii — aceștia se lasă antrenați într-un elan național stimulați și de profesorii transilvăneni din Principate. Așa se explică faptul că, adunarea de la Blaj din 3–5/15–17 mai are printre participanți, în afară de reprezentanți ai românilor din provinciile dominate de habsburgi, fruntași din Țara Românească și Moldova. Dacă moldovenii aflați la Blaj, în calitate de emigranți politici, se aflau în număr mai mare, muntenii, în schimb, își trimit doar câțiva oameni, printre care D. Brătianu. S-au aflat astfel acolo doar cei care au reușit să înșele vigilența autorităților lui G. Bibescu care, văzând în acea adunare o autentică manifestare națională, s-a temut de consecințele ei asupra regimului lui politic, căutând să îngrădească la maximum participarea chiar și a profesorilor transilvăneni nevoiți să treacă frontiera travestiți. Tocmai din cauza unor asemenea măsuri restrictive, N. Bălcescu, dornic să fie prezent la Blaj, nu reușe să dobândească pașaport.

În pofida acestor măsuri întreprinse nu numai de autoritățile lui G. Bibescu ci și de cele habsburgice, de a limita — în cazul în care nu se putea curma — participarea românilor din

¹¹ Victor Chereșteșu, *Adunarea națională de la Blaj*, Edit. politică, București, 1966, p. 526 și urm.

Principate la adunarea de la Blaj, de a împiedica deci pe frunțașii mișcării naționale românești să delibereze în comun influența evenimentelor din Transilvania pe planul desfășurării revoluționare în toate provinciile istorice a fost considerabilă.

Contaminați de spiritul național care domina conștiința politică a românilor transilvăneni, românii moldoveni au abandonat atitudinea moderată inspirată cu precădere de teama unei invazii străine, preocupările mai mult sau mai puțin provinciale, puse exclusiv în interesul Moldovei, înțelegând necesitatea afirmării luptei efective pentru împlinirea unor idealuri mai mari de ordin național¹². O asemenea împrejurare explică metamorfoza survenită în conduita lor politică, faptul că acțiunile pe care și le propun sînt mai inspirate din acel ideal național afirmat cu atita forță de reprezentanții românilor din Transilvania pe cîmpia Blajului.

Muntenii, după exemplul desfășurării adunării de la Blaj, organizează atît la sate, cit și mai ales la orașe reuniuni politice în care erau strînse mari contingente de oameni. În timpul acestora se prezenta programul revoluției, dîndu-se numeroase detalii asupra unor principii generale cărora locuitorii mai puțin instruiți nu le sesizau adevăratele înțelesuri. Totodată, același model — dat fiind că nu se izbutise constituirea și convocarea unor adunări reprezentative — slujea conducerii revoluției, atît din Țara Românească cit și din Transilvania, de a sancționa hotărîri importante, cărora li se conferea aprobarea maselor populare, concretizîndu-se în condițiile date principiul suveranității, dreptul tuturor locuitorilor de a aproba sau respinge dispozițiile adoptate.

Confruntînd unele acte aparținînd revoluției, se poate observa o asemănare izbiloare între formula jurămîntului adoptată de românii din Transilvania cu ocazia adunării de la Blaj și aceea utilizată de munteni, mai ales după cel de-al doilea complot contrarevoluționar, de la finele lui iunie. Este incontestabil că frunțașii revoluției de la București au preluat aproape integral textul jurămîntului, căuțind prin solicitarea locuitorilor de a-l adopta, să facă din aceștia apărători mai vigilenți și mai activi ai regimului revoluționar.

La rîndul lor, românii transilvăneni folosesc într-o anumită măsură în lupta pentru apărarea existenței lor naționale experiența revoluției din Țara Românească. Este vorba de organizarea lor militară, cu deosebire a gărzilor naționale, care este tributară într-o anumită măsură modelului din Țara Românească, atît din timpul revoluției cit și din anii de renaștere și dezvoltare a armatei naționale realizată în perioada anterioară. Românii transilvăneni, în scopul dezvoltării sentimentelor patriotice și a elanului național, procură marșuri și cîntece specifice din Principatele Române, printre care un poem dedicat de C. Negruzzi lui Dragoș, care în condițiile revoluției, prin metamorforzare și adaptare, se transforma în marșul lui Iancu, devenit un autentic imn național, cu o puternică încărcătură emoțională.

Solidaritatea românească s-a adîncit efectiv în împrejurările desfășurării revoluționare. După triumful revoluției atît în Transilvania cit și în Țara Românească, între frunțașii națiunii române din cele două provincii au existat consultații permanente, circulația și schimbul de idei efectuîndu-se fie prin emisari speciali ca A. G. Golescu sau Ioan Maiorescu, de pildă, fie pe cale epistolară¹³. Asemenea contacte antrenează în fluxul lor și pe frunțașii românilor din Moldova care, fie din Transilvania — unde se află, un timp, ca emigranți — fie din Bucovina, unde și-au stabilit mai tîrziu reședința, demonstrează același interes în coordonarea activității desfășurate cu reprezentanți ai poporului român din Țara Românească, Transilvania sau Banat. Circulația și schimbul de idei substituiau un for național unificator preconizat a se înlăptui, în genul parlamentului german de la Frankfurt — , dar care n-a prins substanță din motive de oportunitate politică.

¹² Valerian Popovici, *Dezvoltarea mișcării revoluționare din Moldova după evenimentele din martie 1848*, în „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1954, nr. 1—2.

¹³ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 110 și urm.

Prin intermediul Sibiului și Brașovului, grație activității unor fruntași români transilvăneni, guvernul revoluționar de la București stabilea două prețioase puncte de contact între el și emisarii politici trimiși cu misiuni speciale în Europa occidentală. Informații destinate unor asemenea reprezentanți ajungeau mai întâi la Sibiu sau Brașov, de unde erau, apoi, expediate la destinatari. La rindul lor, emisarii guvernului de la București, atunci când erau în penurie de informații referitoare la evenimentele din țară sau când voiau să urgenteze o legătură directă cu aceasta, recurgeau la concursul românilor din Transilvania, care prin Sibiu și Brașov reușeau să răspundă la solicitările efectuate.

După succesul revoluției în Țara Românească mai ales, foile brașovene se transformă într-o oglindă a noilor realități. Ele înregistrează evenimentele social-politice survenite, schimbările efectuate de conducerea revoluției, frământările și acțiunile contrarevoluționare organizate de reacțiune, atitudinea guvernului și a maselor populare față de amenințarea cu invazia străină, lupta pentru concretizarea programului revoluționar etc. Într-un cuvânt, perioadele transilvănene reflectă în mod amplu și profund desfășurările revoluționare din Țara Românească, contribuind la făurirea unei imagini complexe asupra înfruntărilor social-politice. Importanța unor asemenea articole de presă este însă mult mai mare. Pentru că foile brașovene circulau în toate provinciile românești, se realiza pe o asemenea cale difuzarea concepțiilor și înfăptuirilor din Țara Românească în rindul unor categorii diferite de români, peste frontierele politice. În acest chip, numeroși cititori din toate provinciile aveau ocazia să încerce puternice stări afective față de izbindile unor conaționali, să-și dezvolte mai ales sentimentele de solidaritate și unitate.

Un aspect important al solidarității în timpul revoluției l-a constituit participarea efectivă a unor reprezentanți ai poporului român la evenimente survenite în alte provincii decît în acelea natale. O asemenea atitudine demonstrează existența unei puternice conștiințe naționale, în temeiul căreia anumite desfășurări provinciale erau considerate parte integrantă a revoluției române. Conform unei asemenea păreri se impunea ca reprezentanții cei mai înzestrați și cei mai cetezători ai națiunii din alte provincii să-și unească eforturile în vederea asigurării succesului revoluției în locul unde existau cele mai propice condiții.

Țara Românească s-a bucurat, astfel, de sprijinul unor fruntași transilvăneni și bănățeni care s-au alăturat efectiv efortului colectiv de emancipare socială și națională. Cei mai mulți dintre aceștia, activi participanți la pregătirea și dezlănțuirea insurecției din iunie, s-au ilustrat în diferite ipostaze ale luptei pentru instaurarea regimului revoluționar în Țara Românească. Transilvăneni și bănățeni, printre care Axente Sever, Nicolae Bălășescu, A. T. Laurian, Aaron Florian, Ioan și Vasile Maiorescu, Constantin Roman, precum și mulți alții au contribuit la mobilizarea maselor populare sub stindardul revoluției, îndeplinind apoi o serie de activități, printre care aceea de comisari de propagandă. Ei au adus o mare contribuție la dezvoltarea conștiinței politice a maselor populare, dar mai ales la consolidarea sentimentelor acestora de solidaritate și unitate națională, comisarii de propagandă proveniți din rindul transilvănenilor și bănățenilor exaltînd puternic o asemenea stare de spirit, reinviind prin activitatea lor trecutul istoric cu scopul de a arăta necesitatea unei fuziuni politice a întregului popor român. Este de subliniat că Comitetul național român de la Sibiu — organismul politic coordonator al românilor din Transilvania — urmărea cu atenție modul în care, pe diferite căi, se putea veni în ajutorul guvernului revoluționar de la București, sprijinind efectiv demersurile acestuia prin trimiterea de oameni mai ales, cînd împrejurări speciale impuneau o asemenea nevoie.

Pentru Țara Românească, chiar fruntași ai mișcării naționale din Moldova au constituit puncte importante de sprijin. Ion Ionescu de la Brad, în calitate de vicepreședinte al Comisiei proprietății de la București, s-a străduit să transpună principiul emancipării și împroprietăririi țăranilor proclamat de revoluție, într-un proiect de lege consimțit de ambele tabere aflate în conflict, țăranimea și marii proprietari. Alți moldoveni, mai ales din rindul ace-

lora aflați în emigrație la Paris, printre care poetul Vasile Alecsandri și V. Mălinescu, se rialiază eforturilor diplomatice întreprinse de emisarul guvernului revoluționar de la București, A. G. Golescu.

Munteni și moldoveni, într-o formă sau alta, participă direct la evenimente revoluționare din Bucovina, Banat și Transilvania. În acest sens, demn de menționat este, mai întâi, faptul că numeroși fruntași moldoveni, în vara anului 1848, s-au aflat în Transilvania, în relații cu conducătorii revoluției de aici, schimbînd păreri, comunicînd observații și integrîndu-se, uneori, în acțiuni politice. Tocmai din cauza unor asemenea relații de cooperare, autoritățile maghiare intervin în vederea îndepărtării exilaților moldoveni din Transilvania. În aceste condiții, ei sînt constrinși, cei mai mulți, să-și fixeze reședința în Bucovina¹⁴, unde contribuiau la reanimarea luptei naționale și, pornind de aici, încercau reaprinderea revoluției în Moldova. La rîndul lor, muntenii dovedesc același mare interes pentru susținerea revoluției dezlănțuită de românii din Imperiul habsburgic. Ei tind să influențeze mersul acesteia, mai întâi, cu concursul profesorilor transilvăneni care activau în Țara Românească. Prin intermediul unor asemenea elemente care acționează în momente diferite, în ambele provincii se realizează o comuniune la nivelul conducerii revoluției, o interpenetrare în idei.

După înăbușirea revoluției din Țara Românească, unii dintre cei mai de seamă fruntași din această provincie leagă toate speranțele de emancipare națională de lupta românilor din imperiul habsburgic. La finele lui septembrie 1848, împreună cu ofițeri din comandamentul oastei revoluționare reunită la Rîureni — după licențierea ei — Gheorghe Magheru trecea în Transilvania, dorind să-și pună serviciile în slujba cauzei naționale românești în această provincie¹⁵. Dar relațiile strînse dintre el și fruntașii români constituiți în Consiliul național cu sediul la Sibiu, planurile lui Magheru de a deveni un comandant național care-și propunea, printre altele, să reaprindă revoluția în Principate angajînd o acțiune împotriva ocupanților străini, îngrijorează autoritățile maghiare, dictînd expulzarea atît a acestuia, cit și a altor fruntași ai revoluției din Țara Românească.

În ciuda unor asemenea măsuri restrictive din partea guvernului maghiar care se străduia să neutralizeze tendințele de colaborare dintre fruntașii poporului român, în iarna dar mai ales primăvara anului 1849 N. Bălcescu, Gh. Magheru, C. Bolliac, Ion Ghica etc. depun eforturi stăruitoare pentru o schimbare de direcție în strategia luptei românilor din Transilvania. Plasîndu-se pe pozițiile apărării românilor ca entitate națională distinctă, în condițiile unei alianțe revoluționare maghiaro-polone îndreptată împotriva imperiilor habsburgic și țarist, dușmanii cei mai înverșunați ai națiunilor mici din centrul și sud-estul continentului european, N. Bălcescu mai ales, susținut de la Constantinopol de Ion Ghica, întreprindea demersuri pe lîngă autoritățile maghiare tinzînd să le convingă de a renunța la politica discriminatorie față de români prin recunoașterea existenței lor naționale, promițîndu-le, în schimb, cooperarea întregii națiuni române în lupta împotriva forțelor contrarevoluționare externe.

Bălcescu și alți adepți ai unei asemenea linii politice încearcă constituirea pe teritoriul provinciilor naționale de sub coroana habsburgică a unei legiuni române alcătuită din moldoveni, munteni și transilvăneni care să fie opusă Austriei și Rusiei, alături de maghiari și poloni. Totodată, aceleași proiecte croite de fruntași munteni prevedeau o schimbare de direcție și în lupta oastei revoluționare condusă de Avram Iancu. În cazul realizării unui acord cu autoritățile maghiare, aceasta ar fi trebuit să acționeze împotriva oștilor țariste din Moldova și Țara Românească, contribuînd astfel la extinderea revoluției în întregul spațiu geografic locuit de români. Numai că asemenea proiecte n-au găsit atenția cuvenită în tratativele purtate de N. Bălcescu cu fruntașii revoluției maghiare care continuau să nege, pînă în ultimele clipe, dreptul românilor din Transilvania la individualitate politică distinctă.

¹⁴ Teodor Bălan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina în 1848*, Sibiu, 1944.

¹⁵ Apostol Stan și Const. Vlăduț, *Gheorghe Magheru*, Edit. științifică, București, 1969.

Spiritul de unitate națională al românilor în timpul revoluției s-a manifestat nu numai prin acțiuni de solidaritate, ci și prin revendicarea propriu-zisă a necesității unirii celor trei provincii românești pe calea integrării lor organice într-un singur stat unitar și independent. Dar, din cauza straturilor diferite de dominație, interese și interferențe externe, proiectele unificatoare care au circulat mult, în toate straturile sociale, s-au menținut în general sub formă de deziderat, nu s-au impus drept obiective ale practicii politice curente. Căci împlinirea acestora era condiționată de asigurarea prealabilă a unor revendicări elementare, cum erau independența națiunii române în Transilvania și autonomia Principatelor. Dacă proiectele unificatoare ar fi fost împinse pe prim plan înainte de vreme, s-ar fi creat mari adversități externe, încit revoluția ar fi suferat în fașă. Căci adversarii externi ai națiunii române erau mai mulți, venind din direcții diferite. Nu numai imperiile limitrofe otoman, țarist și habsburgic — cum se admite de regulă — erau adversarii hotărâți ai împlinirii proiectelor de unitate statală, ci chiar Ungaria revoluționară. În primul rând, în timpul revoluției, Austria nu mai conta ca forță opresivă, din moment ce surveniseră schimbări fundamentale sub raportul reorganizării instituțional — politice, monarhia alunecând ușor spre un sistem federal de națiuni libere. Evoluția aceasta a fost blocată de guvernul maghiar care, după ce și-a asigurat o largă marjă de libertate față de centru, de Viena deci, a pus pe tapet împlinirea idealului de stat unitar maghiar alcătuit pe temeiuri feudale, a pretins recurând chiar la forța ca românii, sîrbii și slovacii să renunțe la propria identitate, în schimbul unor libertăți politice individuale și al satisfacerii unor revendicări social-economice. Conducătorii maghiari, prin aceste veleități de dominație națională, s-au dovedit adversarii cei mai redutabili ai națiunii române din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. În atare condiții, națiunea română și-a organizat toate forțele pentru combaterea hotărâtă a unui asemenea pericol, alinându-se cu casa de Austria. Dar conducătorii din Principate, preocupați de neutralizarea Rusiei, adversarul principal al revoluției în Moldova și Țara Românească, nu erau atât de intransigenți față de guvernul maghiar pentru politica represivă promovată de acesta împotriva conaționalilor de peste munți, întrucât ei tindeau spre o alianță revoluționară central europeană spre a fi opusă Rusiei. Proiectele românești de stat național unitar și independent prind contururi concrete în împrejurări extraordinare de complexe. Se adoptă astfel, fie formula integrală a reuniunii tuturor provinciilor locuite de români — aflate sub dominația Austriei habsburgice, Rusiei țariste și Imperiului otoman, fie o formulă parțială, mai posibil de realizat, în împrejurările în care cei trei factori externi care se opuneau cu înverșunare împlinirii aspirațiilor naționale românești erau încă destul de puternici.

Condamnând intențiile dietei nobiliare din Cluj care fără consultarea românilor și împotriva voinței acestora voiau să proclame uniunea Transilvaniei cu Ungaria, cei peste 40 mii de reprezentanți ai lor reuniți la Blaj la 3—5 / 15—17 mai s-au pronunțat, dimpotrivă, pentru o integrare mai organică a provinciilor românești din Imperiul habsburgic cu Principatele dunărene. Ei chiar au exprimat voința unei unități politice prin deviza, „Vrem să ne unim cu Țara”¹⁶, adică cu Moldova și Țara Românească. Sub impresia unei asemenea manifestări, poetul Vasile Alecsandri aflându-se în Transilvania a scris și publicat în folie brașovene două poezii celebre *Către români* și *Hora Ardealului*, prin care națiunea română din toate provinciile era îndemnată să-și strângă rîndurile și, în condițiile revoluției, să realizeze un stat unitar sub numele de România.

Abordînd ideea constituirii statului național din perspectiva unei unități integrale, revoluționarii munteni își propuneau încă înainte de declanșarea insurecției, a forma „o republică dunăreană Dacoromână mare, întinsă”, compusă din toți românii, inclusiv din aceia „supuși la alte state”¹⁷. Era vorba deci de un plan de realizare a unui stat național care să in-

¹⁶ Vasile Netea, *L'unité nationale du peuple roumain dans les programmes et manifestations de la révolution de 1848*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, tom. XVII, 1978, nr. 3, p. 41

¹⁷ Const. Rezachevici și Valeriu Stan, *Memoriile istorice ale colonelului Ion Voinescu I: un izvor înedit privitor la istoria politică a secolului al XX-lea. Fragmente referitoare la revoluția de la 1848*, în „Revista de istorie”, tom 31, 1978, nr. 5.

cludă în limitele lui teritoriale toate provinciile istorice românești. Era o idee cutezătoare, afirmată în împrejurările în care popoarele din Europa acționau energic, pentru organizarea lor în state naționale, luptind împotriva imperiilor absolutiste din centrul și răsăritul continentului. Izbucnind și triumfând revoluția în Țara Românească, o asemenea idee dobîndește o largă publicitate. La 8 iulie 1848, „Constituționalul” susținea că „toate țările locuite de români trebuie să se numească indeobște România și să formeze un stat, pentru că toate sînt patria românilor și pentru că toți patrioții români locuitori pe dinsele formează nația română, care cere să fie una și nedespărțită”¹⁸

Formula unității integrale a poporului român s-a difuzat în toate provinciile istorice, circulînd și printre alte etnii ale Transilvaniei, mai ales sași¹⁹ care exprimau ei înșiși nevoia constituirii unui stat național românesc, inclusiv din Moldova și Țara Românească și intrarea lui în relații confederative cu Austria care părea a se reorganiza pe baze naționale. Un stat național românesc — alcătuit din toate provinciile — în legături confederative cu Austria sau cu statul german proiectat a se construi — este susținut și de emisarul guvernului provizoriu al Țării Românești pe lângă Dieta de la Frankfurt, transilvăneanul Ioan Maiorescu²⁰. Era vorba deci de aplicarea formulei integrale de unitate statală a națiunii române și, totodată, de stabilirea unei legături speciale cu un puternic stat european organizat pe principii liberale, Germania — în care urma să-și găsească locul chiar Austria — în vederea dejucării presiunii exercitată de puterile contrarevoluționare din sud-estul continentului, Turcia și Rusia.

Dar o asemenea soluție era condiționată de factori greu de convertit în elemente favorabile. Deocamdată, după izbucnirea revoluției în Țara Românească, ideea care cîștigă teren este a unirii celor două Principate române. La 12 iunie 1848, „Pruncul român” editat de C. A. Rosetti lansa un manifest *Către frații noștri din Moldova* prin care se cerea unitate în lupta revoluționară în virtutea faptului că muntenii și moldovenii „sînt toți români, sînt frați, o singură nație”²¹. Unirea celor două ramuri ale poporului român va demobiliza dușmanii interni și externi ai revoluției și va face să triumfe România, numele care începea să circule tot mai accentuat pentru desemnarea statului național. Același ziar condus de C. A. Rosetti publica peste două săptămîni un alt articol, în care românii din Moldova erau invitați să răs- toarne pe Mihail Sturdza, dar mai ales să acționeze împreună cu muntenii pentru a constitui „un singur stat”, în virtutea faptului că alcătuiau o națiune. Numai cînd vor fi „un singur trup” precum erau „un singur suflet”, românii puteau să-și apere libertatea. Moldovenii erau îndemnați să se alăture muntenilor spre a forma „o singură Românie”²². La 19 iunie, începînd să editeze „Poporul suveran”, D. Bolintineanu adresa îndemnul la unirea „provinciilor române”²³. Tot astfel procedau „Constituționalul” la 8 iulie²⁴, iar la 13 iulie „Pruncul român” reafirma necesitatea unei acțiuni pentru unirea Moldovei cu Muntenia, în temeiul faptului că moldovenii și muntenii alcătuiau „o singură nație”. „România toată, această mare familie de frați, nu poate fi fericită, nu poate fi tare și puternică decît numai prin unire” prin care se va constitui „un stat mare”²⁵.

¹⁸ *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente* (în continuare, toate cele șase volume *An 1848*), vol. II, p. 139—140.

¹⁹ Victor Cheresiesiu, *op. cit.*, p. 341.

²⁰ N. Bănescu, și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui, 1811—1911*, București, 1912, p. 206—207, 211, 213, 387—400.

²¹ *An 1848*, I, p. 547—548.

²² *Ibidem*, II, p. 139—140.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*, p. 484—485.

„Poporul suveran” publica la 19 iulie articolul *Unirea Moldovei cu Țara Românească*²⁶ prin care se sublinia că în acel moment toate națiunile s-au trezit la viață politică, acționând nemijlocit pentru organizarea lor în state moderne și descătuseate de dominația străină. Revoluția care distrusese toate barierele separatismului politic feudal trebuia să asigure și poporului român un cadru statal unitar, concretizând un ideal nutrit de mari voievozi ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul mai ales. Românii erau chemați să lupte cu însuflețire pentru a desființa „cele bariere ce parcă s-au pus înadins ca să oprească frate pe frate a se îmbrățișa”. Proclamaarea unității statale și constituirea României trebuia să și-o asume o Adunare națională reprezentativă.

O asemenea tendință a revoluției provoacă îngrijorarea imperiilor limitrofe mai ales. Ministerul de externe al Rusiei țariste, într-o notă din 19 iulie, condamna revoluția din Țara Românească pentru că-și propusese să realizeze „Unirea celor două Principate într-un singur stat fără vreo legătură cu Rusia sau Poarta otomană”²⁷ Diplomazia țaristă sesizează exact scopul suprem al luptei de emancipare a poporului român, anume acela de a constitui un stat național descătuseat de orice dominație străină.

Ideea statului național român este abordată sub raport programatic și de moldoveni. Exceptând cele două poeme menționate ale lui Vasile Alecsandri, editate în Transilvania după adunarea de la Blaj, în care națiunea română privită în ansamblu era chemată să reconstituie România, există două documente în care un asemenea ideal este înserat cu specificarea condițiilor concrete de îndeplinire. Este vorba, mai întâi, de *Principiile noastre pentru reformarea patriei* din 12/24 iunie 1848 de la Brașov²⁸, în care moldovenii emigranți, entuziasmați de adunarea de la Blaj, își propun să acționeze nemijlocit pentru unire, într-o primă etapă, a Moldovei cu Țara Românească, constituind nucleul unui puternic stat național român chemat să atragă în jurul lui, în împrejurări favorabile, și celelalte provincii aflate sub habsburgi. Revendicarea aceasta este, apoi, reluată și transpusă într-un alt program mai complet redactat sub pana lui M. Kogălniceanu în Bucovina, în august 1848, cunoscut sub numele de *Doctrina partidei naționale în Moldova*²⁹, în care unirea Principatelor era considerată cheia de boltă a întregului edificiu social-politic preconizat a se clădi pe temeiul principiilor revoluționare.

Animați de aceleași sentimente de solidaritate națională, românii din monarhia habsburgică, concomitent cu consolidarea lor ca element distinct în raport cu alte etnii, își îndreaptă și ei privirile spre conaționali din Principate, sperând după adunarea de la Blaj, în condiții prielnice pentru împlinirea unității statale a tuturor provinciilor din spațiul carpato-danubian. Realisti însă, mai ales după înăbușirea revoluției din Principate de Rusia țaristă și Poarta otomană, românii din monarhia habsburgică întreprind eforturi susținute pe plan politic și militar, în vederea apărării și consolidării existenței lor naționale. Apărind și, apoi, organizând chiar Transilvania ca țară românească, ei fac să eșueze toate încercările de a le impune o dominație străină. În plus, tocmai rezistența înverșunată a oastei revoluționare comandată de Avram Iancu permitea, totodată, o serie de demersuri politice prin care se tindea la realizarea unei formațiuni statale care să cuprindă laolaltă pe toți românii din monarhia habsburgică. În iarna și primăvara anului 1849 mai ales, frunțași din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina făceau demersuri colective pe lângă Curtea de la Viena, insistând pentru ca românii de sub coroana habsburgică să dobândească dreptul de a se organiza într-o formațiune statală distinctă. Este ideea organizării unei „Românii” într-un Imperiu habsburgic de națiuni federalizate care apare în împrejurările evenimentelor revoluționare din primăvara anului 1849, în neputința realizării integrale a unității poporului român, în condițiile în care Moldova și Țara Românească reîntraseră sub dominația Rusiei țariste și Porții otomane.

²⁶ *Ibidem*, p. 628.

²⁷ *Ibidem*, p. 609—610.

²⁸ Valerian Popovici, *op. cit.*, p. 442—449.

²⁹ *An 1848*, IV, p. 89—137.

O asemenea formulă politică prin care națiunea română din Austria ar fi făcut un pas decisiv înainte pe calea realizării unității de stat a întregului bloc etnic românesc era inacceptabilă nu numai pentru habsburgi, ci și pentru Rusia țaristă cu precădere. Considerentul acesta explică, printre altele, faptul că țarul a provocat din Moldova și Țara Românească intervenția militară și în Transilvania, în intenția de a nimici spiritul revoluționar care anima conștiința politică a popoarelor ameninșând tronurile și structurile absolutiste. Prin desfășurările, ideile și parțial unele încercări, revoluția română dovedise că tindea să întemeieze un stat național unitar și independent prin aplicarea principiului revoluționar al dreptului națiunilor de a se organiza ca entități statale distincte.

Nici una din formulele preconizate n-a fost realizată în timpul evenimentelor din 1848—1849 din cauza triumfului temporar al contrarevoluției dezlănțuită de marile imperii absolutiste din centrul și sud-estul Europei. Statul național român, în diferitele lui variante, exista însă puternic în inima și mintea poporului român, care în condiții favorabile, va relua lupta pentru concretizarea lui. El este atât de intens popularizat și difuzat, atât de vehiculat în Europa occidentală îndeosebi, încât numele de România devenea o expresie relativ cunoscută în cercuri largi ale opiniei publice înainte de configurarea ei în hărțile și în tratatele internaționale.

Revoluția română de la 1848 s-a soldat cu o sporire considerabilă a conștiinței naționale. Aceasta s-a datorat mai ales faptului că evenimentele desfășurate într-o provincie sau alta, din diferite motive, au provocat accentuarea contactului dintre membrii aceleiași comunități umane, antrenând chiar o circulație relativ mare de oameni care, evident, a contribuit la aprofundarea legăturilor directe în întregul spațiu carpato-danubian³⁰. Constrinși de împrejurări sau de interese personale, numeroși români din Banat, Transilvania, Bucovina, Moldova și Țara Românească precum și din alte zone geografice, își încrucișează pașii, trec frontiere arbitrare stabilite și se deplasează în provincii pe care pînă în acel moment le cunoscuseră din auzite sau din lecturi. Este un flux de călători în timpul revoluției cum n-a mai fost anterior, mai ales că de data aceasta el se manifestă din și în toate direcțiile.

Începutul unor asemenea contacte îl inaugurează, încă din primăvara anului 1848, după eșecul evenimentelor din martie de la Iași, românii moldoveni. Persecutați de autoritățile domnitorului M^l Sturdza cei mai mulți dintre fruntașii mișcării naționale sînt constrinși să plece în exil. Ei se îndreaptă în primul rînd, spre alte provincii naționale, unde considerau că pot beneficia de ospitalitatea pe care o căutau. Alți moldoveni, veniți din Occident cu intenția de a participa la evenimentele revoluționare, constatau că erau declarați de autorități persoane indezirabile, neîngăduindu-li-se intrarea în țară. În aceste împrejurări, cei mai mulți dintre ei rămîn un timp mai ales în Transilvania, Banat și Bucovina, cunoscînd aici numeroase locuri, dar mai ales oameni, fruntași ai românilor din aceste provincii sau simpli săteni.

Emigrația dinspre Principate peste munți era apoi alimentată, începînd cu luna iunie 1848, de elementele boierimii din Țara Românească ostile revoluției care se stabileau în Banat și Transilvania, mai ales la Orșova, Sibiu și Brașov, atît de teama evenimentelor revoluționare, cît și pentru a complota în voie împotriva noului regim instaurat. Un număr relativ mare de familii boierești din Țara Românească, în frunte cu fostul domnitor Gheorghe Bibescu, se află astfel în vara anului 1848 în provinciile românești din Imperiul habsburgic, stabilînd, evident, contacte și urmărind evenimentele, dar mai ales așteptînd intervenția externă în Țara Românească, și concomitent cu ea, lichidarea revoluției.

Provinciile românești din Imperiul habsburgic sînt însă locul predilect al emigrării, căutat și de fruntașii revoluției din Țara Românească. Încă înainte de declanșarea evenimentelor revoluționare vizînd răsturnarea vechiului regim, o parte dintre conducători, printre care

³⁰ Const. Căzănișteanu și Apostol Stăn, *Refugiați transilvăneni în Țara Românească în timpul revoluției de la 1848—1849 în „Studii”* tom 23, 1970, nr. 3, p. 502 și urm.: *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române, B, Țara Românească*, Edit. Acad. R. S. România, București, 1983, p. 255—332 *passim*.

I. Heliade Rădulescu, Gheorghe Magheru etc. spre a-și pune familiile în siguranță decid trimiterea lor în Transilvania, îndeosebi la Sibiu și Brașov. După intervenția străină în Țara Românească, în septembrie 1848, numeroase elemente care contribuiseră la declanșarea și desfășurarea revoluției, spre a scăpa de represiunea inițiată de oștile turco-ruse de ocupație, își găsesc refugiu în Transilvania și Banat. Foștii locotenenți domnești, I. Heliade Rădulescu, N. Goleșcu și Christian Tell, comandantul taberei militare de la Rîureni, generalul Magheru, precum și mulți alți fruntași amestecați în evenimentele revoluționare se regăsesc o bună bucată de timp în Transilvania și Banat. Sînt astfel puși în situația de a stabili contacte cu românii din aceste provincii, de a face relații și de a încredința chiar secrete în legătură cu evenimentele la care au participat activ. Toate aceste elemente care au condus revoluția din Țara Românească se bucură în Transilvania și Banat de o primire deosebită din partea populației românești, fapt care provoacă îngrijorare în rîndul autorităților maghiare. Tocmai din cauza unei strînse comunicări între fruntașii românilor din diferite provincii regăsiți în Transilvania, Banat și Bucovina, precum și din motivul că făureau proiecte comune de eliberare socială și națională, erau întreprinse măsuri hotărîte pentru expulzarea unor asemenea emigrați.

Dar grosul cel mai mare de emigrați îl furnizează Transilvania și Banatul în iarna și primăvara anului 1849, cînd numeroși locuitori din aceste provincii, din cauza evenimentelor, erau constrînși să ia calea pribegiei îndreptîndu-se, cum era firesc, spre provinciile surori Moldova și Țara Românească. Cîteva mii de pelerini sînt astfel puși în circulație, oameni cu stări sociale diferite, constrînși să-și apere mai ales viața și să găsească un refugiu temporar la sud și la est de arcul carpatic. În Țara Românească mai ales, în pofida ocupației militare turco-ruse și a regimului instaurat de caimacanul C. Cantacuzino, refugiați din Transilvania și Banat s-au bucurat de toată ospitalitatea, fiind hrăniți și găzduiți în numeroase locuri, ocazie care, în ciuda vitregiei ei, lăsa destul loc și pentru manifestarea unor sentimente de afecțiune națională, de solidaritate și unitate. Numeroși transilvăneni și bănățeni sînt puși în situația de a cunoaște locuri, oameni, orașe mai mari, printre care chiar capitala Țării Românești, exilul lor avînd astfel și o latură pozitivă tocmai prin aprofundarea legăturilor dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Evenimentele revoluționare desfășurate în cursul anilor 1848 — 1849 au creat fruntașilor poporului român din toate provinciile posibilități de contact și de călătorie dintr-un loc în altul înfînit mai numeroase decît cele efectuate anterior. Prin intermediul unor asemenea legături, personalități din Moldova ca V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Cuza, N. Ionescu, Zaharia Moldovan, G. Sion, M. C. Epureanu, C. Negri etc. străbat astfel provinciile românești din Imperiul habsburgic consolidînd legăturile cu fruntașii românilor de aici. Tot astfel, muntenii N. Bălcescu, I. Heliade Rădulescu, frații Goleșcu, Gh. Magheru, Christian Tell, C. A. Rosetti, I. C. Brătianu etc. parcurgeau locuri din Banat și Transilvania, reîntîlnind fruntași ai poporului român sau înnodînd noi relații și prietenii. Transilvănenii, bănățenii și bucovinenii, printre care S. Bărnuțiu, G. Barițiu, Aron Pumnul, Andrei Șaguna, frații Hurmuzaki etc. străbat și ei Principatele, sînt părtași la unele evenimente desfășurate aici, constatînd cît de puternice erau afinitățile care legau națiunea română într-un tot coerent.

Desfășurată deci în întregul spațiu național, inspirată din același fond politico-ideologic și grefată pe o puternică conștiință națională afirmată printr-o multitudine de modalități, revoluția română de la 1848 a dat glas unor profunde idealuri de emancipare de servituți feudale și de împroprietărire a țaranilor, de organizare instituțional-politică potrivit principiilor liberale și democratice. Axul ei unitar rezidă în climatul dacoromân în care a fost concepută și desfășurată, în afirmarea cu precădere a ideii de stat românesc modern clădit pe baza principiului naționalităților, a dreptului oricărei comunități umane omogene de a-și organiza viața de stat concordant cu voința ei. Numeroasele desfășurări provinciale ale revoluției menite a soluționa o serie de

contradicții specifice în scopul întregirii națiunii române în drepturile ei suverane, negate sau îngădite diferit de la o provincie la alta, nu-i estompează coeziunea, ci-i conferă un caracter de unitate în diversitate.

Acțiuni românești după adunarea de la Blaj din septembrie 1848. Contribuții documentare

IOAN RANCA

Studierea documentelor aflate în păstrarea filialei noastre a evidențiat, cu tot mai multă stăruință, activitatea Prefecturii Cîmpiei Transilvane¹ încredințată autorității unor prefecți ca Alexandru Bătrineanu², Florian Micaș³, Nicolae Vlăduțu⁴, care prin întinderea ei și prin numărul mare de români, a reprezentat o importantă unitate administrativă românească, cu o pondere apropiată de aceea a Prefecturii Auraria Gemină din Munții Apuseni, condusă de Avram Iancu.

Noi informații privind activitatea acestei unități teritorial-administrative românești, din toamna anului 1848 sînt oferite de protocolul de judecată, păstrat în actele Judelui Suprem al Scaunului Mureș⁵.

Evenimentele la care se referă documentele s-au petrecut după cea de-a treia Adunare de la Blaj, 15–26 septembrie pînă la începutul lunii noiembrie 1848.

Asupra acestor evenimente s-au făcut referiri și în alte lucrări, iar noutatea pe care o aduce documentul nu este organizarea Cîmpiei transilvane în tribunale și capitanate, fapt pus pe deplin în evidență, cit mai ales, participarea unora din tribuni la îndeplinirea programului stabilit la Adunarea de la Blaj de la 3/15 mai 1848 și activitatea desfășurată de cetele secuiești pentru anihilarea acțiunii de organizare a națiunii române în perioada menționată.

Centrul acestei acțiuni au fost tribunalele V, VI și VII, corespunzînd împărțirii consemnate în actul de numire ca prefect a lui Nicolae Vlăduțu de la 11 decembrie 1848⁶, însumînd 30 de comune din mijlocul cîmpiei din jurul localității Riciu.

¹ Cu privire la organizarea administrației românești în Transilvania, vezi în principal: Liviu Maior, *Aspecte ale organizării administrației românești din anii 1848–1849 în Transilvania*, în AMN IV, 1967, p. 563–57; Liviu Ursuțiu, *un document privind organizarea administrativă a românilor în revoluția de la 1848 din Transilvania*, în AMN, VI, 1969, p. 593–611; Chiorean Ioan, *Documente inedite privind organizarea administrativă a românilor în revoluția de la 1848 din Transilvania*, în „În Memoriam Avram Iancu”, Comunicări științifice despre Avram Iancu și epoca sa, 5 septembrie 1972, Tirgu Mureș, 1972, Traian Popa, *Monografia orașului Tirgu Mureș*, Tirgu Mureș, 1932.

² Ștefan Pascu, *Alexandru Chiorean alias Bătrineanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni din anul 1848*, Edit. Asociațiunii ASTRA, 1939.

³ Ioan Ranca, *Captivitatea lui Florian Micaș la Tirgu Mureș în 1898*, în „Marisia”, VII, 1977, p. 141–156.

⁴ Olteanu Ioan, *Momente din activitatea Prefecturii Cîmpiei. Nicolae Vlăduțu (1818–1872)*, în „Apulum”, X, Alba Iulia, 1972; Petre Baciuc, *Prefectul Cîmpiei Ardelene*, Edit. Litera, București, 1977.

⁵ Arh. St. Mureș, fond Scaunul Mureș, Jude Suprem, nr. 845/1948.

⁶ Chiorean Ioan, *loc. cit.*

Deci, după ocuparea orașului Tirgu Mureș după Adunarea de la Lutița, gărzile ale unităților secuiești staționate în zona orașului și împrejurimi, au făcut incursiuni în satele de pe Cîmpie, arestînd locuitorii aflați pe la casele lor sau la lucrul cîmpului⁷.

Între cei escortați în Cetatea Tirgu Mureș, unde funcționa Comisia de cercetare penală compusă din Kemény Pál, Dozza Lajos și Sándor János, se afla și Iosif Pop, fruntaș local, avînd funcția de căpitan al localității Riciu.

Potrivit relatărilor lui Iosif Pop, arestat de gărzile secuiești, rezultă că „Mai înainte de aceasta cu vreo trei săptămîni, ne-am adunat vreo 60 din Riciu, după exemplul mai multor sate și am plecat la Monor și acolo depunînd jurămîntul de credință ... pe mine m-au numit căpitan.”⁸

Cu același prilej — căpitanul din Riciu relatează: „Am primit ordin să facem recrutarea tinerilor între 19 și 25 de ani” cit și misiunea să dezarmăm gărzile constituite pe lingă conacele nobiliare sau la curțile nobiliare de pe Cîmpie, arestînd pe posesorii de arme⁹. Împreună cu mică sa trupă de glotași Pop Iosif a arestat pe Kiss László, jude nobiliar la curtea lui Haller Lajos, pe Horváth Gábor arendașul grofului Kendefi Farkas, pe Csekei János, judele curții nobilului proprietar Nagy Pál și pe alții, dezarmîndu-i și conducîndu-i la Reghin. Dar, precizează căpitanul din Riciu: „pe aceștia numai i-am dezarmat fără să-i fi schingiuit sau bătut, ceea ce pot mărturisi”. Pentru a stimula activitatea tribunatelor, colonelul Urban din Monor a dispus să fie reținute toate persoanele aflate în trecere peste Cîmpie. Din aceeași relatare rezultă că „peste noi a fost numit de la Blaj un prefect, Vasile Moldovan, de el aparțin mai mulți tribuni ai poporului, iar sub autoritatea acestora stau mai departe căpitani pe sate și un astfel de căpitan am fost numit și eu”. Se menționează că în aceeași localitate, Riciu, a mai fost numit un căpitan în persoana lui Bucur Ioan care a fost numit și ca primar al satului. Căpitani erau numiți în raport cu numărul populației. Întrucît Riciul era o așezare mai mare din centrul Cîmpiei, avea nevoie de doi căpitani. Iosif Pop mai relatează de asemenea că la Simpetru de Cîmpie în apropiere, erau doi căpitani, unul fiind cîntărețul bisericii românești și altul Bota Ioan. La Urmeniș căpitan era Pavel Stăvaru iar la Samsud (azi Șincai) erau tot doi căpitani, Drăgan Petre și Strate Leța. Căpitanul din Riciu arată, în continuare, că superiorul lui era tribunul din Silivaș, al cărui nume nu-l menționează, dar care era un soldat eliberat, și avea sub autoritatea sa 15 sate.

Se remarcă referirile potrivit cărora „... după ce pe tribunul din Balda l-au spînzurat la Cluj” tribunul din Silivaș a preluat și conducerea localităților de sub conducerea lui. Este vorba desigur de Alexandru Bătrîneanu, fostul prefect al Cîmpiei, numit de cea de a treia Adunare de la Blaj.

Cu privire la spiritul de onestitate care exista în raporturile cu populația maghiară este interesantă relatarea privind ordinul tribunului său, căpitanul din Riciu: „am trimis și o scrisoare la Samsud prin care le-am trimis vorbă ungurilor de acolo de a trăi în frățietate și prietenie cu românii care locuiesc cu ei împreună, deoarece dacă și după aceasta vor alunga afară din sat pe români, tribunul din Silivaș va merge împreună cu cei din localitățile care stau sub mina lui, asupra lor și-i va pedepsi”.

Însă „după acest ordin, românii din Samsud au început iar să pribegescă din cauza persecuției ungurilor”.

Ca urmare a acestui fapt „...tribunul din Silivaș ne-a adunat sub comanda sa cam la 3000 de oameni ... cu această ocazie fiind prezent și prefectul din Chirileu, a poruncit atît prefectul cît și tribunul ca pe cîți nobili îi vom găsi pe toți să-i omorîm, să jefuim și să prădăm toate curțile”.

⁷ Arh. St. Mureș, fond Scaunul Mureș, Jude Suprem nr. I. 1948.

⁸ Traian Popa, *loc. cit.*, p. 188.

⁹ Idem.

În legătură cu latica de a nu ataca lagărul trupelor secuiești, dacă aceștia nu o vor face ei primii se spune textual: „Apoi ne-a dus în fața taberei ungurești și câțiva ofițeri cu luntele observind că tabăra ungurească este numeroasă și e prevăzută cu tunuri, 'au hotărât că pînă atunci nu trag în unguri pînă cînd aceștia nu încep să tragă ei primii ... În același timp, nu știm din ce cauză și ungurii s-au îndreptat în altă parte ...”.

Între atribuțiile prefecturii Cîmpiei și a tribunatelor ei documentul menționează conscrierea tinerilor, administrarea și aprovizionarea cu cele necesare populației comunelor. Rezultă că, satul Rîciu s-a opus să dea recruți trupelor secuiești la fel cu alte sate trimițînd în acest scop o delegație la Tirgu Mureș, iar pe căpitanul din Rîciu l-au delegat cu un memoriu la Comanda Militară din Sibiu cu care ocazie „... în acel timp fiind Adunare la Blaj mi-am îndreptat drumul într-acolo, iar acolo am luat la cunoștință că ordinul de recrutare de soldați a fost retras de Guberniu” motiv pentru care după încheierea Adunării, căpitanul s-a înapoiat acasă.

Reîntors în sat de la Adunarea de la Blaj căpitanul din Rîciu este acuzat că a difuzat prin satele Cîmpiei programul acesteia.

„În Adunarea de la Blaj românii au cerut trei lucruri: primul de a nu da soldați, al doilea, ca deținuții politici să fie eliberați iar al treilea ca și ei deopotrivă cu celelalte națiuni să poată ține adunări — dintre acestea pe primele două le-am și obținut iar pe al treilea nu”¹⁰. Această constatare prezintă interes și prin faptul că reflectă modul cum se reprezenta în mentalitatea maselor țărănești programul celei de a treia Adunări naționale de la Blaj din septembrie 1848.

Concomitent cu Iosif Pop au mai fost judecați de Comisia militară din Cetatea Tirgu Mureș și alți glotași sau locuitori de pe Cîmpie, însă relatările lor nu diferă — fiind chiar mult mai lapidare — de cele ale căpitanului din Rîciu,

Încercînd să creionăm un portret spiritual al lui Iosif Pop căpitanul din Rîciu, putem menționa, că deși n-a fost executat pentru gravitatea faptelor sale, cum s-a întîmplat cu alți tribuni, el rămîne totuși pentru posteritate un luptător al acestor meleaguri pentru înfăptuirea idealurilor națiunii române exprimate deslușit de adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848.

1848 noiembrie 1, Tg. Mureș. Ancheta efectuată de Comisia de urmărire din Tg. Mureș, împotriva căpitanului Iosif Pop din Rîciu, învinuit că a organizat activitatea națională a tribunatelor de pe Cîmpia Transilvaniei.

<TRADUCERE:>

117/1848

MĂRTURISIREA DEȚINUTULUI IOSIF POP DIN RÎCIU TRIMIS AICI DE JANOS HENTER iunior UNUL DIN CĂPITANII DE DETAȘAMENT DIN BRIGADA DIN CIUCUL DE JOS

1. De cine, cînd și de ce ai fost prins?

Înainte cu vreo trei săptămîni, după exemplul mai multor sate am pornit din Rîciu vreo 60 și ne-am dus la Monor și acolo ni s-a luat jurămint de credință față de împăratul Austriei. Pe mine m-a pus căpitan. Cu această ocazie am primit ordinul ca din sate să ducem acolo pe cei între 19—25 de ani pentru a depune jurămint ca soldați ai împăratului, ceea ce am și făcut. Apoi am primit acel ordin din partea lui Urban, ca pe ungurii localnici și domni să-i dezarmăm și să-i escortăm la Reghin în fața lui. În urma acestei porunci și eu am dispus exortarea din Rîciu la Reghinul Săsesc în fața lui Urban nominal pe: 1. Kis Laszlo — jude curial al contelui Lajos Haller; 2. Horvath, arendașul contelui Farkas Kendefi, 3. Csekei judele

¹⁰ Silviu Dragomir, *Studii și documente privind revoluția de la 1848—1849*, vol. V, p. 286

curiei spectabilului domn Nagy Pal, 4. Majoros, arendașul domnului Nagy Daniel, 5. Csont, judele curiei baronului Gyorgy Apor. Apoi din Sopteriu pe Gyulai Istvan care călătorea spre Oșorheiu, dar fără nici-o vătămare, despre care pot depune mărturie și acești domni; doar armele le-am luat de la toți, le-am dus în Reghin, unde una dintre ele a fost reținută, restul ne-au fost restituite, le-am adus acasă și le-am depus la *notarul satului Aron Șerb*. Între aceste arme sînt cinci puști, o sabie, două pistoale și un topor. Aceste arme le-am dat mai tirziu sătenilor, dar după ce Urban le-a dat drumul prizonierilor, le-am adunat dar nu le-am dat înapoi proprietarilor, ca nu cumva să le folosească împotriva noastră, ci după știința mea și azi se află la notarul satului. Apoi din partea lui Urban am primit și acel ordin să arestăm pe toți domnii care călătoresc pe la noi și să-i ducem la el — îndeosebi să fim atenți că dacă va trece un domn pe nume Kossuth să-l reținem și să-l ducem de îndată la el. Dar de atunci pe la noi au umblat mai mulți, fără să vătămăm pe vre unul.

2. Dar în afară de Urban, de la cine, ce fel de porunci ați primit?

Pentru noi din Blaj este numit un prefect Vasile Moldovan. Sub autoritatea acestuia se află mai mulți tribunus plebis — sub autoritatea acestora se află, pe localități, căpitani, și un astfel de căpitan am fost și eu. Celălalt căpitan în Rîciu este Iuon Bucur care totodată este și jude sâtesc.

Mai departe: mai sînt căpitani următorii: în Sînmartinul de Cîmpie cantorul român și Bota Iuon, în Urmeniş Pavel Stevaru, în Samsud Petre Drăgan și Istrati Leța.

Tribunul meu locuiește în Silivaș, unul cu armata făcută, nu-i rețin numele. Sub mina lui se află 15 sate, dar după ce tribunul din Balda a fost splnzurat la Cluj și conducerea sateelor de sub mina acestuia a preluat-o tribunul din Silivaș, și în urma ordinului primit din partea acestui tribun am trimis și eu o scrisoare la Samsud prin care am dispus ungurilor din Samsud să trăiască în frăție și prietenie cu românii cu care conviețuiesc, pentru că dacă și în continuare vor izgoni pe românii afară din sat, atunci tribunul din Silivaș va veni cu satele de sub mina sa asupra Samsudului și se va răzbuna pe ei. După acest ordin românii din Samsud din nou au început să pribegescă, după cum susțin, față de urmările ungurilor, și din această cauză tribunul din Silivaș ne-a adunat pe cei de sub comanda sa, pe vreo trei mii de oameni dintre care 100 erau prevăzuți cu arme de vîntătoare, ceilalți cu lînci; în afară de aceștia ni s-au mai atașat o sută de soldați grăniceri români și cîțiva polonezi.

— Tu ca și căpitan și conducător de la ce oficiali, unde, cînd și ce fel de ordine ai primit?

Ne-a venit un ordin de la Consiliul Gubernial Suprem Regesc în care se dispunea să dăm pe seama țării cîtane; judele nobililor s-a și deplasat la noi și fără nici-o împotrivire a și conseris pe toți tinerii și noi ne-am hotărît că chiar dacă alte sate refuză darea de cîtane noi totuși să le dăm. În timpul acesta trei gospodari din sat care aveau copii de dat cîtane au venit înăuntru aici la Tg.-Mureș în cetate și aici un domn ofițer le-a spus că el alt sfat nu le dă decît să meargă la Sibiu la general Commando și de acolo să intrebe dacă cîtanele cerute trebuie împăratului ori domnilor unguri?, și acolo le vor spune dacă trebuie să dea cîtane sau nu? Numele acestor oameni sînt următoarele: Gorea Todor a Luchi, Gorea Todor a lui Ignat și Bucur Ioan a lui Macavei. Acești oameni înapoiindu-se acasă au prezentat în fața satului răspunsurile primite din cetate și la aceasta satul m-a angajat pe mine, cu 10 florini să merg la Sibiu la generalul Commando, acolo să scriu o cerere. În acest timp fiind adunare la Blaj m-am îndreptat într-acolo și acolo am aflat că ordinul de recrutare a fost retras de către guberniu și din acest motiv nici nu m-am mai dus la Sibiu, ci m-am întors de-a dreptul acasă.

— Dar la Blaj despre ce v-a sfătuit, acolo de la cine, ce fel de ordine ai primit și pe acelea în ce fel le-ai îndeplinit?

La Adunarea de la Blaj au fost cerute trei lucruri: primul ca să nu se dea cîtane; al doilea — ca deținută politici să fie eliberați, iar al treilea — ca să se dea voie ca și ei ca și alte națiuni să poată ține adunări.

Dintre acestea pe primele două le-au dobîndit, pe al treilea nu. Tot la această adunare s-au ținut cuvîntări despre mai multe lucruri, preoții dar și din alte stări îndeosebi unul așa a spus că pînă acuma națiunea maghiară a fost națiunea domnitoare dar de acum croații vor domni și lor trebuie să li se supună toate națiile.

II. Se aduce <în fața instanței> Macavei Muntean de 35 de ani, trimis din Rîciu tot de căpitanul de brigadă Henter care fiind interogată a răspuns următoarele:

— De cine, cînd și de ce ai fost prins !?

Pe mine m-au prins pe hotarul satului niște secui pe cînd voiam să-mi mîn vaca spre casă și m-au adus aici, dar din ce pricină — ? nu știu.

— Voi v-ați răzvrătit cu arma în mină, ați ucis, ați jefuit, ați prădat, toate acestea din ce pricină și din ordinul cui le-ați făcut?

Eu nu știu nimic despre acestea ci căpitanul nostru care a fost interogat înaintea mea poate spune mai multe decât mine.

III. Se aduce <în fața instanței> Boroș Andreica de 15 ani care fiind interogat a mărturisit următoarele:

— Pe tine de ce te-au prins și cînd?

Stăpînul meu Petre Lechințan, înainte de aceasta cam cu patru săptămîni a plecat de acasă cu lance și de atunci la Blaj, la Reghin și Dumnezeu știe pe unde a umblat. De curînd a plecat de acasă cu vitele și cu carul și cum am auzit, luptă împotriva ungarilor cu ceilalți români, dar eu mai mult despre toate acestea nu știu nimic fiindcă eu ca slugă nu-l puteam urmări, după aceia cine ce face — atîta știu că la noi popa și diacul român au îndemnat pe români la toate. Pe mine secuii m-au găsit în sat și de acolo prins m-au trimis aici înăuntru.

IV. Se aduce <în fața instanței> Gligore Sintian de 45 de ani din Samșud care interogat a mărturisit următoarele:

1. Pe tine de ce te-au prins?

— Pe mine de acasă m-au prins secuii și de acolo m-au adus aici înăuntru dar nu știu din ce pricină fiindcă sînt mai neputincios decît să pot vătămă pe cineva cu nimic și eu nici la Urban n-am fost cu ceilalți să depun jurămint căci eu niciodată n-am obișnuit să ies din sat.

V. Se aduce <în fața instanței> Ioan Băldean de 50 de ani din Rîciu care interogat mărturisește:

— Cine, de ce și cînd te-au prins?

Eu ca om cu vătămătură n-am mers nicăieri din sat, n-am fost la Monor și nici la Urban. M-au prins nu de mult de acasă și m-au adus aici.

VI. Se aduce <în fața instanței> Iuon Iuonaș de 45 de ani din Rîciu care interogat, mărturisește:

1. Pe tine de ce te-au prins și de unde?

Secuii m-au prins de acasă și m-au adus aici dar pricina n-o știu.

VII. Se aduce <în fața instanței> Teodor Muntean de 40 de ani din Rîciu.

— Pe tine de ce și de unde te-au prins?

— Mărturisește ca precedentul apoi afirmă că pe el preotul l-a convins să meargă la Monor să depună jurămintul pe seama lui Urban, căci dacă vor jura acolo pămînturile domnilor vor fi împărțite între ei. Dar el n-a fost nici la Reghin nici la Monor.

VIII. Se aduce <în fața instanței> Gavril Sofron de naștere din Rîciu cu armata făcută, <care> interogat a mărturisit următoarele:

— Pe tine cînd, cine și de ce te-au prins?

Eu în august am venit acasă din Galiția ca soldat veteran cu soldă. De atunci am treierat prin sat pe la alții și am trăit din aceasta, dar pe mine ncîi conducători ai satului la nici o slujbă nu m-au angajat și de aceea nici nu știu despre mișcările de acuma cine și cum le-a condus, în ce măsură a fost amestecat în răscoală. Mai de curînd judele satului a poruncit să ne adunăm cu toții la Samșud căci cine nu va merge acolo va fi izgonit din sat și așa și eu a trebuit să mă duc acolo. Mai știu că la noi au umblat mai mulți studenți din Blaj care au agitat pe cei de pe Cîmpie. Pe mine m-au prins dintr-un trestiiș.

IX. Se aduce <în fața instanței> Iuon Gorea din Rîciu care interogat mărturisește următoarele:

— Pe tine cine și de ce te-au prins?

Eu din sat n-am mișcat nicăieri și cînd au venit secuii de acolo m-au prins și așa m-au adus aici, dar eu n-am umblat nici la Urban și nici la Monor.

X. Se aduce <în fața instanței> Vasilie Tămaș din Rîciu care interogat mărturisește:

— Pe tine cine și de ce te-au prins?

Pe mine m-au prins secuii de acasă și m-au adus aici, dar pricina pentru care nu o știu. De altfel, cum a fost și poruncit să mergem cu toții la Monor spre a depune jurămint pe seama lui Urban, și eu m-am dus.

— Cine v-au agitat și cu ce?

Niște clerici și canceliști și preotul român din sat ne-au spus că dacă ne ridicăm ni se vor da și toate pământurile domnilor. Au mai poruncit să prindem pe toți domnii și să-i ducem la Urban și să ne supunem doar tribunilor.

XI. Se aduce <în fața instanței> Iacob Muntean de 28 de ani din Riciu care interogată fiind a mărturisit astfel :

— Pe tine cine și de ce te-au prins ?

Mi-a fost poruncit să mă duc cu încă 34 de inși la Reghin la Urban, acolo ne-au jurat și ne-au ținut cam patru zile după aceea rămânând fără alimente m-au lăsat acasă ofițerii, spunându-mi că dacă vor avea nevoie de mine atunci din nou mă vor chema. După aceea am mers acasă și acasă m-au prins secuii și m-au adus aici.

XII. Se aduce <în fața instanței> Petru Raț de 43 de ani din Riciu care interogată mărturisește :

— Pe tine de ce te-au prins ?

Eu nu locuiesc în sat ci în cîmp și de aceia nici nu știu nimic despre treburile satului. Pe mine m-au adus secuii de acasă.

XIII. Se aduce <în fața instanței> Iacob Burgo de 24 de ani.

— Cine și de ce te-au prins ?

Pe mine m-au prins de acasă secuii dar nu știu de ce ; de altfel și eu am fost la Reghin la Urban ca recrut ales.

XIV. Se aduce <în fața instanței> Iuoa Girbu de 25 de ani din Riciu.

— Cine, de ce te-au prins ?

Secuii m-au prins de acasă dar nu știu din ce pricină.

XV. Se aduce <în fața instanței> Gheorghe Ormenișan de 18 ani din Riciu.

— Cine, de ce te-au prins ?

Pe mine secuii m-au prins de acasă, nu știu de ce ; de altfel eu sint înscris în Reghin ca cătană lui Urban.

XVI. Se aduce <în fața instanței> Avram Giurca de 26 de ani din Riciu.

— Cine, de ce te-au prins ?

Secuii m-au prins de acasă fără nici-o pricină !

O P I N I E

Cu privire la Iosif Pop comisia de anchetă cu toate că s-a predat voluntar și a mărturisit toate cu amănunțime și s-a comportat în fața comisiei ca unul care regretă faptele săvârșite îl găsește vinovat și pînă la o cercetare mai cuprinzătoare care dacă s-ar putea ar trebui întreprinsă de către Oficialitatea Comitatului Turda consideră necesar să fie menținut în arest.

Pe cei de sub numerele : 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, și 16 prinși în mare parte potrivit declarațiilor proprii de acasă, după o mustrare pentru răzvrătire să se pună în libertate ; împotriva suspectului soldat veteran de sub nr. 8 să se facă cercetarea mai cuprinzătoare.

Pe cei de sub numerele 11, 13, 14 și 15 comisia îi socotește buni de incorporare între honvezi.

Din ședința din 1 noiembrie 1848 a Comisiei de anchetă din Cetatea Tirgu Mureșului.

Pál Kemeny mp. Lajos Dozsa mp. și Janos Sandor mp. toți trei membri auxiliari ai comisiei.

Arh. St. Mureș, fond Scaunul Mureș — Jude suprem regal, 1848 N.D. 845/sz., f. 2—7, orig. 1. magh.

DOCUMENTE

Afirmind plenar idealurile de libertate și unitate națională ale poporului român într-unul din momentele hotărâtoare ale istoriei sale, revoluția de la 1848 se evidențiază prestigios în perspectiva celor 140 de ani care s-au scurs de la desfășurarea ei. Piatră de hotar dar și început de drum, deoarece în deceniile următoare în temeiul programului ei a fost realizată România unitară și independentă.

În această perspectivă, evocind memorabilele evenimente ale anului 1848 se înscriu și preocupările de a oferi cercetării științifice noi și revelatoare mărturii, în marea lor majoritate inedite.

Sursele cel mai des utilizate au fost rapoartele consulatelor străine din Principate către ministerele de resort din Franța, Anglia, Austria, Prusia cu un conținut foarte variat care se referă îndeosebi la : politica de menținere a „statu-quo-ului” — reglementat prin Regulamentul Organic — adoptată de cabinetul de la Petersburg, interzicerea accesului „Gazetei de Transilvania” în Moldova și Țara Românească datorită caracterului revoluționar al articolelor publicate, influențarea populației din Principate de „mișcarea naționalității române” din Transilvania, măsurile represive ale domnitorului Gheorghe Bibescu pentru a împiedica declanșarea revoluției, derularea evenimentelor revoluționare din Țara Românească, acțiunile întreprinse de Guvernul provizoriu pentru recunoașterea sa de către marile puteri și măsurile luate pentru desființarea servituților feudale și improprietărea țăranilor, starea de spirit a maselor populare, intervenția trupelor otomane în Țara Românească, represaliile împotriva frunțașilor revoluționari și a populației.

Cîteva documente interne ne fac cunoscute frământările de la sate pentru pămînt și măsurile întreprinse de autoritățile de la București.

Pentru Transilvania, documentele — datînd de la sfîrșitul anului 1848 și începutul anului 1849 — cuprind informații privitoare la starea de agitație a populației românești, conflictul armat dintre trupele maghiare și Regimentul grăniceresc de la Năsăud, măsurile represive luate de maghiari pentru „pacificarea” comitatului Cluj.

Acelorași evenimente li se circumscriu și documente bănățene.

Izvoarele documentare pe care le dăm publicității dovedesc unitatea revoluției române, participarea largă a maselor populare la evenimente, dar și poziția reacționară a marilor imperii față de dezideratele legitime exprimate de revoluționarii români la 1848.

Selecția, transcrierea și traducerea documentelor au fost făcute de : Abrudan Paul, Bucur Teodor, Bulz Ileana, Ciocan Eugenia, Damian Ancu, Moț Fieberiu, Popescu Anca, Rădulescu Eleonora.

1

1848 martie 27/aprilie 8, București. Raport al consulului general al Franței la București, de Nion, către Lamartine, ministrul afacerilor străine al Franței, în legătură cu atitudinea cabinetului de la Petersburg față de evenimentele revoluționare ale anului 1848.

Agence
Consulat Général de France dans les Principautés
Valachie et de Moldavie
Direction Politique

Bucharest 8 Avril 1848

Monsieur le Ministre,

La poste d'hier a apporté au Consul général de Russie un document, dont je ne connais pas encore d'une manière précise la forme et la teneur mais dont la substance m'a été communiquée par une voie digne de toute confiance. Après un préambule dans lequel on s'attache à combattre les principes qui ont servi de base aux grands changements politiques récemment accomplis dans l'Europe occidentale, le Cabinet de St. Petersbourg déclare qu'il ne tolérera, dans les Provinces de l'Empire ottoman, placées sous le protectorat de la Russie, aucune innovation contraire au vœu des traités, aucune atteinte à l'ordre de choses établi par le Règlement organique. Il recommande aux deux Hospodars de suivre, avec la plus grande exactitude cette ligne de conduite et annonce que l'Empereur est formellement décidé à réprimer par la force des armes toute tentative révolutionnaire.

Ces instructions ont été mises immédiatement sous les yeux du Prince Bibesco, par M de Kotzebue, qui a d'ailleurs, pris soin (conformément aux ordres de sa Cour) d'en donner connaissance à quelques-uns des principaux personnages du Pays. Si je parviens à en obtenir une copie, je m'empresserai, Monsieur le Ministre, de vous la transmettre.

On dit que les autorités turques des provinces voisines du Danube ont demandé ici des renseignements sur la situation politique des Principautés, en même temps qu'elles demandaient des ordres à Constantinople, touchant l'intervention qu'elle pourraient avoir à exercer éventuellement.

Il ne s'est passé ni à Bucharest ni dans le reste de la Valachie, depuis la date de ma dernière dépêche, rien que soit de nature à fixer l'attention du Gouvernement. L'agitation des esprits semble se calmer, sans que le Hospodar ait jugé à propos de recourir aux mesures préventives qu'il croyait indispensables il y a à peine huit jours.

La session de l'Assemblée générale est close.

Je suis, avec respects, Monsieur le Ministre, votre très humble et très obéissant serviteur,

D. de Nion

À Monsieur de Lamartine, Membre du Gouvernement provisoire, Ministre des Affaires Étrangères

Arh. St. București, colecția Microfilme Franța, r. 1, c. 46—48 (Ministère des Affaires étrangères, Archives diplomatiques, Turquie, vol. 5). publicat în *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente publicate cu ajutorul comitetului pentru rădicarea monumentului lui Ioan C. Brătianu*, tom. I, 1821—1848, iunie 20, București, 1902, p. 175—176.

Traducere

Agenția Consulatului General al Franței
în Principatele Valahia și Moldova
Direcția politică

București 8 aprilie 1848

Domnule ministru,

Poșta de ieri a adus consulului general al Rusiei un document a cărui formă și conținut nu le cunosc precis dar a cărui esență mi-a fost comunicată pe o cale demnă de toată încrederea.

După un preambul în care sînt combătute principiile care au stat la baza marilor schimbări politice petrecute recent în Europa occidentală, cabinetul de la Petersburg declară că nu va tolera în provinciile Imperiului otoman aflate sub protectoratul Rusiei nici o schimbare contrară

hotărîrii tratatelor, nici o lezare a rînduieiilor stabilite de Regulamentul Organic. El recomandă celor doi domnitori să urmeze cu cea mai mare strictețe această linie de conduită și face cunoscut că împăratul e ferm hotărît să reprime prin forța armelor orice încercare revoluționară.

Aceste instrucțiuni au fost arătate imediat pînă la Bibescu de către domnul de Kotzebue care de altfel a avut grijă (conform ordinului primit de la curtea sa) să le aducă la cunoștința unora dintre principalele personalități din țară.

Dacă voi reuși să obțin o copie mă voi grăbi, domnule ministru să v-o trimit. Se spune că autoritățile turcești ale provinciilor de limbă Rumână au cerut lămuriri aici asupra situației politice a Principatelor cerind în același timp la Constantinopol ordine referitoare la intervenția pe care eventual, ar putea-o face.

Nici la București, nici în restul Valahiei nu s-a mai petrecut de la ultima mea depeșă nimic care să atragă atenția guvernului. Agitația spiritelor pare să se calmeze fără ca domnitorul să fi considerat necesar să recurgă la măsurile preventive pe care doar cu 8 zile în urmă le credea indispensabile.

Sesiunea Adunării Obștești s-a încheiat.

Sînt cu respect, d. Ministru, slujitorul dumneavoastră prea umil și prea plecat d. de Nion

2

1848 mai 12/24, Iași. Nota secretarului de stat pentru afaceri externe al Moldovei, V. Beldiman, către Agenția diplomatică a Austriei la Iași, privind interzicerea accesului „Gazetei Transilvaniei” în Principatele Române datorită caracterului revoluționar al articolelor publicate.

No. 992

Iassy, le 12/24 Mai 1848

Depuis quelque temps la Gazette de Transylvanie ouvre ses colonnes à des publications inquiétantes pour la tranquillité et le bien être dont les principautés n'ont cessé de jouir jusqu'à ce moment sous les auspices du bon ordre qui a constamment présidé à ses relations commerciales avec les pays étrangers.

Le gouvernement valaque intéressé à faire regner au milieu des populations qui lui sont confiées une paix salutare, a défendu en Valachie l'entrée de la susdite feuille.

Les mêmes inconvenients sont devenus sensibles en Moldavie; on y a remarqué que la Gazette de Transylvanie publie des articles incompatibles avec les conditions de l'existence politique de cette Principauté, et ces publications doivent d'autant plus appeler la vigilance du gouvernement local, qu'elles sont faites dans la langue du pays et servent par là à propager plus généralement des idées et des principes subversifs.

En conséquence, le soussigné a été chargé par Son Altesse le Prince régnant de prier l'honorable Agence Impériale et Royale de vouloir bien prévenir le rédacteur de la susdite feuille, qu'il ait à suspendre l'envoi de son journal en Moldavie, dont l'accès lui sera fermé désormais. En s'acquittant de cette mission, le soussigné prie l'honorable Agence Impériale et Royale de lui faire part du résultat de ses dispositions à cet égard, ainsi que de vouloir bien ordonner au bureau de poste de ne plus distribuer cette feuille aux destinataires. Il s'empresse en même temps de renouveler à cette occasion à l'honorable Agence les assurances de sa considération très distinguée.

Le Secrétaire d'Etat,

B. Beldiman

A l'honorable Agence Impériale et Royale etc.

Arch. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 118, c. 207—208 Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Staatskanzlei, Diplomatische Korrespondenz, Konsulate, Bukarest, K. 6.

Traducere :

Nr. 992

Iași, 12/24 mai 1848

De cîtva timp „Gazeta Transilvaniei” își deschide coloanele unor articole tulburătoare pentru liniștea și bunăstarea de care Principatele nu au încetat a se bucura pînă acum, sub auspiciile bunei ordini ce a vegheat constant asupra relațiilor lor comerciale cu țările străine.

Guvernul valah, interesat ca în rindul populației sale să domnească o pace salutară, a nterzis intrarea în Valahia a sus-numitei foi.

Aceleași inconveniente au devenit sensibile în Moldova: s-a remarcat aici că „Gazeta Transilvaniei” publică articole incompatibile cu condițiile existenței politice a acestui Principat, iar articolele ei trebuie cu alt mai mult să frezească vigilența guvernului local, cu cât ele sînt făcute în limba țării și prin aceasta servesc la propagarea mai intensă a ideilor și principiilor subversive.

În consecință, subsemnatul a fost însășinat de Alteța sa principele domnitor să roage onorabila Agenție Imperială și Regală de a cere de la țările să prevină pe redactorul sus-numitei foi că trebuie să suspende trimiterea în Moldova a jurnalului său, al cărui acces va fi închis de acum înainte.

Achitîndu-se de această sarcină, subsemnatul roagă onorabila Agenție Imperială și Regală să-i comunice rezultatul dispozițiilor sale în această privință, precum și să binevoiască a ordona biroului de poștă de a nu mai distribui această foale destinatarilor. El se grăbește totodată să reinnoiască cu acest prilej onorabilei Agenții asigurarea considerației sale foarte distinse.

Secretar de stat,

V. Beldiman

Onorabilei Agenții Imperiale și Regale etc.

3

1848 mai 27/iunie 8, București. Raport al consulului Austriei la București Cazimir von Timoni, către Ministerul Afacerilor Externe al Austriei, privind „mișcarea naționalității române” din Transilvania, măsuri ale guvernului Țării Românești pentru a împiedica extinderea mișcării revoluționare în Principate, starea de spirit a tineretului din București.

Nr. 53

Bukarest am 8^{ten} Juni 1848.

Hohes Ministerium,

a) Die Bewegung der walachischen Nation in Siebenbürgen hat die Aufmerksamkeit der Walachischen Regierung, welcher in diesem Augenblicke ausserordentliche Commissaire Russlands und der Pforte zur Seite stehen erregt. Sie besorgt die Rückwirkung auf die hiesige Bevölkerung, und scheint darüber Anzeigen aus Siebenbürgen subst erhalten zu haben. Die walachische Regierung schon durch die Nachrichten von einem beabsichtigten Einfälle in die Moldau, wie mein gehorsamster Bericht vom 6^{ten} M. Nr. 52 sagt alarmirt, wird um so mehr alle dienlichen Massregeln zu ihrem Schutze ergriffen haben, als das Cabinet von St Petersburg den Fürsten Bibesco schon verlängert dazu aufgefordert hat, und General Duhamel die Massregeln desselben überwacht, und auf eine förmliche Abschliessung der Grenze gegen Siebenbürgen dringt.

Eine verdoppelte Aufsicht an der Grenze, Verhinderung des Übertrittes von obgleich mit gehörigen Pässen versehenen Reisenden und Anwendung der grössten polizeilichen Strenge gegen alle hier befindlichen Siebenbürger mit Umgehung der tractatmässigen Rechte, werden unausbleiblich eintreten und Klagen darüber an die K. K. Agentur die Folge sein.

Die Einschreitungen der K. K. Agentie werden unter solchen Umständen nicht geführt werden, wie bereits verschiedene Antworten der walachischen Regierung in besonderen Fällen der letzteren Zeit beweisen. Ich werde fortan in den einzelnen Klagefällen protestiren warscheinlich ohne allen Erfolg.

Auf dem rechten Donauufer sind, wie man sagt bereits türkische Truppen zusammen gegangen, um nöthigenfalls in der Walachei verwendet zu werden. In Leowa in Bessarabien ist das Hauptquartier des Armeekorps unter General Luders welches zum Behufe des Überganges über den Pruth 2 Pontonsbrücken bereit hat. Die Stärke dieses Armeekorps wird überstreichen mit 40.000 Mann angegeben. Aus des Generalen Duhamel Reden geht hervor, dass die russische Regierung der Besetzung der Fürstenthümer gern vermeiden möchte: die Umstände aber könnten die Besetzung leicht hervorrufen. Von der kleinen Walachei wird berichtet, dass siebenbürgische Sendlinge und gedruckte Aufrufe an die Walachen zur Erhebung reizen, In Braila hat die von der dortigen Bewohnern mit besonderer Ordnung gewaltsam bewerkstelligte Aufhebung der Choleraquarantaine gezeigt, dass das Volk wenn es will hier stärker ist als die öffentliche Gewalt, und in Bukarest gährt es bei der Jugend immer fort.

b) Talaat Effendi der türkische Commisaire hat heute die Bojarie den Mitropolit an ihrer Sitze empfangen, ein Akt reiner Deferenz wobei eine nichts sagende Anrede voll Dankbarkeit gegen die hohe Pforte von dem Effendi in wenigen noch unbedeutenderen Worten erwiedert wurde.

Geruhe das hohe Ministerium den Ausdruck meiner tiefen Erfurcht zu genehmigen.

Timoni

An das hohe K. K. Ministerium der Auswärtigen Angelegenheiten in Wien.

Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 118, c. 211–212 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Diplomatische Korrespondenz, Konsulate, Bukarest, K. 6).

Traducere

Nr. 53

București 8 iunie 1848

Onorat Minister,

a) Mișcarea naționalității române din Transilvania a stîrnit atenția guvernului român, alături de care în acest moment se află comisarii extraordinari ai Rusiei și Porții. El este îngrijorat de implicațiile <ce le-ar putea avea aceasta> asupra populației de aici și pare să dețină indicii despre acestea chiar din Transilvania. Guvernul român, alarmat deja de știrile privind o proiectată intrare a trupelor în Moldova, după cum prea supusul meu raport din 6 ale acestei luni, nr. 52 vă spune, cu atât mai mult va fi luat toate măsurile necesare pentru apărarea sa, cu cit Cabinetul de la St. Petersburg a cerut aceasta deja de mult timp principelui Bibescu, iar generalul Duhamel supraveghează măsurile luate de acesta și presează pentru o închidere a graniței spre Transilvania.

O dublă supraveghere a graniței, împiedicarea trecerii călătorilor chiar posesori de pașapoarte corespunzătoare și aplicarea celor mai severe măsuri polițienești împotriva tuturor transilvănenilor aflați aici, cu evitarea încălcării drepturilor contractuale, vor intra inevitabil în vigoare, urmarea constituind-o reclamațiile către Agenția cezaro-crăiască din cauza acestor <măsuri>.

Intervențiile Agenției cezaro-crăiești, în asemenea împrejurări, nu vor fi sprijinite, după cum dovedesc deja diferitele răspunsuri ale guvernului român cu privire la cazurile speciale din ultimul timp. Eu voi protesta pe viitor în unele cazuri de plingere, probabil fără rezultat însă.

Pe malul drept al Dunării s-au adunat, după cum se spune, deja trupe turcești pentru a fi folosite în caz de nevoie în Țara Românească. La Leova în Basarabia se află Cartierul general al Corpului de armată de sub <comanda> generalului Luders, care a pregătit două poduri ponton în vederea traversării peste Prut. Efectivul acestui corp de armată este exagerat declarat la 40.000 oameni. Din discursul generalului Duhamel reiese că guvernul rus ar dori să evite bucuria ocuparea Principatelor. Împrejurările <însă> ar putea ușor provoca ocuparea. Din Oltenia se raportează că trimisi ardeleni și apeluri tipărite către români atîta la revoltă. La Brăila ridicarea de către locuitorii de acolo a carantinei pentru holeră, impusă cu forța de regulament special, a arătat că aici poporul cînd vrea este mai tare decît forța publică, iar la București printre tineret este o fierbere continuă.

b) Talaat Effendi, comisarul turec, a primit astăzi pe boieri și pe mitropolit la reședința sa, un act de pură supunere, cu care prilej la o cuvîntare care nu spunea nimic, plină de recunoștință față de Înalta Poartă, Effendi a răspuns în cuvinte și mai lipsite de importanță.

Binevoiască Înalțul Minister să primească expresia stimei mele celei mai adînci.

Timoni

Către Ministerul Cezaro-Crăiesc al Afacerilor Externe la Viena

4

1848 iunie (9) 21, București. Raport al consulului general britanic la București [R.G]. Colquhoun, către ministrul afacerilor externe al Marii Britanii, lord Palmerston, despre arestarea unor revoluționari în București, și despre izbucnirea mișcării revoluționare de la Islaz.

Copy

Bucarest 21st june 1848

No. 18

My lord

The gouvernement of Wallachia having received certain Intelligence of an attempt to cause an outbreak in several of the Districts and that the 21st was the day fixed upon, caused several persons to be arrested this morning. Among these figure Mr. Constantine Rosetti, Mr. Voinesco and a great number of inferior persons.

Domiciliary visits have been made and in some instance arms and ammunition but not to any great extent have been found. The Priests appear to have been rather deeply implicated for in several of the Monasteries within the City walls, large quantities of cocardes banners and arms have been found.

By information I have just received I learn that at Islaz on the Danube a rising has taken place, at the head of which figure a Major of the Militia two Captains and about one hundred and sixty of the non-commissioned officers and soldiers. These are marching on to Caracal and Craiova with a view to cause a movement in Little Walachia.

The organisation appears defective and the only result to these unfortunate attempts must be complete failure for the Gouvernement has its eyes open to all that is going on and is certainly strong enough to suppress any movement provided its Militia prove faithful and in it the Prince has every confidence.

I enclose a translation of part of a Proclamation¹ which has been scattered over the Principality — the Document is very long but I have translated such parts as are of most interest.

I have the honor to be ...

Robert G. Colquhoun

Arh. St. București, colecția Microfilme Anglia, r. 320, P.R.O.F.O. (Public Record Office and Foreign Office) 159/281, f. 310—311.

Traducere:

Copie no. 18

București, 21 iunie 1848

Excelență,

Guvernul Valahiei, primind unele informații despre o încercare de a provoca o revoltă în mai multe județe și că 21 iunie era ziua fixată, a făcut să fie arestate în această dimineață mai multe persoane.

Printre aceștia figurează domnul Constantin Rosetti, domnul Voinescu și un mare număr de persoane mai puțin importante.

S-au făcut percheziții domiciliare și în câteva cazuri au fost găsite arme și muniții dar nu în mare măsură. Preoții par să fi fost adine implicați pentru că în mai multe mănăstiri din oraș s-au găsit mari cantități de cocarde, drapele și arme.

Din informațiile pe care le-am primit chiar acum am aflat că la Islaz, pe Dunăre, a avut loc o revoltă în fruntea căreia figurează un maior din miliție, doi căpitani și aproape 160 de ofițeri și soldați. Aceștia înaintează spre Caracal și Craiova cu intenția de a produce o mișcare în Oltenia.

¹ Anexa menționată se află pe rolă între f. 312—314.

Organizarea pare a fi defectuoasă și singurul rezultat al acestor nefericite încercări nu poate fi decât un eșec total, căci guvernul este alent la tot ce se petrece și este desigur destul de puternic să reprime orice mișcare cu condiția ca miliția să se dovedească loială iar prințul are în ea toată încrederea.

Anexez o traducere a unei părți dintr-o proclamație ¹ care a fost răspîndită în principat. Documentul este foarte lung, dar eu am tradus părțile cele mai interesante.

Am onoarea ...

Robert G. Colquhoun

5

1848 iunie 13/25, București. Scrisoarea adresată de Nicolae Bălcescu, ministru al Afacerilor Externe, baronului Constantin Sachelarie, consul al Prusiei, prin care-i aduce la cunoștință numirea sa în această funcție și adoptarea unei noi Constituții în Țara Românească.

Copie

Circulaire

Monsieur Le Consul !

Par suite du droit d'administration intérieure indépendante dévolu à la Principauté de Valachie et qui emporte explicitement celui de se donner des lois, une nouvelle constitution venant d'être proclamée aujourd'hui même par le vœu unanime des habitants, exprimé par une manifestation aussi calme que pleine de dignité, je m'empresse de Vous informer, Monsieur Le Consul, que cette constitution qui se rattache uniquement aux intérêts intérieurs du pays, a reçu la sanction du chef de l'État et que je viens d'avoir l'honneur d'être appelé à diriger par interim le Département des relations extérieures. Le zèle que je ne manquerai pas de mettre à entretenir avec Vous des rapports de bonne intelligence et expédier les affaires avec tout lieu d'espérer que je rencontrerai de votre part la même bonne volonté.

J'aurai l'honneur de Vous communiquer bientôt les bases de cette constitution qui régira désormais la Valachie.

En attendant je profite de cette occasion pour vous prier Monsieur le Consul, d'agréer l'assurance de ma haute considération.

No. 1046 B

Bucarest 13/25 Juin 1848

N Bălcescu

Ministre des Affaires Etrangères

Monsieur Le Baron Sakellario

Consul de Prusse

Arh. St. București, colecția Microfilme R.D.G., r. 61, c. 171 (Deutsches Zentralarchiv, Kölnigl. Geh. Staats-Archiv, Rep. 81)

Traducere :

Copie

Circulară

Domnule consul

Ca urmare a dreptului de administrare internă independentă, acordat principatului Țara Românească și care atrage după sine în mod explicit (dreptul) de a-și elabora o nouă constituție, proclamată chiar astăzi prin voința unanimă a locuitorilor, exprimată printr-o mani-

feștie pe cit de liniștită pe atât de plină de demnitate: <de aceea>, mă grăbesc să Vă informez, Domnule Consul, că această Constituție, care se leagă exclusiv de interesele interne ale țării, a fost sancționată de șeful statului și că eu am avut onoarea de a fi chemat pentru a conduce Departamentul Afacerilor Externe. Zelul pe care eu nu voi pregea să-l depun pentru a întreține cu dv. relații de bună înțelegere și pentru a rezolva problemele cu toată promptitudinea cuvenită, mă face să nădăjduiesc că voi găsi din partea dv. aceeași bunăvoință.

Voi avea onoarea de a vă comunica curînd bazele acestei Constituții care va guverna de acum înainte Țara Românească.

Pînă atunci, profil de această ocazie pentru a vă ruga, domnule consul, să primiți asigurarea înaltei mele considerații.

No. 1046 B

București, 13/25 iunie 1848

N. Băleescu

Ministru al Afacerilor Străine

Domnului

baron Sachelarie, consul al Prusiei

6

1848 iunie 14, București. Nota semnată de Ion Voinescu II prin care aduce la cunoștința consulului prusian eforturile depuse de noul guvern provizoriu din Țara Românească de a menține liniștea și calmul în țară, precum și de a menține bunele relații cu Prusia. Trimite cele 22 puncte care constituie bazele noii Constituții din Țara Românească.

Veuillez croire Monsieur le Consul que le nouveau gouvernement fera tous ses efforts pour maintenir le calme et la tranquillité publiques sur le pied le plus rassurant, en même temps, qu'il s'empressera d'entretenir les relations les plus amicales et de resserrer les liens qui ont existé jusqu'ici et je m'estime heureux de me voir appelé à cultiver ces mêmes rapports avec vous, étant convaincu d'avance d'une égale réciprocité de Votre part.

Je me fais en même temps un devoir de Vous communiquer ci-joint les bases de la constitution, suivant la promesse qui vous en a été donnée par la note précitée.

Je vous prie d'agréer l'assurance de ma haute considération.

J. Voinescu II m.p.

No. 1059

Bucarest le 14 Juin 1848

Bases

de la nouvelle constitution de la Valachie

1. Son indépendance administrative et judiciaire en vertu des traités de Mirlche et de Vlad V et la non intervention d'aucune puissance étrangère dans ses affaires intérieures.
2. L'égalité des droits politiques.
3. Une contribution générale.
4. Une assemblée générale composée des représentants pris dans toutes les classes de la société.
5. Un prince responsable élu pour cinq ans et choisi dans toutes les classes de la société.
6. La diminution de la liste civile moyen efficace de mettre frein à la corruption.
7. La responsabilité des ministres et de tous les fonctionnaires dans les fonctions qu'ils occupent.
8. La liberté absolue de la presse.
9. Toute récompense sera déter<mi>née au nom de la patrie par ses représentants et non par le Prince.

10. Le droit accordé à chaque district d'élire ses magistrats, droit qui dérive directement de celui dévolu au peuple entier d'élire son prince.

11. Une garde nationale.

12. L'émancipation des monastères affiliés aux Saints Lieux.

13. L'émancipation des paysans qui deviennent propriétaires moyennant indemnité.

14. L'affranchissement des bohémiens moyennant indemnité.

15. Un représentant du pays à Constantinople pris parmi les Valaques.

16. Instruction égale et entière pour tout valaque des deux sexes.

17. La suppression des rangs titulaires qui n'ont pas de fonctions.

18. La suppression de la peine corporelle comme dégradante.

19. La suppression de la peine de mort.

20. Des établissements pénitentiaires où les criminels auront à purger leur conscience pour rentrer dans la société comme bons citoyens.

21. L'émancipation des *israelits*, et droits politiques pour tout compatriote d'un autre rite.

22. La convocation immédiate d'une assemblée générale extraordinaire constituante élue pour représenter tous les intérêts ou professions. Elle sera tenu de faire la constitution du pays sur les bases posées dans les 21 articles précédents décrétés par le peuple valaque.

Arh. St. București, colecția Microfilme R.D.G., r. 61, c 172—173 (Deutsches Zentralarchiv Königl. Geh. Staats-Archiv, Rep. 81).

Traducere :

Binevoiiți a crede, demnule consul, că noul guvern va depune toate eforturile pentru a menține calmul și liniștea publică prin măsurile cele mai sigure: în același timp noul guvern se va strădui să întrețină relațiile cele mai amicale și să strângă legăturile care au existat pînă acum iar eu mă consider fericit de a avea sarcina de a întreține aceleași relații cu dv. fiind convins de la bun început că veți manifesta o egală reciprocitate.

În același timp îmi fac datoria de a vă comunica alături de bazele constituției, conform promisiunii care v-a fost făcută prin nota sus-citată.

Vă rog să-mi permiteți a vă asigura de înalta mea considerație.

I. Voinescu II
m.p.

No. 1059

București, 14 iunie 1848

Bazele noii Constituții a Țării Românești

1. Independența sa administrativă și judiciară în virtutea tratatelor lui Mircea și Vlad al V-lea și neintervenția niciunei puteri străine în afacerile sale interne.

2. Egalitatea în drepturile politice.

3. Contribuție generală.

4. O Adunare generală cuprinzînd reprezentanți din toate clasele societății.

5. Un principe ales din toate clasele societății pentru o [perioadă] de cinci ani.

6. Reducerea listei civile, mijloc eficace de a frîna corupția.

7. Responsabilitatea miniștrilor și a tuturor funcționarilor în posturile pe care le ocupă.

8. Libertatea absolută a presei.

9. Orice recompensă va fi acordată în numele patriei prin reprezentanții săi și nu de către Principe.

10. Dreptul acordat fiecărui județ de a-și alege magistrații, drept care decurge direct din cel acordat întregului popor de a-și alege domnitorul.

11. O gardă națională.

12. Emanciparea mănăstirilor închinat Locurilor Sfinte.

13. Emanciparea țăranilor care devin proprietari prin plata unei despăgubiri.
14. Dezrobirea țăganilor prin plata unei despăgubiri.
15. Un reprezentant al țării la Constantinopol ales dintre români.
16. Instrucțiune egală și deplină pentru toți românii de ambele sexe.
17. Suprimarea rangurilor boierești pentru care nu există funcții corespunzătoare.
18. Suprimarea pedepsei corporale ca degradantă.
19. Suprimarea pedepsei cu moartea.
20. Închisori în care criminalii să-și purifice conștiința pentru a reintra în societate ca buni cetățeni.
21. Emanciparea israeliților și drepturi politice pentru toți compatrioții de alt rit.
22. Convocarea imediată a unei Adunări Generale Extraordinare Constituante aleasă pentru a reprezenta toate interesele sau profesiile. Ea va trebui să elaboreze Constituția din Țările române pe baza principiilor cuprinse în cele 21 articole precedente, decretate de poporul român.

7

1848 iulie 1, București. Raportul lui König, consul al Prusiei la București, către Legația Prusiei de la Constantinopol referitor la evenimentele revoluționare din Țara Românească, izbucnirea revoluției în Oltenia, citirea proclamațiilor în fața poporului, starea de spirit a populației, lucrările noului guvern provizoriu și relațiile acestuia cu consulii Franței și Marii Britanii. Măsurile luate de guvernul provizoriu pentru improprietărea țăranilor și desființarea servitiilor.

Bucarest, den 1. Juli 1848

• Obwohl das Konsulat voraussetzt, dass der Generalconsul Freiherr von Richthofen Einer Hohen Gesandtschaft über den Verlauf der bisherigen Ereignisse hierselbst Kenntnis gegeben hat, so unterlässt es doch nicht, diesem ehrerbietigen Bericht über die heutige Contra Revolution eine kurze Wiederholung des Früheren ganz gehorsamst voraus zu schicken.

Wenn die Anwesenheit Talaat Effendis wirklich den Zweck gehabt hat, die fürstliche Autorität und den bisherigen Zustand aufrecht zu erhalten, so hat sie ihren Zweck nicht erreicht die Partei der jüngeren Unzufriedenen hat aus den Äusserungen Talaat Effendi schliessen zu dürfen geglaubt, dass die Pforte einer Umgestaltung der hiesigen Verhältnisse nicht abgeneigt sei. Sie trat daher kühner auf nur ihre Anhänger vermehrten sich. Selbst in den Schulen und unter der Miliz zählte sie deren viele der Fürst schritt lange nicht ein. Er machte durch diese Partei diejenige der älteren Grossbojaren in Zaum halten wollen, welche nur nach seinen Fürstenwechsel, wobei jeder Fürst zu werden hatte, strebten. Die ersten Aufmein gelungsversuch eines Hauptmanns ausser Dienst, sowie ein, von 3 jungen Bojaren ausgegangner Angriff auf das Leben des Fürsten, nöthigten indessen den letzteren zu verhaftungen. Nun brach in der Kleinen Wallachei der ersten Aufstand aus. Ein, als dichter bekannter, Buchdrucker Eliad stellte sich an die Spitze und, liess nunmehr auch hier seine Proclamationen vertheilen, welche er vor seiner Abreise von hier bei dem englischen G. Consul deponirt hatte und welche in 22 Punkten die Grundzüge einer neuen Constitution enthielt.

Nachdem am 23 v. M. der General Duhamel die Stadt verlassen hatte, sammelten sich in den Strassen Volkshaufen, denen die Proclamation der provisorischen Regierung vorgelesen wurde. Auf die Versicherung der Vorleser, dass der Fürst die 22 Punkte derselben bereits genehmigt habe, zog man in immer mehr anwachsenden Massen nach den Fürstenhof, erzwang den Eingang und ein in die Zimmer des Fürsten gedrungner Haufe erlangte zunächst Freilassung der Gefangenen, dann die Unterschrift des Fürsten unter die gedachten 22 Punkte und die Ernennung eines, von der Revolutions Partei vorgeschriebene Ministeriums. Jübel erscholl, Fahnen, Bänder und Cocarde in den Landesfarben kamen überall zum vorschein, man zog, die Freiheit und die Constitution feiernd durch die Strassen, brachte im Vorbeizieher bei der Agenzie dem

Kaiser Ferdinand ein Hoch, zertrummerte dem verhafteten Minister Villara und Aga Mano die Fenster und überliess sich bis zum nächsten Morgen Freuden Äusserungen jeder Art.

Am 24. d. M. verliess der Gerant des Rus. Generalconsulats Herr von Kotzebue mit zurücklassung des unter den Anlagen befindlichen Protestes die Stadt.

Das neue Ministerium, welches an eben diesem Tage seine Funktionen begann, ersetzte fast alle Beamten der Behörden durch neue, ohne sich hierbei, sowie bei seiner anderweiten Geschäftsführung sehr um den Fürsten zu kümmern. Hierdurch, namentlich aber auch durch die Freilassung derjenigen drei Bojaren, welche das Attentat auf sein Leben gemacht hatten, mag er zu dem Entschluss beziegen sein, der Regierung zu entsagen. Nachdem er am Abend des 25. v. M. diesen Entschluss ins Werk gesetzt hatte, reiste er in der darauf folgenden Nacht über Kumpulung nach Kronstadt ab. Das abschriftlich ehrerbietigst angeschlossenen Circular des neuen Staatssecretärs war daher bei seinem Eintreffen im Consulat am 24. — ten Morgens bereits antiquirt. Im Laufe des Montags constituirte sich eine provisorische Regierung, deren Mitglieder, dem K. K. Agenten v. Timons, sowie dem grossbritannischen Generalconsul und dem Geranten des französischen General- Consulats persönlich von ihrem Bestehen Anzeig machten und dieselben auf den folgenden Tag zur Feier der neuen Errungenschaften einluden. Die gedachten Herren haben an der, in Gegenwart einer grossen Menschenmenge, aber ohne alte Excessen und Ruhestörungen demnächst wirklich statt gefundenen, Feier nicht Theil genommen. Die neue Regierung, welche in der Präsidentschaft des Metropolitens eine bedeutende Garantie besitzt, hat dem englischen und franz. Generalconsulat Mittheilungen an ihre resp. Regierungen zur Beförderung zugestellt. In der, an das englische Gouvernement wird an die Sympathie Englands appellirt, die an die franz. Regierung enthält nach der Äusserung des Herrn Colquoun nur Fanfaronaden.

Es ist einer der ersten Akte der neuen Regierung auf die Freilassung der Bauern, Aufhebung der auf dieselben drückende Lasten und Übertragung eines gewissen Ackermaasses als freies Eigenthum dieselben gerichtet gewesen. Diese Verfügungen fanden natürlich bei den grundbesitzenden Bojaren und deren Pächtern grossen Widerspruch. Sie versammelten sich in einem Klubb und beschlossen, die Regierung zu stürzen. Es gelang ihnen, den neuen Kriegs Minister Odobescu — fast den einzige Grundbesitzer unter den neuen Machthabern — und einen Obrist Salomon für sich zu gewinnen, angeblich durch Geldbestechung der heutige Tag war zur Ausführung des Vorhabens bestimmt. Gegen Mittag begaben sich die Grundbesitzer nach dem Palais der provisorischen Regierung und protestirten gegen die gedachten Bestimmungen. Der Obrist Salomon hatte den, ihm ergebenen Theil der Truppen gleichfalls gegen das Palais geführt, um die provisorische Regierung aufzuheben. Diese leistete indessen Widerstand das Palais wird durch Barrikaden abgesperrt und man wüthete sich so gut als möglich mit Massen aller Art. Der Obrist Salomon lies die Truppen feuern, wobei einige Opfer fielen. Indessen mag er sich doch in den Strassen nicht haben halten können, denn er zog sich in die Kaserne zurück. Wie hoch sich die Zahl der ihm ergebene Truppen, belaufen haben mag, darüber hat das Consulat in der allgemeinen Aufregung sichere Nachrichten nicht erhalten können. Es scheint indessen, dass derjenige Theil, welcher für die provisorische Regierung war, der grössere gewesen ist. Gegen Abend capitulirte Obrist Salomon; er selbst erhielt freier Abzug, seine Truppen verbanden sich mit den übrigen.

Odobescu wird gefangen gehalten, er soll bereits Alles gestanden haben und sieht seinem Richterspruch entgegen.

Freudige Bewegung herrscht während der Abstattung dieses Berichtes. Über das Einrücken der Russen hört man die widersprechenster Gerüchte. Bald heisst es, sie seien auf dem Wege hierher, bald will die provisorische Regierung eine Estafette erhalten haben, wonach die, in die Moldau eingerückten Russen wegen einer ausgebrochenen Revolution im eigenen Lande umgekehrt seien. Indessen scheint die Regierung auf letzterer Nachricht selbst nicht grosses Vertrauen zu setzen, da ein Secretär derselben Herr Rosetti sein Amt niedergelegt hat, weil bei der gestrigen Berathung beschlossen ist, mit den Kasten in die Gebirg zu ziehen.

Die Cholera grassirt noch immer sehr stark und vast täglich 40 bis 60 Opfer sei.

König

Arh. St. București, colecția microfilme. R.D G., r. 61, c. 164—170 (Deutsches Zentralarchiv Königl. Geh. Staats-Archiv, Rep. 81.)

Traducere

București, 1 iulie 1848

Deși consulatul presupune că baronul von Richtofen, consul general, a făcut cunoscut onorabilei legații mesul evenimentelor deplină acum din acest loc, totuși nu omite să trimită o scurtă prezentare a evenimentelor anterioare, prin preasupus raport despre actuala contrarevoluție.

Dacă prezența lui Talaat Effendi a avut într-adevăr scopul de a menține autoritatea domniei și actuala stare de lucruri, atunci nu și-a atins scopul, căci partida tinerilor nemulțumiți a trebuit, după afirmațiile lui Talaat Effendi să presupună că Poarta nu a fost străină de prefacerile din actuala situație (a Principalelor). Situația a devenit mai încurajatoare când numărul adeptilor a crescut. Chiar în școli și în rindul miliției se află mulți dintre aceia împotriva cărora domnul nu a luat măsuri. Domnul a voit ca prin acest partid să țină în friu pe vechii mari boieri, care năzuiau la schimbarea lui din domnie, întrucât fiecare spera să ajungă domn. Primii, la o încercare nereușită a unui căpitan în rezervă, ca și a unui atentat la viața domnului au determinat măsura de arestare a celor din urmă. Atunci a izbucnit prima revoluție în Ollenia. Unul, cunoscut ca poet, tipograful Eliade s-a pus în fruntea mișcării și a dat poruncă să se împartă și aici proclamațiile sale, pe care le depusesese înainte de plecarea lui de aici la consulul general englez și care conținea în cele 22 de puncte bazele unei noi Constituții.

După ce la 23 ale lunii trecute, generalul Duhamel părăsise orașul, numeroși oameni s-au strins pe străzi, unde le-au fost citite proclamațiile guvernului provizoriu. La asigurarea dată de cel care a citit proclamațiile că domnul a aprobat deja cele 22 de puncte, mulțimea, în număr tot mai mare, a mers la Curtea domnească, a forțat intrarea, iar un grup de oameni mai insistent a pătruns în camera domnului, reușind mai întâi să elibereze prizonierii și apoi semnarea de către domn a celor 22 de puncte sus amintite și formarea unui minister propus de partidul revoluției. Bucuria s-a răspândit peste tot, pretutindeni au ieșit la iveală steaguri, panglicii, cecarde în culorile țării, libertatea și Constituția au fost slăvite pe străzi, pe lângă Agenția Imperialului Ferdinand s-a strigat „să trăiască”. Arestul ministrului Villara și aga Manu s-au spart geamurile și pînă în dimineața zilei următoare s-au lăsat în voia expresiilor de bucurie de tot felul.

La 24 ale acestei luni, gerantul Consulatului general rus, domnul von Kotzebue a părăsit orașul, lăsînd în urma lui protestul, care se găsește în anexă.

Noul minister care și-a început activitatea chiar în această zi, a înlocuit aproape pe toți funcționarii instituțiilor cu alții noi, precum și conducerile direcțiilor, fără ca să-i pese prea mult de domn. Din această cauză și mai cu seamă în urma eliberării celor trei boieri care atentaseră la viața domnului s-a ajuns la hotărîrea de demitere a guvernului. După ce el a pus în practică această hotărîre, a pornit la drum, chiar în noaptea următoare pe la Cîmpulung spre Brașov. Circulara alăturată, în copie, a noului secretar de stat fusese deja clasată în dimineața zilei de 24 (ale acesteia). În cursul zilei de luni, s-a constituit un guvern provizoriu, ai cărui membri au făcut cunoscută existența lor agentului cezaro-crăiesc, von Timoni și personal, consulului general al Marii Britanii și gerantului consulatului general francez și i-au invitat pe aceștia în ziua următoare la sărbătorirea noilor cuceriri (revoluționare). Domnii sus-amintiți n-au luat parte la festivitate, deoarece, acum a avut loc o (manifestație) a unei mase mari de oameni, însă fără vechile excese și tulburare a liniștii publice. Noul guvern care are în președinția mitropolitului o garanție sigură a făcut înștiințările de rigoare către consulatul general englez și francez, pentru a fi remise guvernelor respective. În (comunicarea) adresată guvernului englez s-a apelat la simpatia Angliei, dar aceea adresată guvernului francez conține numai fanfaronade, potrivit afirmațiilor domnului Colquhoun.

Unele dintre primele acte ale noului guvern au fost eliberarea țărănilor, destăințarea serviciilor împovărate ale acestora și acordarea unei buciți de pămînt ca proprietate liberă. Aceste hotărîri au găsit, evident, o mare opoziție la boierii mari proprietari de pămînt și la arendașii acestora. Ei s-au întrunit la un club și au hotărît să răstoarne guvernul. Pentru realizarea planului au reușit să-i cîștige de partea lor pe noul ministru de război, Odobescu — aproape singurul proprietar funciar sub noua stăpînire — și pe colonelul Solomon, după cum se spune prin coruperea cu bani din ziua de astăzi. Spre amiază, proprietarii de moșii s-au dus la palatul guvernului provizoriu și au protestat împotriva amintitelor hotărîri ale guvernului. Colonelul a condus spre palat partea din armată încredințată lui, pentru a aresta guvernul provizoriu. Acesta a opus între timp rezistență, palatul a fost bari-cadat și pe cit posibil s-au folosit masele populare de tot felul. Colonelul Solomon a ordonat trupelor să tragă foc, în urma cărui fapt au căzut cîteva jertfe. Neputînd să se mențină pe poziție pe străzi, s-a retras înapoi la cîzarmă. Despre numărul trupelor consulatul n-a putut primi informații sigure, în această agitație generală. Se pare totuși că partea armatei care a fost pentru guvernul provizoriu a fost cea mai mare. Spre seară, colonelul Solomon a capitulat; el însuși a fost lăsat să se retragă liber, trupele sale unindu-se cu restul armatei.

Odobescu a fost făcut prizonier și deja a mărturisit totul și așteaptă hotărîrea judecătorească.

O mișcare de bucurie domina <starea de spirit> în timpul întocmirii acestui raport. Se auzi zvonuri contradictorii despre intrarea rușilor. Repede, s-a spus că aceștia ar fi pe drum încoace și curînd, guvernul provizoriu a primit o ștafetă, potrivit căreia, rușii care au intrat în Moldova s-ar fi întors în țara lor. Totuși, se pare că guvernul nu are încredere în ultima știre, deoarece un secretar al acestuia, domnul Rosetti a demisionat din postul său, pentru că, ieri, în consiliu se hotărîse retragerea cu finanțele în muni.

Holera bîntuie tot mai puternic și aproape zilnic sînt 40—60 de jertfe.

König

8

1848 iulie 19. Jalba unor locuitori din satul Strimba, județul Vlasca prin care cer Guvernului provizoriu al Țării Românești să înlăture abuzurile arendașului moșiei.

Primită august 27[1848] nr. 4389
[la Ocîrmuirea de Vlasca]

D-lui Onorabilui Gubern al Prințipatului
Popol Român, Dreptate Frăție

Cu mare plîngere jăluiesc D-lui Onorabilui Gubern pentru arendașul moșii D-lui Alexandru Grădiștean ce să numește moșia Strimba, din sud. Vlasca, și anume Dumitru Profărec ce i-au dat-o arendă după regulament și vedem că cu tot urmează împotriva contractului, în loc să ne mîngie ne lasă muritori de foame, ne ia livezile de fin în silnicie și ne cosește înțele pe seama sa și arăturile cu lucrul lor le ia tot pe seama sa și ne ia drepturile propătești, ni le ia pe deplin și din pricina aceasta nu putem să ne odihnim în casele noastre pentru aceste arătate și față de suptarendașii care urmează asupra-ne. De aceea, rog plecat pe d-lui onorabilul gubern ca să binevoiască a porunci unde se cuvine ca mai întîi să se cerceteze în fața locului dacă sînt adevărate plîngerile noastre și să să spuie să ne întoarcă livezile și arăturile îndărăt și verice pagube au creat din pricina numitului arendaș și să ne întoarcă toți banii asemenea care sînt venit de pripas și după ale sale jafuri ce ne-au făcut cu luare în silnicie să să dojănească în fața locului pre pilda și altora asămănia dînd și în scris de părăsire pe viitorine că să va purta cu cînte și cu omenire.

Voicu sin Ioan

Laie sin Gheoghe Ursu Ot moșia Strimba din sud. Vlasca

Radu sin Drăghici

<Rezoluție> Dreptate, frăție, Guvernul provizoriu: D-l Ministrul Trebilor din Lăuntru va face cuvenita îndăstulare; 1848, iulie, 19; stampila Guvernului provizoriu al Țării Românești; șeful secției Gr. Alecsandrescu.

Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlasca, dosar. 1/1848. f. 38.

9

1848, august 9. Raport al căpitanului Iorgu Metereștiu către subadministratorul plasei Marginea, județul Vlasca privind nesupunerea țăranilor de pe moșia Putineiu.

D. suptadministrator al plășii Margini

leat 1848, august 9,

Orînduit fiind cu poruncile D-lui administrator cu nr. 1040 și 1041 ca să merg la moșia Putineiu a D. Costache Grigorie Suțu și să stăruesc într-o aducerea la îndeplinire a celor coprinse în pomeniștele porunci, următor fiind am mers în pomenitul sat și stringînd pe cei mai mulți lăcuiitori, le-am făcut cunoscut cele poruncite, sfătuiindu-i a le aduce și

dinșii la îndeplinire și toți într-o glăsuire mi-au răspuns „că de vreme ce să arată că ar fi vindut orz la ordiia turcească”, ca cu o gură rece s-au făgăduit că vor merge la arie, însă numai pînă să treiere orzul, iar la celelalte la nici una nu să vor supune; eu, după datorie mai întîi am încetat din orice lucrare, iar pe de alta grăbesc a supune la cunoștința D-lui suptadministrator rugîndu-mă să am poruncă de urmare.

Căpitan Iorgu Metereștiu

Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura jud. Vlașca, dosar 1/1848, f. 3, copie

10

1848 august 17. Ordin al Ministerului din Lăuntru către administratorul districtului Vlașca cu privire la tulburările de pe moșia Flăminzi, județul Vlașca.

Primit august 26, nr. 4360

Domnule Administrator al Districtului Vlașca

După petiția ce a dat către acest Minister Domnu M. Ionescu, arendașul moșiilor Flămînda, pentru îndărătnicirea clăcașilor la îndeplinirea datoriilor proprietății din care pricină au suferit pagube simțitoare cu prăpădenia bucatelor ce au rămas nestrînse, fără să se facă vreo urmare după jălbile ce au dat către administrație, cit și către suptadministrator locului supt iscălitul în numele patriei, în numele meritelor dumitale și în numele dreptății te rog fă toate mijloacele ca să împaci amîndouă părțile, căci dumneata vezi ce triste rezultate pot aduce asemenea reclamații.

Domnule, un ordin numai în asemenea împrejurări nu este destul, trebuie ca dumneata să îndatorezi pe d. suptadministrator și comisarii să umble neîncetat prin sate și să nu plece de la un sat la altul pînă ce nu-i va vedea duși la lucru; în sfîrșit, îți recomand încă odată această reclamație și atît de la dumneata, cit și chiar de la reclamagiu care sînt oameni care să înțeleagă că într-o revoluție sînt și oarecare pagube ce nu le pot evita, împăciuirea pricinii.

Salutare și frăție.

P. dl. Ministru celor din Lăuntru (ss indescifrabil)

Capu secției (ss ind.).

Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 1/1848, f. 18, copie.

11

1848 septembrie 1, Giurgiu. Raportul comandantului Regimentului 3 prin care informează că nu poate ajuta administrația județului Vlașca cu cei 30 de soldați ceruți deoarece are soldații răspîndiți, (în mai multe județe), pentru stabilirea liniștei și ordinei.

Nr. 948

Anul 1848

Septemvrie 1

Giurgiu

Primită septemvrie 4, Nr. 4550

Dreptate, frăție

Onorabilei Administrații a districtului Vlașca

Potrivit adresului aceluia onorabil(e) Administrației de supt Nr. 5112 am onoare a răspunde că scriindu-să Comandirului Divizionului al 3-lea de a trimite o comandă de treizec soldați și un D-n ofițer, prin raportul Nr. 233 arată că și în acea Comandă să află puțin[i] soldați, fiind că s-au trimis cu asemenea trebuințe și în cuprinsul aceluia district după

porunca ce au avut de la Dl general. Aceasta și regimentul o dă în cunoștința acelei onorabile Administrației spre a face cele ce va găsi de cuviință.

Salutare și frăție

Comandirul Regimentului Nr. 3 Colonel (ss indescifrabil)

Arh. St. Giurgiu, fond Prefectura județului Vlașca, dosar 1/1848, f. 54.

12

1848 seplembrie <14>/26, București. Raportul consulului general austriac la București, C. Timoni, către M.A.E. din Viena, relatînd intrarea trupelor otomane în Capitală și represaliile împotriva populației și corpului de pompieri.

Bukarest, am 26. September 1848

No. 119

Hohes k.k. Ministerium,

Der 24-te d.M., ein Sonntag, verging ohne dass die Stärken in die Stadt rückten, wie schon aus Fuad's Briefe an den Metropoliten zu schliessen war. Sie zogen auf die Ebene bei dem Kloster Cotrotscheny, ganz nahe bei der Stadt und schlugen das Lager auf.

Abends 7 Uhr wurden plötzlich alle Glocken gezogen, und eine bedeutende Volksmenge, diessmal bewaffnet und in grosser Aufregung versammelte sich am Regierungsgebäude. Ein falscher Gerücht, wahrscheinlich dadurch veranlasst, dass eine türkische Patrouille sich der Stadtbarriere näherte, hatte die Bewegung veranlasst. Das Volk verlief sich zwar bald, aber die Bewohner blieben in Angst und Furcht durch die ganze Nacht.

Im Verlauf des Tages empfieng Herr Colquhoun eine von der Lieutenantance abgesendete Deputation des walachischen Volks, welche ihn bath, zu interveniren, damit die türkischen Truppen die Stadt nicht besetzen. Herr Colquhoun versuchte seinerseits den französischen Géranten und mich für diese Einschreitung zu gewinnen. Ich lehnte aber jede Theilnahme ab, was auch der französische Gérant that. Herr Colquhoun aber, für welchen Fuad Effendi mit Depeschen Sir Stratford Cannings aus Constantinopel beschwert war, sandte seinen Sekretär in das Lager und ersuchte sowohl um seine Depeschen, als um eine Unterredung mit Fuad Effendi. Lezterer bestimmte den folgenden Vormittag, Montag den 25-ten September.

Am Morgen der 25-te kam ein Secretär Fuad Effendi's in die Stadt und brachte dem Metropoliten die Weisung sich mit allen Bojaren, den Notablen der Bevölkerung und mit der Lieutenantance in das Lager zu begeben, um das Sultan's Willen zu vernehmen. Die Lieutenantance wolte gegen die Zuziehung der Bojaren Einwendungen machen, allein der Sandling verfügte sich sogleich zu dem Banu Wulpe Philippesco und liess die Bojaren dort zusammenrufen.

Inzwischen war Herr Colquhoun zu Fuad-Effendi in das Lager, und theilte mir nach seiner Rückkehr mit, er habe von Fuad die besten Versicherungen erhalten, jedoch mit dem Beisatz, dass er bedaure, die Bewohner Bukarest's eine drohende Haltung behaupten zu sehen und dass der kaiserliche Russische Commisair deshalb sogar auf dem Einmarsche russischer Truppen in die Walachei bestehe.

Um Mittag begab sich die zahlreiche Deputation militärisch eskortirt in das Lager. Fuad Effendi empfieng dieselbe in seinem Zelte, ermahnte sie zur Unterwerfung unter den Willen des Sultans, sprach die Auflösung der Lieutenantance aus, und verkündigte die Ernennung des Wornik Constantin Cantacuzino zum Caimacan. Da erhob sich Widerspruch von Seite der Deputation (mit Ausnahme der Bojaren), mehrere Redner protestirten laut, gebrauchten unzierliche Ausdrücke, die Auflösung der Lieutenantance mit Berufung auf Suleiman Pascha's Anerkennung als Verrath bezeichnend, und drängten, einige mit aufgehobenen Stöcken, so gegen Fuad Effendi, dass dieser dem unter ihm stehenden Omer Pascha einen Befehl zuflüsterte und sich aus dem Zelte entfernen musste. Omer Pascha schwang sich aufs Pferd; in wenig Augenblicken waren sämtliche Deputirte vom Militair unrunnen und die Bewegung der Truppen gegen die Stadt began sogleich.

Einige von der um das Lager versammelten Menschenmenge warfen sich vor den vorrückenden Truppenabtheilungen auf den Boden. Anfangs hielt die Infanterie und Kavalerie still, aber endlich wurde darüber geschritten, wobei mehrere Walachen von den Hufen der Pferde verletzt wurden.

Die Truppen mussten bei der neubauten Caserne, welche in einer Vorstadt gelegen ist, und in welcher einige, noch in Bukarest zurückgebliebene Miliz und das Pompierskorps zusammen 3—400 Mann lagen. Diese verweigerten den türkischen Truppen den Eingang in die Caserne und bei der Aufforderung sich zu ergeben, feuerten die Papiers, wobei dem Kommandierenden Pascha das Pferd unter dem Leibe getödtet wurde. Es entspann sich ein Kampf, wobei die Türken sich der Kanonen bedienten, und welcher bald zum Nachtheile der Walachen endigte. Die Türken gaben ihren Verlust auf 11 Tode und 32 Verwundete an, während jener der Walachen verschieden auf 40—70 angegeben wird. Nachdem die besiegten Walachen die Waffen abgelegt hatten, wurde ihnen erlaubt sich in ihre Heimath zu verfügen.

Der Kanonendonner und die Nachrichten welche von den äussersten Enden der Stadt einlangten, dass nämlich die Türkischen Soldaten raubten und verwundeten, verbreiteten grossen Schrecken. Einer der ältesten Feldwebel der k.k. Agenzie in seiner Uniform an seinem Hause stehend, wurde von vorüberreitender Kavallerie, welche einen Volkshaufen, der sich ihr entgegenstellte, wägdrängte, wahrscheinlich für einen walachischen Milizsoldaten angesehen, mit dem Sabel, jedoch nicht bedeutend, verwundet.

Abends 7 1/2 Uhr kam ein türkischer Offizier von 200 Mann Kavallerie eskortirt zu mir und gab mir eine offene Circulernote, von Omer Pascha unterzeichnet, an sämtliche fremde Consulate, zu lesen, worin ersucht wurde, den betreffenden Schutzgenossen bekannt zu machen ruhig ihren Geschäften nachzugehen, keine Waffen zu tragen, Zusammenrottungen zu vermeiden und um Acht Uhr abends sich nach Hause zu verfügen. Ich benutzte diese Gelegenheit der Offizier zu ersuchen, seinen Vorgesetzten den Fall mit dem Agenzie-Feldwebel zu melden, und dieselben um Aufrechthaltung der Mannszucht in meinem Namen vorläufig anzugehen.

Um 8 Uhr abends erhielt ich, obgleich die Türken schon um 5 Uhr das Regierungsgebäude besetzt hatten, noch die in Abschrift beiliegende¹ Protestation der Lieutenanten von Tel geschrieben und von ihm und N. Golsco unterzeichnet. Der dritte Lieutenant, Herr Eliade ist von panischer Furcht ergriffen, schon seit dem 24-ten in Herrn Colquhoun's Hause und hat seit jenem Augenblicke seinen zwei Collegen jede Mitwirkung versagt.

Von den im Lager zurückgehaltenen Deputirten wurden die Angeseheneren mit den Metropolit in der Nacht in die Stadt und zwar in die Metropole eskortirt, und erst heute morgens zu ihren Familien entlassen; die Übrigen sind noch im Lager gehalten, der neue Caimacan aber wurde gestern abend gleich in seine Wohnung geführt.

Heute morgens strömten zahlreiche österreichische Staatsbürger in die k.k. Agenzie theils um zu klagen, dass sie von türkischen Soldaten in entfernten Gegenden der Stadt miss handelt und beraubt worden seien, theils um zu verlangen, dass ich einschreiten solle, damit dem Militär stränge Befehle ertheilt würden: dabei waren jene die vorlautesten und drängendsten, welche sich während dieser ganzen Periode am meisten bei den walachischen Bewegungen betheiligt hatten.

Von dem k.k. Herrn Internunzius von den Weisungen in Kenntniss gesetzt, welche auf Befehl des Sultans an die türkischen Commissaire und Kommandanten hinsichtlich unserer Rechte und Privilegien erlassen worden sind, beschloss ich sogleich mich an Omer Pascha zu wenden, welcher aber aus dem Lager in die Stadt gekommen war. Herr Colquhoun und die Géranten von Frankreich und Preussen, welche gerade mich besuchten, und gleiche Beschwerden empfangen hatten, schlossen sich an mich an.

Omer Pascha nahm unsere Klagen und Begehren artig entgegen, versprach zwar strenge Befehle zu ertheilen, trachtete aber die türkischen Truppen in Schutz zu nehmen, indem er anführte, dass er schon einige Klagefälle untersuchte und die Soldaten unschuldig gefunden habe, und dass wenn auch etwas dergleichen vorgefallen sei, diess durch die Aufregung der Soldaten, welche mit Schüssen empfangen worden seien, zu entschuldigen sei.

Als wir uns damit nicht zufrieden geben konnten, ich besonders anführte, dass der türkischen Anführern aufgetragen sei, den österreichischen Staatsbürger länger nicht ein Haarbrei zu beeinträchtigen, ja vielmehr dieselben bereitwillig zu unterstützen (Worte der Note des Pef Effendi an Herrn Grafen Stürmer), so versprach Omer Pascha wiederholt die nöthigen Befehle zu erlassen, deutete aber auf Fuad Effendi, zu verstehen gebend, dass von demselben solche Befehle zu erwirken seien.

Da wir zugleich von Omer Pascha erfuhren, dass Fuad Effendi so eben vom Lager in die Stadt gekommen sei, so begaben wir uns sogleich zu derselben.

Er empfing uns auf zuvorkommendste und versprach nach Anhörung unseres Verlangens sogleich durch Omer Pascha die strengsten Befehle zu erlassen.

Ich brachte dabei auch die im Lager zurückgehaltenen Individuen, worunter die meiste bloss Neugierige und mehrere österreichische Staatsbürger seien, in Ansprache, und Fuad versprach noch heute davon Loslassung anzuordnen mit Ausnahme einiger Individuen, welche

um eine Aufreizung von ihrer Seite zu verhindern, für einige Tage, bis die Stadt beruhigt sei, in Vorhaft bleiben müssten.

Wenn Fuad Effendi sein Wort nicht hält, so werde ich morgen die oesterreichischen Staatsbürger, welche sich im Lager festgehalten befinden, noch einmal schriftlich reklamiren.

Bei dieser Gelegenheit lies sich Fuad Effendi weitläufig über die Vorfälle des gestrigen Tages aus. Er schien mit besonderer Sorgfalt darthun zu wollen, das er alles Mögliche gethan habe, um Blutvergiessen zu verhindern. Er bezeichnete das Benehmen der Deputirten in seinem Zelte als unverschämt, und erklärte durch Schreien und Drängen und aufgehobene Stöcke in Gefahr gewesen zu sein. Es sei ihm, gedrängt durch General Duhamel und seine Instruktionen nur übrig geblieben, den Moment zu benützen, und, indem er die aus den heftigsten und thätigsten Volksführern bestehende Deputation zurückhielt, die Stadt durch Überraschung zu besetzen. Er bedauere auf das Tiefste den unglücklichen Konflikt an der Caserne, wobei, wie die ihm gemachten offiziellen Berichte ausweisen, die walachische Miliz zuerst auf die Türken gefeuert habe. Der dort Kommandirende General habe auf das erste auf seine Truppen und ihn gerichtete Feuer noch nicht fauern lassen, sondern die Miliz nochmals auffordern lassen sich zu ergeben und als zum zweiten Mal auf die türkischen Truppen sei gefeuert worden, habe man sich erst der Waffen bedient.

Fuad-Effendi gab ferner zu verstehen, dass er in einer äusserst delikaten Lage sei, dass das Vorgefallene leider Veranlassung geben könne, die Schwierigkeit seiner Lage zu vermehren um der russischer Seits gemachten Anforderung, das Land vor der Wiederkehr einer Umwälzung zu sichern, zu entsprechen. Hiemit schien derselbe auf die dem Herrn Colquhoun Tags vorher gemachte Mittheilung anzuspielen, dass Russland auch seinerseits beabsichtigt Truppen in die Walachei einrücken zu lassen.

In die Agenzie zurückgekehrt, fand ich gleich Gelegenheit die von Omer Pascha und Fuad-Effendi erhaltenen Versprechungen den in grossen Anzahl versammelten Österreichern mitzutheilen.

Mein Vertrauen in diese Versprechungen ward aber eine halbe Stunde darauf nicht wenig erschüttert, als ein Karren aus Versehen in den Hof fuhr, auf welchem ein durch einen Bajonnettstich verwundeten Walach (ein Obstverkäufer) lag, welcher vor dem Regierungsgebäude, wo Omer Pascha wohnt, von einem türkischen Soldaten um 1 Uhr mittags auf öffentlicher Strasse so zugerichtet wurde.

Die Gerüchte kreuzten sich in diesem Augenblicke mehr als je: zwei dominieren: der Einmarsch der Russen in das Fürstenthum, und eine Insurrektion mit Magjeru an der Spitze in der kleinen Walachei.

Die hiesigen Bewegungsmänner sind vorsichtig in den Hintergrund getreten. Die von der Lieutenantance in der Hauptstadt versammelten Bauern sind nach Hause. Für den Augenblick scheint es, dass das Reglement ungeachtet des Fluches, den der Metropolit ausgesprochen, ohne Schwierigkeit wieder regieren wird. Welcher Keim aber für die Zukunft gesät ist, wird die Zeit lehren.

Noch sind keine Verhaftungen vorgenommen worden, aber man fürchtet allgemein, dass es dazu kommen werde.

Nachmittag erhielt ich die in Abschrift anliegende ² Mittheilung des neuen Caimacans. Geruhe das hohe k.k. Ministerium den Ausdruck meiner tiefsten Ehrfurcht zu genehmigen.

Timoni

Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 118, c. 265—270 (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Staatskanzlei, Diplomatische Korrespondenz, Konsulate, Bukarest, K.6).

Traducere:

Nr. 119

București, 26 septembrie 1848

Înalt Minister imperial și regal,

Ziua de 24 a lunii curente, o duminică, a trecut fără ca trupele <otomane> să pătrundă în oraș, cum se deducea deja din scrisoarea lui Fuad către mitropolit. Ele au mers pe cimpul de lângă mănăstirea Cotroceni, în imediata apropiere a orașului și și-au instalat tabăra.

La ora 7 seara au fost trase pe neașteptate toate clopotele și o mulțime importantă, de această dată înarmată și aflată în mare agitație, s-a adunat la clădirea guvernului. Un zvon fals, cauzat probabil de faptul că o patrulă turcească s-a apropiat de bariera orașului, a determinat mișcarea <populației>. Poporul, ce-i drept, s-a împrăștiat curind, dar locuitorii și-au petrecut toată noaptea în teamă și speriați.

În decursul <aceleiași> zile domnul Colquhoun a primit o deputație a poporului valah trimisă de Locotenentă, care l-a rugat să intervină pentru ca trupele turcești să nu ocupe orașul. La rîndul lui, domnul Colquhoun a încercat să cîștige pe gerantul francez și pe mine în favoarea acestei intervenții. Eu am refuzat însă orice participare, ceea ce a făcut și gerantul francez. Însă domnul Colquhoun, pentru care Fuad efendi era încărcat cu depeșe ale lui Sir Stratford Canning din Constantinopol, și-a trimis secretarul în tabără și a solicitat alt depeșe sale, cit și o convorbire cu Fuad efendi. Acesta din urmă a stabilit-o pentru următoarea dimineață, luni, 25 septembrie.

În dimineața lui 25 a venit în oraș un secretar al lui Fuad efendi și a transmis mitropolitului indicația să se ducă în tabără cu toți boierii, cu notabilitățile și cu Locotenentă, pentru a afla voința sultanului. Locotenentă a obiectat împotriva chemării boierilor; atunci trimisul <lui Fuad> s-a dus imediat la banul Vulpe Filipescu și i-a convocat acolo pe boieri.

Între timp domnul Colquhoun a fost la Fuad efendi în tabără, iar după întoarcerea de acolo mi-a comunicat că a obținut de la Fuad cele mai bune asigurări, totuși cu adăugirea că acesta regretă să vadă că locuitorii Bucureștiului își mențin o atitudine amenințătoare și că tocmai din această cauză comisarul imperial rus insistă pentru intrarea trupelor rusești în Valahia.

Spre prînz, numeroasa deputație, escortată militar, a mers în tabără. Fuad efendi a primit-o în cortul său, a admonestat-o să se supună voinței sultanului, a anunțat dizolvarea Locotenentei și numirea vornicului Constantin Cantacuzino în funcția de căimaçam. Aceasta a dus la proteste din partea deputației (cu excepția boierilor), mai mulți vorbitori au protestat cu tărie, au folosit expresii lipsite de eleganță, caracterizînd dizolvarea Locotenentei recunoscute de Suleiman pașa drept trădare și s-au imbulzit spre Fuad efendi, unii cu bastoanele ridicate, încît acesta i-a șoptit un ordin lui Omer pașa — care stătea în picioare în spatele lui — și a trebuit să iasă din cort. Omer pașa s-a aruncat pe cal; în cîteva clipe toți deputații au fost inconjurați de militari iar mișcarea trupelor spre oraș a început imediat.

Unii din mulțimea adunată în jurul taberei s-au aruncat la pămînt în fața trupelor care înaintau. La început, infanteria și cavaleria au stat pe loc, dar în cele din urmă au pășit peste ei, cu care prilej mai mulți valahi au fost răniți de copitele cailor.

Trupele trebuiau <să treacă> pe la cazarma nou construită, situată într-un cartier mărginaș și în care se afla ceva miliție rămasă încă în București, precum și corpul pompierilor, în total cam 3—400 oameni. Aceștia au refuzat trupelor turcești intrarea în cazarmă, iar la somația de a se preda, pompierii au deschis focul, cu care prilej pașei comandant i-a fost ucis calul pe care era călare. S-a încins o luptă în care turcii au folosit tunurile și care s-a terminat curînd în defavoarea valahilor. Turcii dau ca pierderi proprii 11 morți și 32 răniți, în timp ce cele ale valahilor sînt date între 40—70. După ce valahii, învinși, au depus armele, li s-a permis să plece la casele lor.

Bubuital tunurilor și știrile care soseau din cartierele cele mai mărginașe, anume că soldații turci jefuiau și tăiau, au răspîndit o mare spaimă. Unul dintre cei mai vechi sergenți ai Agenției imperiale și regale, stînd la casa lui îmbrăcat în uniformă, a fost probabil considerat, de către cavaleria care trecea prin fața lui și care împingea o mulțime de oameni ce i se împotriveau, drept soldat al miliției valahe și a fost rănit cu sabia, dar nu grav.

Seara la ora 7 1/2 a venit la mine un ofițer turec escortat de 200 cavaleriști și mi-a dat să citesc o notă circulară deschisă semnată de Omer pașa și adresată tuturor consulatelor, în care se cerea să aducem la cunoștința tuturor sușilor aflați sub protecție să-și vadă liniștiți de treburile lor, să nu poarte arme, să evite adunările, iar la orele 8 seara să se retragă la casele lor. Eu am folosit ocazia pentru a-i cere ofițerului să anunțe superiorilor lui cazul întimplat sergentului Agenției și să le ceară, deocamdată în numele meu, menținerea disciplinei.

La ora 8 seara, deși turcii deja de la ora 5 ocupaseră clădirea guvernului, am mai primit protestul Locotenentei, anexat¹ aci în copie, scris de Tell și semnat de el și de N. Goleșcu. Cel de-al treilea membru al Locotenentei, domnul Eliade, cuprins de panică, se află deja din data de 24 în casa domnului Colquhoun și din acel moment refuză orice cooperare cu ceilalți doi colegi.

Dintre deputații reținuți în tabără, cei mai de vază, cu mitropolitul, au fost escortați noaptea în oraș și anume la Mitropolie și abia astăzi dimineața au fost lăsați <să meargă> la familiile lor. Ceilalți sînt ținuți încă în tabără; noul Caimacam a fost condus însă la locuința lui ieri seara.

Astăzi dimineață numeroși cetățeni austrieci au inundat Agenția, unii spre a reclama că au fost maltratați și jefuiți de soldați turci în zonele mărginașe ale orașului, alții spre a-mi cere să intervin pentru a se da ordine severe militarilor; cu acest prilej, cei mai impertinenți și mai agresivi au fost aceia care în toată această perioadă au participat cel mai mult la mișcările din Valahia.

Fiind pus în temă de către domnul internunțiu imperial și regal în privința instrucțiunilor date, din porunca sultanului, comisarilor și comandanților turci, în legătură cu drepturile și privilegiile noastre, am hotărât imediat să mă adresez lui Omer pașa, care însă venise din tabără în oraș. Domnul Colquhoun și cu garanții Franței și Prusiei, care tocmai erau la mine în vizită și primiseră aceleași reclamații, mi s-au alăturat. Omer pașa ne-a primit reclamațiile și cererile cu amabilitate, a promis într-adevăr să dea ordine stricte, dar a încercat să ia apărarea trupelor turcești, arătând că el a cercetat deja câteva reclamații și i-a găsit nevinovați pe soldați și că dacă totuși s-a întâmplat ceva în acest sens, aceasta trebuie scuzat din cauza iritației soldaților care au fost primiți cu focuri de armă.

Cind noi (am spus că) nu ne putem considera mulțumiți cu aceasta, iar eu am arătat îndosebi că conducătorilor turci li s-a poruncit ca cetățenilor austrieci să nu li se mai atingă nici un fir de păr, ba chiar să fie sprijiniți cu solitudine (cuvinte din nota ministrului de externe otoman către domnul conte Stürmer), Omer pașa a promis de mai multe ori să dea ordinele necesare, dar a făcut referiri la Fuad effendi, dînd de înțeles că astfel de ordine trebuie obținute de la acesta.

Cum am aflat de la Omer pașa că Fuad effendi a venit de curînd din tabără în oraș, ne-am îndreptat imediat spre acesta.

El ne-a primit cu cea mai mare amabilitate și ne-a promis că după ascultarea cererilor noastre va da prin intermediul lui Omer pașa cele mai severe ordine.

Eu am adus vorba și despre persoanele reținute în tabără, între care se află în general simpli curioși și mai mulți cetățeni austrieci, iar Fuad a promis că încă astăzi va ordona eliberarea acestora, cu excepția citorva care, pentru a-i împiedica să provoace agitație, vor trebui să rămînă în arest preventiv cîteva zile, pînă cînd orașul se va liniști.

Dacă Fuad effendi nu-și va ține cuvîntul, miine îi voi cere din nou, în scris, pe cetățenii austrieci care se află reținuți în tabără.

Cu acest prilej Fuad effendi a vorbit pe larg despre evenimentele zilei precedente. El părea că-și dă toată silința să demonstreze că a făcut tot posibilul spre a împiedica vărsarea de sînge. Comportarea deputaților în cortul lui a caracterizat-o ca nerușinată și a declarat că s-a aflat în pericol datorită strigătelor, îmbulzelii și bastoanelor ridicate; fiind presat de către generalul Duhamel și de către instrucțiunile pe care le avea, nu i-a mai rămas de făcut altceva decît să folosească momentul și, reținînd deputația formată din cei mai pasionați și mai activi conducători ai poporului, să ocupe orașul prin surprindere; el regretă profund conflictul nefericit de la cazarmă, unde, după cum indică rapoartele oficiale ce i-au fost prezentate, miliția valahă a deschis focul prima asupra turcilor; la început, comandantul general de acolo, la focul deschis asupra trupelor sale și asupra lui însuși, nu a răspuns cu foc, ci a somat încă o dată miliția să se predea și numai cînd s-a deschis pentru a doua oară focul asupra trupelor turcești s-a făcut uz de arme.

În continuare, Fuad effendi a dat de înțeles că s-ar afla într-o situație extrem de delicată, că cele întîmplate pot dîni păcate da ocazia pentru ca dificultatea situației lui să fie amplificată în scopul ca cererea părții rusești de a se asigura țara împotriva revenirii la revoluție să fie satisfăcută. Aici, el părea să facă aluzie la cele spuse cu o zi înainte domnului Colquhoun, anume că Rusia, la rîndul ei, intenționează să trimită trupe în Valahia.

Întors la Agenție, am găsit imediat prilejul de a comunica austriecilor adunați acolo în număr mare promisiunile obținute de la Omer pașa și Fuad effendi.

Încrederea mea în aceste promisiuni a fost însă mult zdruncinată o jumătate de oră mai tîrziu, cînd un car a intrat din greșeală în curtea <Agenției>, în el zăcînd întins un valah (un vînzător de fructe) rănit prin împungere cu baioneta, care pe la ora 1 la prînz fusese maltrat de un soldat ture în plină stradă în fața clădirii guvernului, unde locuiește Omer pașa.

Zvonurile se încrucișează în prezent mai mult decît orînd; două domină: intrarea rușilor în Principat și o insurecție în frunte cu Magheru în Oltenia.

Conducătorii revoluționari de aici au trecut cu precauție pe planul al doilea. Țăranii aduși în capitală de către Locotenentă s-au întors acasă. Pentru moment se pare că Regulamentul <Organic>, indiferent de blestemul pronunțat de mitropolit, va guverna iarăși fără dificultate. Cum vor evolua lucrurile, ne va arăta timpul.

Încă nu au fost făcute arestări, dar există în general teama că se va ajunge și la ele.

După amiază am primit comunicarea noului calmacam, anexată² aici în copie.

Binevoiască înaltul Minister imperial și regal să primească expresia profundului meu respect.

Timoni

¹ ² Ambele documente se află pe rolă la c. 271 și 272. Au fost publicate în *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, tomul IV, București, 1903, p. 322 și 351.

13

1848 septembrie 27/octombrie 9, București. Nota comisarului otoman Fuad efendi, adresată consulului general austriac la București, Casimir Timoni, prin care solicită autorităților habsburgice măsuri pentru îndepărtarea de la granița cu Țara Românească a revoluționarilor români refugiați în Transilvania și pentru împiedicarea introducerii de arme și muniții în Țara Românească.

Bucharest, le 27 September/ 9 October
1848

Monsieur,

J'apprends qu'outre Mrs. Eliade et Tell, un nombre considérable de personnes compromises dans les événements qui ont troublé la tranquillité de ce pays depuis le 11/23 Juin se sont réunies à Cronstadt et sur les frontières de la Transilvanie.

La réunion près des frontières de cette principauté d'un nombre de personnes, dont les opinions subversives sont connues doit naturellement attirer toute notre attention; elle est dangereuse pour la tranquillité du pays; elle pourrait amener des complications sérieuses, surtout dans ce moment où les esprits soit en Valachie, soit dans les pays limitrophes, se trouvent dans un état de fermentation, que Vous ne pouvez ignorer: elle saurait même faire naître des incidents qui pourraient nuire à la bonne harmonie et parfaite entente qui règne si heureusement entre nos deux Cours.

Dans ces circonstances il est de mon devoir de vous prier, Monsieur, de vouloir bien faire auprès du Ministère de S.M.I et R. Apostolique et, vu l'urgence, auprès des Autorités Autrichiennes en Transilvanie, les démarches nécessaires afin que ces individus soient éloignés des frontières et renvoyés dans l'intérieur de l'Empire d'Autriche et que dorénavant il ne leur soit pas permis de se rassembler ainsi près des frontières où leur présence ne peut que nous causer des embarras mutuels et compromettre les rapports de bon voisinage que la Sublime Porte a tant à cœur de maintenir avec l'Autriche. Je Vous prie aussi, Monsieur, de vouloir bien faire à qui de droit les communications nécessaires afin que des strictes mesures de surveillance soient adoptées de la part des douanes Autrichiennes pour empêcher l'introduction des armes et munitions de guerre dans cette principauté.

Recevez, Monsieur, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Fuad

Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, r. 118, c. 288—289 (Haus-, Hof — und Staatsarchiv Wien, Diplomatische Korrespondenz, Konsulate, Bukarest, K. 6).

Traducere:

București, 27 septembrie/9 octombrie 1848

Domnule,

Aflu că în afară de domnii Eliade și Tell, un număr considerabil de persoane compromise în evenimentele care au tulburat liniștea acestei țări după 11/23 iunie s-au reunit la Brașov și de-a lungul graniței Transilvaniei.

Reunirea, în apropierea granițelor acestui principat, a unui număr de persoane ale căror opinii subversive sînt cunoscute trebuie în mod firesc să rețină întreaga noastră atenție; ea constituie un pericol pentru liniștea țării; ea ar putea duce la complicații serioase, mai ales în acest moment cînd spiritele, atît în Valahia cît și țările limitrofe, se află într-o stare de efervescență, pe care dumneavoastră nu o puteți ignora: ea ar putea chiar să dea naștere la incidente care ar putea dăuna bunei armonii și perfecte înțelegeri care domnesc atît de fericit între cele două Curți ale noastre.

În aceste împrejurări este de datoria mea de a vă ruga, domnule, să binevoiți a întreprinde pe lîngă Ministerul Majestății sale imperiale și regale apostolice și, avînd în vedere urgența, pe lîngă autoritățile austriece din Transilvania, demersurile necesare pentru ca acești indivizi să fie îndepărtați de la graniță și trimiși în interiorul Imperiului austriac și pentru ca de acum înainte să nu le mai fie permis să se adune astfel în apropierea graniței, unde prezența lor nu poate decît să ne cauzeze neplăceri reciproce și să compromită raporturile de bună vecinătate pe care Înalta Poartă dorește, din toată inima să le mențină cu Austria. Vă rog, de ase-

menea, domnule, să binevoiiți a face celor în drept comunicările necesare pentru ca să fie adoptate de către vama austriacă măsuri stricte de supraveghere spre a împiedica introducerea de arme și muniții de război în acest Principat.

Primiți, domnule, asigurarea considerației mele cea mai distinsă.

Fuad

14

1848 noiembrie 7. Lipova. Scrisoarea vicecomitetului Comitatului Timișoara către Comitetul pentru apărarea patriei în care relatează desfășurarea evenimentelor revoluționare, solicitând 10 000 florini.

Traducere (subl. în doc.)

Către Comitetul pentru Apărarea Patriei

Pentru necesară cunoaștere consider de datoria mea să comunic din timp în timp știri despre situația noastră apăsătoare.

Comandamentului general din Timișoara i-a reușit să așeze răzvrătirea în rindurile populației.

Din zi în zi scurdică mai multe localități, preoții lor, notarii, primarii, circumarii, cu un cuvânt toți cei la care găsim un petec albastru sunt fie alungați, fie duși legați în cetate, unde, după o admonestare părintească a comandantului Cetății, alți victimele ei și tilharii sunt lăsați acasă, în schimb răsculații sunt lăudați de către ofițeri.

Comunicațiile sunt total întrerupte, în parte datorită localităților răsculate, în parte datorită raidurilor ularilor.

Informații sigur pot obține doar de la Lipova, de pe o rază de 3 până la 4 mile.

Pe acest mic teritoriu s-au răsculat până acum 10 localități. Locuințele, magazinele de cereale și clădirile gospodărești părăsite de cei înstăriți sunt jefuite, clădirile deteriorate, unele complet dărâmate și pe toți oamenii purtând straie orășenești i-au jefuit tilharii în așa hal încât abia au scăpat cu viață.

Și în plasa Aradul Nou s-au răzvrătit câteva localități, chiar și germane, însă cînd trupele noastre au ocupat Aradul Nou, au revenit la supunere.

Vești asemănător de triste din zone mai îndepărtate sunt aduse doar de refugiații implorînd după ajutor.

Puterea judecătorească a comitatelor nu poate întreprinde nimic în această direcție datorită lipsei unei forțe armate.

M-am adresat deseori domnului maior Mariassy pentru ajutor, — întrucît însă trupele aflate la Aradul Nou sînt în majoritate neînarmate, n-am putut obține ca atare nimic.

Garnizoana din Lipova se ridică la aproximativ 500 oameni, care în cazul unui atac, așteptat din oră în oră, nu sînt suficienți să apere trecerea Mureșului.

Am cerut de asemenea ajutor de la domnul comisar regal Vörös Antal, întrucît însă, datorită tulburărilor izbucnite în rîndul românilor, domnul maior Gál s-a deplasat cu o parte a Gărzii Naționale din Arad în comitatul Zărand, nici din această parte nu ne putem aștepta la ceva.

Iar domnul Vucovici, comisar regal este plecat de 17 zile deja la Seghedin și de acolo probabil pentru înăbușirea tulburărilor sirbești. Și astfel obligați la inactivitate trebuie să contemplăm cum pătura instruită a populației, lipsită de circulație comercială și monetară, se luptă cu lipsurile.

Casieria noastră comitatensă este atît de goală încît pentru satisfacerea trupelor, a funcționarilor și servitorilor noștri comitatensi a trebuit să folosim mica sumă depusă în Casieria de mină curentă, de serviciu. Și pentru a menține prestigiul instituției noastre, îmi permit să rog Comitetul pentru Apărarea Patriei să binevoiască a ne alca în această situație cel puțin 10.000 fl., întrucît comitatul nostru are oricum deja o pretenție decontare de 5000 fl. plătită de Casieria Națională, pe care însă atunci noi n-am putut-o dovedi întrucît actele noastre au rămas la Timișoara.

Despre trădătorii vicleni din Timișoara știu doar din cite una sau alta din numeroasele ordonanțe pe care le scot, ajunse la Lipova. Zilele acestea am aflat că a fost înnoit Comitetul, numele fiecăruia însă nu le-am putut afla cu certitudine. Din partea orășenimii (burghezicii? Burgerschaft) rolurile principale le au tot Ludovic Ambrosy și Schulc Dezsán.

Lipova, la 7 noiembrie 1848

Muranyi Ignatî mp
vicecomite al comitatului
Timiș

Tradus de
ss. Kólgysesy
căpitan pensionar

Arh. St. Timiș, fond. Cdt. gen. băn., CDLXXX/116, f. 75 9, trad. din lb. magh. lb. germ

15

1848 decembrie 17, Oravița. Adresa prim-judeului guvernator al Comitatului Caraș către comisarul regal Vucovici Sava privind intrarea revoluționarilor în Reșița.

337. De la primjudele guvernator al comitatului i Oravița, la 17 decembrie 1848
Caraș

Domnule Comisar Regal!

În această clipă am primit raportul că în 17 decembrie, la ora 10 și 3/4, două companii de grăniceri și cîteva mii de locuitori răsculați au atacat Reșița, dar ai noștri, cu ajutorul companiei mobile din Oravița aflată la fața locului și cu un tun de 18 funți al gărzii naționale locale, a respins glorios inamicul, fără a înregistra vreo pierdere din partea noastră; în schimb din partea inamicului au putut fi văzute destul de numeroase urme de sînge pe drumul retragerii.

ss. Kovács Karoly
primjude guvernator comitatens

Fila 1 v.

337. De la primjudele guvernator
al comitatului Caraș.

Domnului comisar regal Vucovici Sava
Becicherecul-Mare

Arh. St. Timiș, fond. Vucovici, dosar III/51, f. 1, orig., lb. magh., semnat, sigiliu în ceață deteriorată,

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI B. P. HASDEU

Pe marginea edițiilor noi din operele lui Tadeu- Alexandru, Bogdan Petriceicu și ale Iuliei Hasdeu

GHEORGHE MIHĂILĂ

„Bien que Roumains de vieille souche et bien que tous un peu polyglottes, il est arrivé par un curieux concours de circonstances, que mon grand-père (Tadeusz Hyzdeu) écrit en polonais, mon père (Александр Хиждеу) en russe, moi — en roumain, ma fille en français” — scria acum aproape o sută de ani Bogdan Petriceicu Hasdeu, constatând că recent dispăruta și îndelung deplînsa sa fiică Iulia reprezenta, „la quatrième génération non interrompue de gens de lettres” din vechea lor familie¹. Ultimele două decenii au înregistrat un remarcabil reviriment în valorificarea moștenirii literare și științifice a acestei familii de cărturari români, reprezentantul cel mai strălucit al căreia a fost însuși B. P. Hasdeu, ce s-a preocupat, pe cît i-a fost în putință, de publicarea și popularizarea scrierilor bunicului și tatălui său, dar mai ales ale fiicei, răpusă de o necruțătoare pe atunci boală, înainte de împlinirea vârstei de 19 ani.

Astfel, în anii din urmă, după tipăriri cu totul sporadice, a apărut prima culegere de *Scrieri alese* ale lui T a d e u H â j d e u, ediție, traducere, prefată și note de Elena Lința (București, Edit. Minerva, colecția „Restitutio”, 1985, XLII + 306 p + 16 pl.). Născut la 6 mai 1769, ca cel mai mare fiu al lui Ioan și al Malgorzatei (Margoreta) Hăjdeu, în orașul Mościska, aproape de Przemyśl — strămoși, emigrați în Polonia cu un secol înainte (1673), împreună cu ruda lor, domnul Ștefan Petriceicu, primiseră indigenatul polonez —, Tadeu a făcut studii juridice la Universitatea din Cracovia, înrolîndu-se apoi voluntar în armata austriacă, angajată în luptele împotriva turcilor în Serbia (1788), de unde s-a întors cu gradul de locotenent. După ce din prima căsătorie a avut un fiu, numit, de asemenea, Tadeu (mama acestuia, din familia Denhoff, a murit de timpuriu), în cea de-a doua cu Valeria Chryzant, i s-au născut doi fii, Alexandru (1811) și Boleslav (1812), precum și o fiică, Mihaela, decedată la o vîrstă fragedă (1821 — 1826). Între timp — în condițiile în care Polonia fusese împărțită a treia oară (1795), iar partea dintre Prut și Nistru a Moldovei anexată de Rusia (1812) —, a participat la războaiele antinapoleoniene (1812 — 1815), reușind ulterior să revină la moșia strămoșilor, în Cristinești, lângă Hotin. Aici s-a ocupat de educația și pregătirea intelectuală a celor doi fii ai săi, atît în limba română, cît și în rusă, trimițîndu-i la colegiul din Chișinău, iar apoi, pe primul dintre ei, și la Universitatea din Harkov. S-a stins din viață în vîrstă de 66 de ani, la 12 octombrie 1835.

Avînd o excelentă pregătire în polonă, Tadeu Hăjdeu a scris mai ales în această limbă, traducînd și adaptînd încă din 1799 piese ale dramaturgului german August von Kotzebue, publicate apoi în două volume, la Łuck (1802 — 1803), și înscrite de vrese peccii originale, ce se adăugau astfel unei ode, tipărită pe foi volante în 1797. Din informațiile păstrate rezultă că a tradus în polonă și în rusă, la cererea autorităților, în 1818, *Adunarea cuprinzătoare în scurt din cărțile împărețeștilor fravile* a lui Andrache Dcnici (Iasi, 1814), ce a jucat un rol impor-

¹ *Avant-propos* la: *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu [I.] *Bourgeois d'avril. Fantaisies et Rêves*, Paris—Bucarest, 1889, p. X—XI.

tant în viața juridică a Moldovei, fiind reeditată mai târziu, în 1858, de C. Negruzzi². Majoritatea scrierilor sale — versuri, povestiri și legende, ce poartă pecetea iluminismului și a sentimentalismului, după cum arată Elena Lința în studiul său introductiv — au rămas în manuscrise, aduse de nepotul său și depuse la Biblioteca școalelor din Iași (unde a fost numit custode în 1859) — actuala Bibliotecă Centrală Universitară „M. Eminescu” — și la Biblioteca Academiei Române. Publicate parțial de acesta în anii 1890—1892 și, ulterior, de alți cercetători, printre care I. C. Chițimia și Elena Lința, în original și în traducere, aceste scrieri sînt puse acum la îndemina cititorilor numai în transpunerea românească a editoarei — din păcate, nu și în original (cel puțin, unele poezii), fiind grupate astfel: *Versuri — Poezie lirică, Făbule și satire, Poezie ocazională; Proză — Povestiri (Adevăratele binefacere — O poveste orientală, Călugărița dedublă, O slăvie la bal), Învățăuri, Legende moldovenești; Corespondență*.

Iată un fragment din *Oda V*, scrisă în 1818 — ca și celelalte poezii, „într-o splendidă limbă polonă literară, ușor arhaizantă în fonetică și morfologie (...), cu foarte puține trăsături dialectale sud-poloneze” (Elena Lința) —, în care cititorii pot aprecia sentimentele patriotice ale autorului, determinat de împrejurările vieții a compune în limba polonă, ca odinioară Miron Costin :

Trzy wieki upłynęły, gdy Rycerz Moldawy,
Ow Stefan bohaterski, kończąc wielkie sprawy
Wraz z życiem, przewidziałszy swój Ojczyzny dołek
I podjął w biszurmańskim haraczu niewolę
Nauczając swe ziomki umysłem dzielnym,
Wyrzekł pamiętna wróżka na łożu śmiertelnym :
„Bądźcie stalemi w wierze i cierpcie ! a zaczmę,
Bóg ojców waszych tkliwym zlituie się płaczem,
I zeszli Męża, którem wasze pokolenia
Zwróci do dawnych swobod sławy i imienia”³.

În traducerea Elenei Lința :

Trei veacuri trecut-au de cînd Ștefan cel Mare,
Domn al Moldovei, sfîrșind viața-i biruitoare,
Avu previziunea, știindu-l pe dușman,
Ce patria-i așteaptă sub jugul otoman
Și învăță pe-ai săi să trăiască-n demnitate,
Prin prevestirea ce rosti pe patul de moarte :
„Statornici de veți fi și cu credință adevărată,
Cerul de-al vostru plîns s-o îndura odată,
Bărbat el va trimite, ce-o învia trecutul
Și-a voastre libertăți și gloria și-avuşul”.

În ceea ce privește *Legende moldovenești*, în care sînt evocate figurile tutelare ale patriei, Traian și Dragoș, alături de care apar „frumoasa Dochia, fiica regelui invins”, și „cîntărețul Dragomir”, legende prin care — cum scrie prof. I. C. Chițimia — Tadeu Hăjdeu „a deschis

² Iată ce scria acesta, printre altele, în prefață : „Cîte puțin și pe încetul, judecătorii începură a se deprinde cu cartea legilor și a nu-și mai da hotărîrile după capriții. Jăluitorii iarăși se minunau văzînd citate paragrafuri, cînd mai înainte se cita numai voința și socotința neîntemeiată pe nici un capăt de pravilă.

Logofătul Donici mai ales era strict observator al legii, de aceea și ziceau prin divanuri :

Dacă ai vreo judecată,
Mergi la Donici de te-arată,
Căci el pină și-n pilaf
Va găsi vreun paragraf
ș.cl.”

(Vezi : I. Bianu, N. Hodoș și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, vol. III, București, 1912—1936, nr. 848, p. 98—101).

³ Reproducem din anexa „Thadée Hasdeu”, în : *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu, [II]. *Chevalerie, Confidences et Canzons*, Paris — Bucarest, 1890, p. 242—251.

într-un fel drum folcloristicii românești”⁴, considerăm că mai toate au o sursă livrescă, ceea ce însă nu le micșorează semnificația în contextul scrierilor acestui cărturar, contemporan, pe de o parte, cu reprezentanții Școlii Ardelene, inclusiv cu I. Budai-Deleanu, ajuns la Lvov în 1787, iar pe de alta, cu Costache Conachi, Alecu și Nicolae Văcărescu. Asociindu-l altor scriitori români care, de-a lungul veacurilor, au scris parțial ori integral în limbi clasice sau străine moderne, considerăm că el trebuie integrat și culturii și literaturii noastre, nu numai celei polone, în istoria căreia și-a găsit de mult locul ce i se cuvine printre autorii de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din primele decenii ale celui de-al XIX-lea⁵. Pledează pentru aceasta, în afara celor spuse mai sus, proiectul unei scrieri istorice, descoperit de curind, *Scurtă schiță sau plan al istoriei moldovenești*, ce cuprinde — după cum subliniază cercetătorul Pavel Balmuș, de la Chișinău — „informații prețioase, puțin cunoscute din istoria Moldovei, în special referitoare la trecutul orașului și cetății Hotin”⁶.

Această preocupare, împreună cu bogata bibliotecă, orientată în special spre istorie, filozofie și literatură, a fost moștenită și dusă mai departe de fiul său Alexandru și de nepotul cu același nume, Tadeu — viitorul Bogdan Petriceicu Hasdeu. Cit privește pe Alexandru Hăjdeu, atît biografia, cit și opera-i variată, deși nu toată publicată în timpul vieții, sînt mai bine cunoscute⁷. Născut la 30 noiembrie 1811 (Miziurinți — Volinia), și-a petrecut copilăria, începînd de prin 1815, la Cristinești, fiind trimis apoi la studii în Chișinău (1822) și la Facultatea de drept a Universității din Harkov (1829 — 1832), unde a audiat și alte cursuri, mai ales de filozofie și istorie. Funcționar administrativ, avocat, profesor în mai multe localități, s-a distins mai ales ca efor al școlii județene din Hotin, calitate în care a ținut la 25 iunie 1837 cunoscuta cuvîntare, *Amințiri despre vechea slavă a Moldovei*, tradusă curînd de C. Stamati și publicată în revistele românești (în 1838 și 1839)⁸. Căsătorit cu foarte tinăra Elisaveta Dauksz (fiică a porucicului lituanian Theofil Dauksz și a Melaniei Morțun), a avut doi fii — Tadeu (viitorul Bogdan Petriceicu) și Nicolae (1840 — 1859), aceasta însăși murind de timpuriu, în 1848⁹.

Activitatea literară și științifică — mai ales, în domeniul istoric și filozofic — a lui Alexandru Hăjdeu, răspîdită în revistele rusești încă din 1830 și tradusă, în parte, în cele

⁴ *Cultura și literatura populară în activitatea lui Alexandru Hăjdeu*, „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și artă” (Academia R. S. România), Seria IV, t. VIII, 1986, București, 1987, p. 139—143 (citatul la p. 140): vezi și amplul său *Studiu introductiv* la ediția: B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, Craiova, Ed. Scriul Românesc (Clasicii români comentați), 1942, p. V—CXXXIX (legende în original și în traducere, la p. XXV—XXXII: în ed. Elenei Lința, la p. 230—235; note la p. 294—297, unde se reproduc și însemnările marginale ale lui Alexandru Hăjdeu, care, deși afirmă că pe unele le-a auzit și el în ținuturile natale, trimite la Sulzer, la *Cronica moldo-polonă*, la Dimitrie Cantemir și la Gheorghe Asachi).

⁵ Vezi Elżbieta Aleksandrowska și col., *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbult*, t.4, Varșovia, 1966, p. 510—512 (viața, opera și bibliografia polonă și română); de asemenea: bibliografia citată de Elena Lința (*Cuvînt înainte*, p. V—XXXVI, *Notă asupra ediției*, p. XXXVII—XLII, și *Note*, p. 263—301); I. C. Chițimia, studiile citate în nota precedentă.

⁶ Manuscrisul a ajuns în biblioteca secției din Leningrad a Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S.; vezi P. Balmuș, *Tadeu Hăjdeu — istoricul, „Literatura și arta”*, Chișinău, nr. 28 din 11 iulie 1985; idem, «Минуты вдохновения» Александра Хяйдеу, în volumul: Alexandru Hăjdeu, *Избранное* (Scrieri alese), Chișinău, 1986, p. 5.

⁷ Vezi: Vasile Vetișanu, *Alexandru Hasdeu, în Istoria filozofiei românești*, vol. I, red. resp. Nicolae Gogoneață, București, Ed. Academiei, 1972, p. 333—340 (ed. 2, 1985, p. 446—452); Gabriela Drăgoi, *Alexandru Hăjdeu*, în *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900* (Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor — Iași), București, Ed. Academiei, 1979, p. 439—440.

⁸ În broșură: *Cuvînt către elevii școlii ținut. Hotinului ...*, tradus de cavalerul Costachi Stamati, Iași, 1855, reeditată de P. V. Haneș, București, 1919.

⁹ Peste un an, Alexandru Hăjdeu s-a recăsătorit cu Nadejda Tumanova, iar mai tirziu cu Henrieta (o rudă îndepărtată); din această a treia căsătorie s-a născut fiica Alexandra, devenită soția lui Dimitri A. Iavorovski.

românești, a determinat forurile din țară să-l desemneze în 1866 membru al Societății Academice Române, la ale cărei lucrări n-a putut însă lua parte¹⁰, astfel că în 1870 era ales membru onorar. Peste puțin timp, la 9 noiembrie 1872, se stingea la Hotin, în vîrstă de abia 61 de ani.

Ca și manuscrisele tatălui său, o bună parte din cele ale lui Alexandru Hăjdeu au fost aduse de fiul său în țară și depuse la cele două biblioteci menționate, publicînd el însuși cîteva, începînd cu celebra *Epistolă către români*, prilejuită de apropiata Unire a Moldovei cu Muntenia și apărută la 2 ianuarie 1859, în revista „România”, sub semnătura transparentă Alexandru Hotineanu. Cu toate acestea, deși alte scrieri în versuri și în proză au fost publicate sau traduse de fiul său și de alți istorici literari, în deceniile următoare, inclusiv în *Lepturariul* lui Aron Pumnul și în alte volume și broșuri¹¹, abia în deceniile din urmă s-au intensificat preocupările privind readucerea în actualitate și valorificarea moștenirii literare și științifice a acestui cărturar, aparținînd generației lui Al. Donici (1806), C. Negruzzi (1808), Gr. Alexandrescu (1810), C. Bolliac (1813), A. Mureșanu (1816) și M. Kogălniceanu (1817). Astfel, în 1956 a apărut la Chișinău, printre altele, un volum de *Scrieri alese* (Избранное), iar în 1984, un grupaj de *Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hăjdeu*. Unele versuri au fost reproduse și tălmăcite, în anii din urmă, în revista „Manuscriptum”¹², iar o serie de scrisori, împreună cu ale altor membri ai familiei — păstrate la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București —, în bogata culegere coordonată și prefată de cunoscutul istoric literar Al. Săndulescu¹³.

În sfîrșit, nu de mult, cu prilejul împlinirii a 175 de ani de la nașterea lui Alexandru Hăjdeu, Secția de științe filologice, literatură și arte și Secția de științe istorice ale Academiei R.S. România au organizat o sesiune științifică, în cadrul căreia au prezentat comunicări prof. I. C. Chițimia și cercetătorii Stancu Ilin și I. Opreșan¹⁴. Cu aceeași ocazie a apărut la Chișinău cea mai bogată culegere din scrierile tipărite în timpul vieții și din cele rămase în manuscrise ale celui ce, pe drept cuvînt, a fost considerat un predecesor în multe privințe al fiului său: Избранное. Поэзия, проза, публицистика, письма, заметки, аналекты, ediție îngrijită de N. N. Romanenco, schiță biografică și comentarii de P. T. Balmuș, indice de autori întocmit de Nina N. Romanenco (Edit. Literatura artistică, 1986, 318 p. + 16 reproduceri fotografice). Ulterior acestei culegeri i s-a adăugat volumul selectiv bilingv rus-român: Alexandru Hăjdeu, *Domnia Arnăutului. Proză, poezie, publicistică, selecție*, prefată, comentarii și glosar de Pavel Balmuș (Chișinău, Edit. Literatura artistică, Biblioteca școlară, 1987, 160 p.).

Primul se deschide cu ciclurile de poezii din manuscrisul intitulat: Минуты вдохновения молодости (*Clipe de inspirație din tinerețe*, transcris în 1850 și păstrat la Biblioteca Centrală Universitară, „M. Eminescu” din Iași), pe care fiul său intenționa să le editeze în 1858.

¹⁰ La 2 august 1869 se prezenta însă scrisoarea sa, în care comunica existența în biblioteca Societății de istorie și anticități rusești de la Moscova și în fosta bibliotecă a contelui D. Tolstoi a două lexicoane slavo-române; de asemenea semnală existența manuscrisului latin al *Descrierii Moldovei* de Dimitrie Cantemir, în Biblioteca Academiei Teologice din Moscova (vezi „Analele Societății Academice Române”, t.I., 1867—1869, p. 203).

¹¹ *Lepturariu românesc*, t.IV, Partea 1, Viena, 1864, p. 121—130 (se reproduce aproape integral cuvîntarea din 1837, în traducerea lui C. Stamati, cu unele modificări, însoțită de o notă bibliografică, obținută de la M. Kogălniceanu). Între alte broșuri de mai tîrziu, menționăm: *Неизданные стихотворения*, Chișinău, 1930 (patru poezii, copiate dintr-un manuscris ce aparținuse lui C. D. Chiriac; B.A.R., cota: II 440671).

¹² An. VIII, 1977, nr. 2 (27), p. 66—71 (trad. de Raluca Tulbure și Victor Tulbure, notă introductivă de A. Dima, postfată de Tatiana Gălușcă-Crișmaru și Teodora Chemale).

¹³ B. P. Hașdeu și contemporanii săi români și străini, vol. I, București, p. 235—260; vol. III, 1984, p. 191—193 (cele în limba română transcrise de N. Mecu, iar cele în limba rusă, de Crina Decusară-Boșcan).

¹⁴ *Cultura și literatura populară în activitatea lui Alexandru Hăjdeu: O „dinastic” de cărări și „sacra cauză a Unirii”*; B. P. Hașdeu. *Modelul formativ patern*, „Memoriile Secției de științe filologice, literatură și arte”, Seria I, t. VIII, 1986 (1987), p. 139—160.

Primul dintre aceste cicluri este intitulat *Sonele moldovenești* — o adevărată „enciclopedie poetică” (P. Balmuș) a marilor evenimente și localități memorabile din istoria Moldovei — similare *Legendelor istorice* ale lui D. Bolintineanu. Din cele 56 de sonete, în volum sînt reproduse 43, între care: *Natura Moldovei*, *Stîncă pe Prul*, *Bîrlad*, *Satul Boureni*, *Suceava*, *La Direptate*, *Chișinău*, *Mănăstirea Neamșului*, *Satul Cristinești*, *Dor de patrie*, *Dunărea*, *Mormîntul Elenei Moldoveanca la Moscova*, *Holin*, *Cetatea Albă*, *Soroca*, *Cotnari*, *Baia* și altele¹⁵ — toate scrise într-o elevată limbă rusă literară, intrucitva arhaizantă, specifică primelor decenii ale secolului al XIX-lea, aflate sub magia verbului pușkinian, dar în parte și a predecesorilor marelui poet.

După ciclul *Poezii diverse* (scrise între 1829—1843, păstrate în parte la B.A.R.) — între care una din albumul E[lisavetei] Th[eofilovna] D[auksz], datată 1836 —, citeva *Fabule*, *Cinzece populare moldovenești* (mai exact, scrise în stil popular, unele chiar cu titlul în românește: *Nu mai cinta*, *Prohiriță* ... și *Turturică-păsărică*) și altele, urmează nuela istorică *Domnia Arnăutului* (în trei părți: *Dabița*, *Hîncul* și *Duca*), publicată inițial în revistele rusești, în 1830 (a treia) și 1838 (intîia și a doua sub semnătura lui Boleslav Hăjdeu), și tradusă, cu unele modificări, de B. P. Hasdeu, după un manuscris unitar al tatălui său, în „Columna lui Traian” (1871) și în ediție separată, cu o prefață de Iosif Vulcan (București, 1872). Reeditată de mai multe ori, în decurs de un secol, această versiune își găsește locul, alături de originalul rusesc al părții a treia (*Duca*), în cel de-la doilea volum pe care-l prezentăm.

Dintre scrierile cu caracter filozofic și istoric sînt reproduse cele consacrate filozofului ucrainean G. Skovoroda (1722—1794), tipărite în anii 1831—1835, și traduse parțial în românește prin 1930—1938, apoi *Amintire despre vechea slavă a Moldovei* și altele¹⁶.

Sistematizînd informațiile istorice cunoscute pînă la începutul secolului al XIX-lea, acest discurs reprezintă o îndrăzneată schiță de istorie culturală a Țărilor Române, începînd cu epoca lui Alexandru cel Bun și continuînd cu tipăriturile slavo-române și românești din secolul al XVI-lea (sînt menționate: *Tetraevangelul lui Macarie*, de la Tirgoviște, 1512; *Evangelhia cu învățătură a lui Coresi*, de la Brașov, 1580—1581) și al XVII-lea (retipărirea acesteia la Bălgrad — Alba Iulia, 1641; *Noul Testament* din aceeași localitate, 1648, și altele).

În același timp, sînt scoase în evidență principalele momente ale relațiilor Moldovei cu Rusia, personalitățile ce au jucat un rol de seamă în istoria politică și culturală ruso-ucraineană: Ștefan cel Mare și fiica sa Elena, Petru Movilă, Nicolae Spătarul (Milescu), Dimitrie și Antioh Cantemir, la care se adaugă M.M. Heraskov (1733—1807), „bărbat neuitat în istoria învățămîntului rus, atît ca scriitor, cit și ca primul *curator* al Universității din Moscova, această intîie pepinieră a științelor în Rusia”, care „prin originea sa aparține poporului nostru”¹⁷. Și cărturarul patriot încheie: „Cu un sentiment de tristețe istoricul Moldovei părăsește letopiseșul vremilor trecute, pentru a se îndrepta spre veacurile ce-au urmat, fiind cuprins de nostalgia vechii slave a patriei noastre”. Dar tot el, adresîndu-se elevilor, adaugă plin de optimism: „Mă voi socoti fericit, nobili fii ai Țării Moldovei, dacă cuvintele mele vor rodi în sufletele voastre, și vi se vor întipări adînc în minți și în inimă, dacă ele vor trezi în voi dorința înflăcărată de a vă ridica la înălțimea slavei poporului nostru, iar amintirea faptelor străbunilor noștri vă va întări în cugete”. Ediția se încheie cu reproducerea a 30 de scrisori trimise de Alexandru Hăjdeu, între anii 1834—1867, unor personalități ale vieții științifice și publice rusești și poloneze — M. P. Pogodin, W. A. Maciejowski (în legătură cu traducerea în limba

¹⁵ După cum precizează editorii, în manuscris au mai rămas 13 sonete: *Satul Ițcani*, *Satul Grumăzești*, *Holin* (1), *Mănăstirea Neamșului* (1), *Muntele Ceahlău* ș.a.

¹⁶ Reprodusă, în același volum, în original și în traducerea lui C. Stamati, alături de alte două articole (în original și în traducerea lui P. Balmuș: *Socrate și Skovoroda*, *Literați basarabeni*) și de o *Notiță asupra a două opere ale lui Cantemir*, publicată inițial sub semnătura A. H. în „Foiță de istorie și literatură” a lui B. P. Hasdeu (1860, mai, p. 69).

¹⁷ „Иъ анатой семьи валашихских бояръ” — se spune în *Краткая литературная энциклопедия*, 8, Moscova, 1975, col. 264—265.

rusă și tipărirea parțială a tratatului acestuia, *Historja prawodawstw slowiańskich*, 1832—1835 și altora — , precum și fiului său, B. P. Hasdeu.

Amplele comentarii și indicații bibliografice ale lui P. Balmuş, tabelele cronologice și indicele adnotat de autori utilizați de Alexandru Hâjdeu (datorat Ninei N. Romanenco, în primul volum), ce se adaugă biografiei detaliate și prefeței intitulată *Literat basarabean de frunte* (în al doilea volum), scrise de același harnic istoric literar, întregesc cele două ediții ce reauduc în actualitate figura complexă a scriitorului, a cărui operă a rămas, în parte, în manuscris pînă în zilele noastre.

Evident, cu totul alta a fost soarta operelor fiului său, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, personalitate de prima mărime a literaturii române, filologiei, istoriografiei și științelor înrudite, care a strălucit pe firmamentul culturii noastre în ultimele decenii ale secolului trecut și în primii ani ai secolului XX. El însuși a avut grija și posibilitatea să-și publice, practic, în întregime complexa operă, atît în revistele pe care le-a condus, cit și în volume, fiind una din personalitățile cele mai prolifiche și mai prezente în publicistică în epoca sa¹⁸. După reeditări parțiale, mai ales ale operelor literare — poezie, dramaturgie, proză — , putem spune că valorificarea științifică a operei sale atît de variate a început în anii 1936—1937, cînd, pe de o parte, se împlineau o sută de ani de la nașterea sa — potrivit unor mărturii — , iar pe de alta, 30 de ani de la moartea sa. Astfel, au apărut pe rînd: *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, studiu și ediție de Eufrosina Dvoicenco (București, Fundația pentru literatură și artă, 1936), prin care se dădea lui lumină, pentru prima dată, versurile, jurnalul și alte încercări scrise în limba rusă, în anii adolescenței; fundamentala ediție critică, cu note și variante, *Scrieri literare, morale și politice*, însoțită de un amplu studiu introductiv, *Curriculum vitae și bibliografie* — rodul unor intense investigații, ale lui Mircea Eliade (t. I — II, București, Fundația pt. lit. și artă, 1937); *Cuvente den bătrîni*, texte alese, cu o introducere și note de J. Byck (București, Edit. Cultura Națională, 1937); *Ioan Vodă cel Cumplit*, ediție comentată și însoțită de un amplu studiu introductiv datorat prof. Ion Const. Chițimia (Craiova, Edit. Scrisul Românesc, Clasicii români comentați, 1942). Au urmat, în anii noștri, mai multe reeditări parțiale, între care menționăm: *Scrieri alese*, îngrijite de J. Byck, cu un studiu introductiv de G. Munteanu, ediție rămasă la primul volum, după dispariția editorului (București, E.P.L., 1968), și *Etymologicum magnum Romaniae (Pagini alese)*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, cu un temeinic studiu introductiv de Paul Cornea (vol. I — 2, București, Edit. Minerva, Bibl. pentru toți, 1970) și altele.

Adevăratul reviriment s-a produs însă începînd cu 1972, cînd s-a întreprins reeditarea integrală a uneia din operele lingvistice capitale ale titanului: *Etymologicum magnum Romaniae — Dicționarul limbii istorice și populare a românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brăncuș (t. 1—3 inclusiv, Introducerea la t. IV, București, Edit. Minerva, 1972, 1974, 1976; XXXVI + 774 p., 728 p., 878 p. + IV pl., format mare). Adăugîndu-se unei cercetări anterioare semnate de dr. Mircea Seche¹⁹ și studiului introductiv la ediția parțială precedentă, scris de prof. Paul Cornea, care făcea mai ales un istoric al vastei opere, începînd în 1885 și „curmate” de „doctul corp” (Academia Română) în 1898, *Introducerea* prof. Gr. Brăncuș, subliniază concepția avansată și realizarea remarcabilă a acestui monument al limbii române, cu toate că a fost redactat doar parțial, căci, după cum spunea Hasdeu însuși: „În adevăr, dacă lucrarea mea nu e nici caldă, nici rece, așa, și așa, cît duce ciurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s-o urnească mai departe; dacă însă, dimpotrivă, ea ar fi cumva atît de bună încît anevoie să se găsească cineva ca să mă înlocuiască la muncă, atunci oricît

¹⁸ Menționăm aici, în afara istoriilor și dicționarilor literare, doar cîteva monografii și culegeri apărute în ultimele decenii: George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, București, 1963; *B. P. Hasdeu interpretat de ...*, antologie de Gr. Brăncuș, București, 1972; Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Iași, 1972; Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, 1974.

¹⁹ *Schiță de istorie a lexicografiei române*, II, București, 1969, p. 9—34.

va rămînea de la mine, un volum, două sau trei (atîtea au și rămas, căci *Introducerea* la t. IV reprezintă o monografie istorică, *Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești (1230—1380)* — n. n.), va fi un dar binevoit, o pirgă nu de prisos pentru știința în genere și pentru români în parte” (*Dicționare și dicționare. Introducere la tomul II*).

Făcînd o analiză detaliată a structurii dicționarului, orientat mai ales spre cuvintele vechi și populare, a surselor sale bogate, de la textele din secolul al XVI-lea pînă la răspunsurile primite de la numeroși corespondenți, în urma difuzării *Chestionarului* său în toate părțile locuite de români, a modului de explicare și de ilustrare a sensurilor, precum și a soluțiilor etimologice, de cele mai multe ori corecte, ceea ce i-a atras elogiul meritate în epocă și mai tîrziu, în cadrul Academiei Române și al cercurilor științifice din țară și din străinătate, noul editor conchide: „Ceea ce a impresionat întotdeauna la această lucrare sînt însă concepțiile îndrăznețe, planul grandios, curajul pentru o întreprindere științifică de atîta proporții. Dacă ar fi fost terminat (mai exact, dacă ar fi fost continuat cît s-ar fi putut încă — n. n.), acest *thesaurus* ar fi conținut nu numai o cantitate enormă de cunoștințe lingvistice, de material adunat din texte și din graiurile vii și orînduit în legăturile firești pe care le implică cercetarea de dicționar, ci și un volum masiv de studii umanistice redînd inepuizabila gîndire a marelui învățat”.

A doua operă capitală în domeniul filologiei și lingvisticii, reeditată în anii din urmă, este *Cuvenle den bătrîni*, legată în mare parte de activitatea lui Hașdeu ca director al Arhivelor Statului, începînd din 1876, și tipărită sub auspiciile acestuia în trei tomuri (al treilea neîncheiat) și un supliment, în anii 1877—1881²⁰. După reproducerea aproape integrală a *Principiilor de lingvistică* (Partea I a tomului III), însoțite de trei studii lingvistice și folcloristice, precum și de scrierile autobiografice din tinerețe (în traducerea Eufrosinei Dvoicenco), volum la a cărui apariție și-au adus contribuția N. Romanenco, P. Balmuș și S. Berejan (Chișinău, Edit. Cartea Moldovenească, 1974, 228 p.), în anii 1983—1984, autorul acestor rînduri a retipărit integral cele trei tomuri la Editura Didactică și Pedagogică (610 + 564 + 136 p.). Precedată de un studiu introductiv, *Opera lingvistică și filologică a lui B. P. Hașdeu* — cu atenție specială asupra *Cuvenelor* — și de o Notă asupra ediției, aceasta cuprinde, de asemenea, textul transcris cu litere latine al *Cronicii universale* a lui Mihail Mexa (1620), publicată de Hașdeu numai cu litere chirilice, traducerea amplerelor comentarii ale lui H. Schuchardt și a unei recenzii a lui M. Gaster — realizată de Grete Ungureanu —, precum și numeroase note, menite să arate, acolo unde este cazul, stadiul actual al cercetărilor în chestiunile abordate de marele filolog în comentariile sale lingvistice și folcloristice, ce însoțesc textele editate. Între acestea, în volumul întîii, primul loc îl ocupă 31 de documente, cele mai vechi cunoscute la data aceea, dintre anii 1573 — 1636, păstrate la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București (două dintre ele, nr. XXVI și XXVII, atribuite anului 1606, s-au dovedit ulterior a fi falsuri) și reunite de Hașdeu în partea întîii a primului tom cu scopul, realizat pe deplin, „de a pune o serioasă temelie analitică pentru filologia și diplomația română” (*Prefață*), pornind de la sarcina ce și-a asumat-o „de a clasifica tezaurele lor (ale Arhivelor Statului — n. n.) astfel, încît să nu se mai dea la lumină, ca în trecut, nește extracte necritice, dezbrăcate de orice caracter științific, ci toate documentele să se poată publica treptat în întregul lor nu numai fără nici o abatere în fond sau în formă, dar încă — ceea ce importă foarte mult — într-o ordine sistematică, adevă sub rubrici omogene, cuprinzînd fiecare corp cîte o materie de aceeași natură, animată — așa-zicînd — de un singur suflet” (*Introducere la partea I*).

Acest plan ambițios a fost dus la îndeplinire și lărgit în ultimele decenii de harnicii specialiști ai Direcției Generale a Arhivelor Statului și filialelor județene, ca și de colectivele de istorici-paleografi angajați în publicarea vastului corpus *Documenta Romaniae historica* și a altor colecții de documente interne și externe privitoare la milenara istorie a poporului nostru.

²⁰ Vezi articolul nostru, *Din activitatea lui Bogdan Petriceicu Hașdeu la Arhivele Statului: Cuvenle den bătrîni (t. I)*, „Revista Arhivelor”, an LIX, vol. XLIV, 1982, nr. 4, p. 344—353.

Despre ecoul acestei ediții — în cadrul căreia t. II este consacrat editării și studierii unuia din cele mai vechi manuscrise românești, *Codex Sturdzanus* (1583—1619), iar t. III reprezintă primul tratat românesc de lingvistică generală —, ediție realizată în excepționale condiții grafice de Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918” din București, vorbește primirea favorabilă ce i s-a făcut în presă de către mai mulți recenzenți. Hasdeu a încheiat — scria, de exemplu, Z. Ornea —, „în numai o jumătate de deceniu, un travaliu de titan, care avea meritul de a fi fundamental la noi citeva discipline științifice foarte importante: critica textelor și tehnica edițiilor de documente, istoria limbii, folcloristica, cu tot ceea ce implică ele”. Criticul și istoricul literar a avut de asemenea cuvinte de generoasă apreciere a muncii editorului, care și-a „demonstrat, din plin, acribia și competența nu numai în transcrierea textelor (în chirilice și în alfabetul latin) sau a adnotărilor marelui autor, dar deopotrivă în notele inserate la sfârșitul fiecărui volum”²¹.

În ceea ce ne privește, încheind studiul introductiv, precizăm: „Cele trei tomuri ale *Cuven-telor den bătrîni*, realizate în perioada ascensiunii lui Hasdeu, avînd norocul să fie, în esență, încheiate, constituie împreună cu *Etymologicum magnum Romaniae* — ce reprezintă a 13-a parte din mărețul proiect — titlul de glorie al lui Hasdeu în cultura românească. Dacă acestora le vom adăuga, ca al treilea component, celelalte opere lingvistice și filologice, fiecare de mai mică întindere și, din păcate, mai puțin cunoscute, chiar și specialiștilor, dar apropiindu-se, în total, ca volum, de *Cuven-te*, vom avea în față imaginea uriașei contribuții a marelui Hasdeu la studiul complex, diacronic și sincron, al frumoasei și bogatei limbi românești”.

Tocmai acest al treilea component, reeditat cu totul parțial pînă în prezent, și-a luat sarcina să-l readucă în atenția publică Gr. Brăncuș în cele două volume intitulate *Studii de lingvistică și filologie*, însoțite de studii introductive, note și indice de cuvinte, în curs de apariție la Editura Minerva (1988). Sint reunite aici studii celebre, intrate de mult în bibliografia fundamentală a lingvisticii și filologiei românești, și altele, nereproduse niciodată în decurs de un secol: *Pierit-au dacii?* (1860); *Originile agriculturii...*, ale *viniculturii...* și ale *păstoriei la români* (1874); *Principii de filologie comparativă ario-europee...* (1875); *Fragmente pentru istoria limbii române. Elemente dacice* (I—II, 1876); *Baudouin de Courtenay și dialectul slavoturanc din Italia. Cum s-au introdus slavismele la români* (1876); *Laletica sau filologia sonorilor* (1882); *Din istoria limbii române* (zece studii din anii 1882—1883, reunite în volum, între care: *Doina. Originea poeziei populare la români*, „*Doina*” răstoarnă pe Roesler) și multe altele.

Ce e drept, avînd și implicații istorice, unele dintre acestea fuseseră reproduse și în ediția de *Scrieri istorice*, îngrijită, cu prefață, tabel cronologic și o notă bibliografică de fostul director al Arhivelor Statului, regretatul profesor Aurelian Sacerdoțeanu (1904—1976), apărută la Editura Albatros, în 1973 (vol. I—II, XLII + 202 + 232 p.). Dacă monografia de tinerețe, *Ioan Vodă cel Cumplit* (1865; ed. 2, 1894) a fost de mai multe ori reîmpărită, după ediția citată a lui I. C. Chițimia (în *Scrieri alese*, 1968, apoi la Editura Militară, în 1969, sub îngrijirea și cu un cuvînt înainte de C. Mohanu, și din nou la Editura Minerva, în 1978, cu postfață și bibliografie de Doina Curticăpeanu), intrînd în manuale și în antologii școlare, dacă cealaltă monografie, *Negru Vodă*, își găsea loc, pe drept, ca anexă a volumului 3 al *Etimologicului*, îngrijit de Gr. Brăncuș, de astădată erau repuse în circulație astfel de studii, ca: *Vechile așezări române în Lodomiria* (1859); *Uricle române aflate la Sfeligora* (1859); *Conspectul studiilor arheologice, în legătură cu istoria universală și a românilor* (1862); *Paleontologia vestmintei, armei și locuinței în România* (1873); *Zimbrul în Dacia* (1875); *Românii bădăneni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial* (1896) și altele.

²¹ *Enciclopedia Hasdeu*, în vol. *Actualitatea clasicilor*, București, Ed. Eminescu, 1985, p. 26.

Pe aceeași linie a valorificării moștenirii istoriografice a lui B. P. Hasdeu se înscrie și retipărirea amplei sale monografii neterminate *Istoria critică a românilor* (vol. I, ed. 2, 1875; vol. II, fasc. 1, 1875), dedicată „Memoriei răposatului meu părinte și magistru în știința istorică, Alexandru Petriceicu Hasdeu, ale sale dintre ale sale”, devenită de mult o raritate bibliografică²². Această nouă ediție, apărută la mai bine de un secol (Edit. Minerva, 1984, LXXVIII + 660 p.), a fost îngrijită de același harnic filolog Gr. Brâncuș, care o însoțește de un studiu introductiv, *Probleme de istorie a limbii române. Limba și stilul operei*, în timp ce Manole Neagoe este autorul studiului *Erudiție și viziune istorică*, menit să sublinieze interesul pe care-l prezintă și astăzi vasta construcție a lui Hasdeu, bogăția de idei și fapte, culese din cele mai diverse izvoare: „Hasdeu — încheie exegetul — ne mai dă o lecție de încredere în propriile noastre forțe și în destinul culturii noastre. Spre deosebire de junimiști (...), Hasdeu tratează de la egal cu somitățile intelectuale din vremea sa. Nici un complex nu-i poate umbri siguranța cu care pășește în templul culturii europene, iar această siguranță izvorăște și din confruntarea propriilor sale forțe cu acelea ale unor colegi de breaslă (filologi sau istorici) sau cu adversari care contestau drepturile istorice ale poporului român”.

Merită să reamintim, în legătură cu aceasta, precizările lui Hasdeu însuși, în 1898, privind traducerea în limba franceză a unei părți din volumul I, *Histoire critique des Roumains. La Valachie jusqu'en 1400. Extension territoriale*, Edition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur par Frédéric Damé (Bucarest, 1878, XXIV + 120 p.); „... primul punct singur, întinderea teritorială, foarte amplificată în mai multe privințe, a fost publicat franțuzește la 1878, fiindu-mi cerut atunci de Ion Brătianu pentru Congresul de la Berlin”²³. Deși chiar marele istoric și filolog își exprima regretul că această ediție „a rămas aproape necunoscută specialiștilor” și deși Gr. Brâncuș enumeră principalele modificări, mai ales în ultimele trei capitole, care „conțin o materie relativ nouă față de *Istoria critică*”, este de mirare că acestea nu au fost reproduse și ele, potrivit principiului că trebuie să cunoaștem „ultima redactare” a autorului. Oricum, însă, îi sintem recunoscători pentru efortul considerabil depus în acțiunea de reactualizare și a acestei opere hasdene, a cărei importanță constă, după aprecierea sa, „în dovedirea continuității românești în spațiul carpato-danubiano-pontic, contestată cu atîta înverșunare de teoria lui Roesler”.

Trecind acum la alte domenii ale vastei moșteniri științifice și literare a lui Hasdeu, vom menționa, mai întâi, două culegeri tematice apărute în ultimii ani: *Studii de folclor*, ediție îngrijită și note de Nicolae Bot, prefată de Ovidiu Birlea (Cluj-Napoca, Edit. Dacia, seria Restituiri, îngrijită de Mircea Zăciu, nr. 53, 288 p.); *Studii filosofice*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note și comentarii de Vasile Vetișanu (București, Edit. Șt. și Encicl., 1985, 504 p.). Primul volum, deși relativ restrîns, umplea un gol acut resimțit, întrucît reunea pentru prima oară principalele contribuții ale „intemeietorului folcloristicii științifice românești”, căruia nu i se cunoșteau și vehiculau în mod curent decît studiul despre *Basm* din *Etymologicum* și *Ochire asupra cărților poporane*, cu care se deschide tomul II al *Cuvenelor*. Pe drept cuvînt — scrie cunoscutul istoric al folcloristicii românești, încheind densa *Prefață*: „Cei ce vor să se inițieze în folclor au datorita de a-l studia cu precădere, atît în cele mari, cît și în cele mici, ca pe întiul pilon al disciplinei, de la care pornesc toate ramurile”. Sînt reunite aici introducerile la colecțiile lui I. C. Fundescu (1867) și P. Ispirescu (1872), o serie de studii din „Columna lui Traian” — dedicată, cum se știe, în mare măsură, folclorului și folcloristicii: *Frunză verde* (1873), *Poezia poporană italiană și „Frunza verde”* (1876), cele două studii despre *Doină*, justificate pe deplin aici, ca și cele două citate mai sus, alături de care un interes deosebit îl suscită *Prelegerile de etnopsihologie, ținute la Universitatea din București* (apărute în revista „Doina”, 1892) și *Cursul de filologie comparată, 1893—1894*, după notele lui E. Dinescu, păstrate la Arhivele Statului (cota 1462, confruntate cu cele ale lui C. Fortuneșcu Nic.).

²² Ediția întâi apăruse în 1872—1873.

²³ *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. IV, p. XXVI—XXVII (t.3, ed. 1976, p. 663).

Din păcate, nu aceeași apreciere din punct de vedere textologic se poate da celei de-a doua culegeri, datorate lui V. Vetișanu, autorul avizat al capitolelor despre *Alexandru* și *B. P. Hasdeu* din *Istoria filozofiei românești*²⁴. Nefiind filolog și neprimind nici un sprijin din partea redacției de filozofie (care ar fi trebuit să colaboreze aici cu cea de lingvistică), editorul nu s-a putut descurca în ortografia etimologică rebarbativă, pe alocuri, și fluctuantă din a doua jumătate a secolului trecut, în special, pe cînd se tipărea *Istoria critică* (de ex.: nemicu nu pote fi mai naturalu, sciința viueței, p. 63, 64; cf. și Vladislav Bassa-arab, fontăne, analiza, în *Ioan Vodă...*, p. 112, etc. — greșeli elementare de transcriere, ce pot compromite o ediție), carte ce fusese reeditată integral, cum am văzut, de Gr. Brăncuș, cu un an înainte²⁵. Cînd însă reproduce din *Cuvenete* sau din *Etymologicum*, autorul recurge (se pare), pe drept, la edițiile recente, dar n-o spune, scriind, de pildă, chiar în titlu betrani, ceea ce nu corespunde decît... fanteziei unor comentatori de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, căci Hasdeu însuși tipărise acest titlu cu litere chirilice, cum se poate vedea și din reproducerea paginii de titlu în ediția îngrijită chiar de V. Vetișanu (p. 146).

Cît privește selecția textelor — fiind de acord cu editorul lui Hasdeu că, „dacă nu vom întîlni la el studii sistematice și lucrări care să vizeze direct problemele de filosofia istoriei și teoria culturii, acestea ne apar totuși implicate în ample investigații hasdeene” (p. 14) — considerăm că au fost date prea multe fragmente strict istorice și filologice în cele patru secțiuni: *Filosofia istoriei*, *Teoria culturii*, *Sociologia culturii* și *Etnopsihologia*, cea de-a V-a, *Cugetări despre viață*, cuprinzînd doar un fragment din *Sic cogito* (ed. 3, 1895; ed. 4 mai apărută încă în 1907, dar fără o nouă prefață) și grupajul *De la Hasdeu cetire*, realizat de Liviu Marian, în 1932.

În sfîrșit, dintre edițiile de texte literare propriu-zise am vrea să reamintim aici cîteva din cele care au explorat și sectoare mai puțin frecventate ale moștenirii hasdene, dincolo de operele fundamentale, retipărite în mod curent. Astfel, în aceeași serie „Restituiri” a Editurii Dacia, unul din primele volume (nr. 11), apărut cu șase ani înaintea *Studiilor de folclor*, cuprindea, sub îngrijirea lui Ion Șeuleanu, nu numai *Duduca Mamuca* — ce-a dat titlul culegerii (1973, 286 p.) — și varianta *Micuța*, ci și scrierile autobiografice din tinerețe (în traducerea Eufrosinei Dvoicenco), iar în *Adenda*, *Apărarea redactorului* în procesul intentat în legătură cu această nuvelă (1863), ce s-a bucurat, după cum se știe, de aprecierea fină a lui Caragiale: „o minunată și foarte rară bucată umoristică din tinerețe a ilustrului academic”²⁶. Aceeași editură a publicat în 1982 un volum de *Teatru*, îngrijit și cu un cuvînt înainte de Constantin Cubleșan, care a reunit pentru prima dată toate cele cinci piese ale lui Hasdeu (dintre care una în limba rusă, de curînd dată la iveală).

Alături de reeditările apărute în ultimele decenii la Chișinău (*Opere alese*, sub îngrijirea Verei Pamfil și a lui N. Romanenco, 1956, apoi în două volume, 1967, și altele, inclusiv cea amintită mai sus), semnalăm trei volume apărute în limba rusă: *Избранное* (1957), ce cuprinde, între altele, drama *Răzvan* și *Vidra*; *Ион воевода лютыѣ* (1959) și, mai ales, *Избранное*, ediție și studiu introductiv de același harnic cercetător al familiei Hasdeu, N. N. Romanenco (Edit. Literatura artistică, 1978, 400 p.), care cuprinde în cele cinci secțiuni: I. *Versuri*,

²⁴ Vezi nota 7: capitolul despre *B. P. Hasdeu*, p. 467—482 (ed. 2, p. 619—632).

²⁵ Prima are „Bun de tipar” la 2 august 1984, iar a doua la 1 iunie 1985 — așadar editorul ar mai fi putut să-și colăționeze fragmentele reproduce: vezi normele de transcriere aplicate de Gr. Brăncuș (p. LXXI—LXXVII: provoacă totuși nedumerire transcrieri de tipul *feli*, *astfeli*, p. 5, prin suprimarea mecanică a lui -ă; ar fi trebuit: *fel*, *astfel*, eventual: *feliu*, *astfeliu*).

²⁶ D. B. P. Hasdeu, în „Epoca literară” (revistă condusă de Caragiale însuși), 1894, nr. 1, din 15 aprilie, p. 1 (*Opere*, 4. *Publicistică*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Gălin, București, E.P.L., 1965, p. 214, note, p. 565: textul însuși, cu o scurtă introducere, era reproduș în nr. 2, 3, și 4).

traduse de G. Perov și A. Starostina, II. *Proză — Mcușa* (A. Starostina), *Ursula* (A. Brodski) și fragmente din *Ioan Vodă cel Cumplit* (N. Romanenco); III. *Publicistică* (patru articole din anii 1863—1867); IV. *Folcloristică* (patru studii), V. *Scrieri din tinerețe*, în limba rusă: 1. *Versuri — Дюма (Meditație), Domnița Voichița și Sonete* din ciclul *Dragoș*, în care tânărul Hasdeu se dovedește un demn continuator al părintelui său; 2. *Proză — Jurnalul și alte scrieri adiacente*, publicate pentru prima oară în original, ca și 3. *Studii istorico-filologice (Sfântul Gheorghe biruitorul și Moldo-Valahia, Inelul și năframa, Zeița Dochia și stanele de piatră din Moldova de Sud)*; în sfârșit, VI. *Cugetări și aforisme*. Prefațat de un solid și documentat studiu, B. P. Hasdeu și cultura rusă, în care se aduc numeroase precizări biografice și bibliografice, volumul, larg reprezentativ, face cunoscută cititorilor de limba rusă opera multilaterală a acestui scriitor și savant, care prin începuturile sale se află la confluența dintre literatura rusă și cea română²⁷.

În sfârșit, nu de mult a apărut vol. I din seria *Opere*, inițiată de Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu” și de Editura Minerva, care-și propun să cuprindă opera titanului în 20 de tomuri: *Poezii*, ediție, note, comentarii, variante și indici de Stancu Ilin, studiu introductiv de George Munteanu, traducerea versurilor din limba rusă de Raluca Tulbure și Victor Tulbure (1986, LVIII + 534 p. + 17 pl.). Dintr-o *Notă asupra ediției critice B. P. Hasdeu*, semnată „Editorii”, aflăm că „un colectiv de specialiști, din mai multe domenii de activitate (istorie literară, folcloristică, filosofie, filologie și istorie)”, vor tipări apoi pe rând: vol. II. *Proza*, III. *Dramaturgia*, IV. *Studii și articole literare*, continuând, „în cadrul folcloristicii, cu volumul V, *Literatura populară*, volumul VI, *Studii și articole despre folclor* ș.a.m.d.”

Revenind la volumul I, remarcăm mai întâi studiul dens al lui George Munteanu: *Opera literară a lui B. P. Hasdeu*. Analizându-i cu finețe opera literară, în cadrul strict al epocii, autorul îl așează pe Hasdeu în constelația „spiritelor universale” ale culturii române după D. Cantemir și I. H. Rădulescu, „nefiind cu nimic mai prejos de oricare alte gigantice naturi creatoare, care au ilustrat în felul lor, după timpuri și locuri, plenitudinea geniului uman. I-au urmat lui Hasdeu, ținând seama doar de culmile ce se văd mai de departe, Eminescu, Iorga, G. Călinescu” (p. VII). Chiar în domeniul literaturii propriu-zise — ca poet, prozator și dramaturg, ținând seama de momentul apariției scrierilor respective —, el este considerat un „deschizător de drumuri dintre acelea care sînt duse mai departe, fiindcă orientarea lor s-a dovedit invariabil prielnică pentru urmași” (p. XLVII). În legătură cu aceste judicioase aprecieri ne îngăduim să reamintim aici cuvintele rostită în 1897 de același Caragiale, care scrisese de mai multe ori despre Hasdeu (mai în glumă, mai în serios), numindu-l „cea mai frumoasă poadoabă” a Academiei Române și „fală de căpetenie”, bărbat „de talent prodigios, care va covârși cu numele lui mișcarea intelectuală românească a unui veac întreg”²⁸.

Ediția propriu-zisă cuprinde în prima sa parte volumul *Poezii* (1872; cea mai veche poezie, *Mașda lui Arbore*, cu titlul inițial *Ștefan cel Mare și hatmanul Arbore*, apăruse în 1861) și versurile din *Sarcastism și ideal* (1897), apoi 43 de poezii *Din peridice*, între care — cum precizează editorul — „aproape treizeci figurează pentru prima oară într-o ediție” (*Testamentul poetului, Idealul poetului, Doina mea, Doine orientale, Astăzi ș.a.*) și zece *Postume*, „avînd o formă cit de cit finită”, extrase din manuscrise (tipărite, mai toate, începînd din 1909, de diverși cercetători, inclusiv în anii din urmă de Stancu Ilin însuși, în revista „Manuscriptum”)

²⁷ Același N. Romanenco a adus precizări interesante privind alegerea lui B. P. Hasdeu ca membru corespondent al Academiei Ruse, la 26 noiembrie 1883 (*B. P. Hasdeu — academician*, „Nistru”, Chișinău, 1974, nr. 11, p. 124—127), ce se adăuga alegerilor similare în Academia Sîrbă și în cea Bulgară.

²⁸ [Cuvînt rostit în onoarea lui Coșbuc] în *Opere*, 4, p. 292 (vezi note, p. 590).

Reproducem aici versurile finale din *Testamentul poetului* — ce face parte dintre primele poezii (1863) —, premonitorii pentru destinul operei hasdeene:

Vei arunca-ntr-o vreme lumeața ta povară
Și cintu-ți renvia-va-n al îngerilor cor!

Iar, dintre postume, câteva versuri din ultimii ani ai vieții, ce dau răspuns, într-o formă ironică, detractorilor săi:

Mulți proști au zis ș-o să mai zică:
Hasdeu n-a isprăvit nimică...
Ei au dreptate cind mă rid,
Căci eu, dacă eram cu minte,
Aș fi murit mult mai-nainte,
Ca gura proștilor s-o-nchid.
Mulți proști atita fac de cată
Tot ce-a greșit Hasdeu vrodată:
O fac cu rost și fără rost.
O fi, n-o fi, e sigur una:
Hasdeu muncise totdeauna
Și n-a fost niciodată — prost.

Cît privește poeziile din tinerețe, scrise într-o frumoasă limbă rusă, cu ecouri din Pușkin și Lermontov — dintre care prima tipărită în 1852 —, acestea sînt reunite sub un titlu curies, *Addenda* (p. 241—342), împreună cu traducerea în aceeași limbă a romanței lui H. Heine, *Craiul Harald Harfagar* (tipărită în 1854) și cu cele în franceză (trei poezii de-ale bunicului și șase de-ale tatălui, publicate în 1890, la care se adaugă una inedită, din *Cîntarea Cîntărilor*, cca. 1859—1863). Cum operele unui scriitor reprezintă un tot unitar, indiferent în ce limbă sînt scrise, ele trebuiau orînduite, credem, alături de celelalte, în secțiunile *Din periodice* și *Postume*. Numărul acestor poezii în limba rusă este destul de mare — 22, între care poemul *Domnița Voichița* și opt sonete, reunite în ciclul *Dragoș* (1852—1854). În mod deosebit am vrea să atragem atenția asupra odei legate de acest ciclu, dedicată *Lui Constantin Stamati* și publicată în 1852, cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la întemeierea Moldovei, în 1352 — dată preluată de Hasdeu din *Cronica moldo-polonă* și acceptată de istoriografia actuală.

Iată cum se încheie această odă, semnalată și reeditată pentru întâia oară de Eufrosina Dvoicenco (-Markova), în 1959²⁹, în traducerea Ralucai Tulbure și a lui Victor Tulbure:

La jubileul falnic, în coruri de serbare,
Flăcăi viteji și fete cu chipeșe priviri
Sînt gata să înalțe Moldovei preamări,
Cinstindu-i vechea fală și slava viitoare.
Pe Dragomir tu cheamă-l, cîntarea să ne-o-ngine,
Dacă lipsește astăzi rapsodul și tu taci.
De ce nu vrei în strigăt cîntarea s-o prefaci,
Moldave bard al nostru și-al nației române!

Tabloul nostru ar fi incomplet, dacă n-am menționa, fie și pe scurt, volumele de scrisori emise și primite de Hasdeu, publicate în anii din urmă. Este meritul Crinei Decusără-Bocșan, care — ocupîndu-se mai ales de poeziile și poveștile Iuliei Hasdeu (2 noiembrie 1869—17 septembrie 1888)—a scos din nou la lumină prețiosul fond de scrisori schimbate între aceasta și părintele său, fond intrat la Arhivele Statului, în 14 iunie 1951, prin donația lui Iuliu Dragomirescu. Publicînd mai întîi, prin 1969—1970, câteva scrisori din acest fond (devenit cunoscut prin tipăriri parțiale încă din 1936—1937), harnica cercetătoare a pregătit și editat apoi un șeprezentativ volum, prin care poeziile, poveștile și o parte din corespondența Iulia — Bogdan

²⁹ Vezi articolul nostru, *Date noi despre copilăria și tinerețea lui Bogdan Petricicu Hasdeu*, „Viața românească”, an. LXXII, 2082, nr. 6, p. 21—35 (în special, p. 26—28).

Petricicu Hasdeu (75 de scrisori, dintre care 30 ale savantului) erau readuse în atenția publică, după decenii de indiferență: Iulia Hasdeu, *Versuri, proză, corespondență*, ediție îngrijită și prefată, cu traduceri din franceză realizate de B. P. Hasdeu, Ciprian Doicescu, Traian Demetrescu și — special pentru acest volum — de Monica Pillat, Victoria Ana Tăușan și editoarea însăși (Editura Minerva, 1976, XXIV + 446 p.).

Apelînd, în primul rînd, la cele trei volume — *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu: t. I. *Bourgeois d'avril. Rêves et Fantaisies* (Paris — Bucurest. 1889, retipărit în 1904), t. II. *Chevalerie, Confidences et Canovas* (1890) și t. III. *Légendes et Contes* (1890) —, dar și la fondul de manuscrise, Grina Decusară-Bocșan a inclus în ediția sa, pe lângă scrisori, un mare număr de poezii din toate ciclurile, cinci povești și legende — dintre care două scrise în limba română (*Trandafirul Moșului* și *Sanda*), precum și cîteva *Cugetări*, din care reproducem aici două, surprinzătoare prin maturitatea lor: *Quand il s'agit de sauver la patrie, faire son devoir seulement, ce n'est rien; faire plus, c'est assez* — „Cînd e vorba de salvarea patriei, a-ți face datoria nu înseamnă nimic; pentru a fi de ajuns, trebuie să-ți faci mai mult decît datoria”; *On aime bien mieux sa patrie quand on a vécu loin d'elle quelque temps, et qu'on a vu le jugement que les étrangers portent sur elle* — „Îți iubești mai mult patria, cînd ai trăit departe de ea și cînd ai ascultat ce spun și cum o judecă străinii” (trad. Monica Pillat).

În același an apărea, de altfel, întreaga această corespondență (366 piese) în seria *Documente și manuscrise literare*, vol. III: *Correspondența B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu*, ediție publicată, adnotată și comentată de Paul Cornea, Elena Piru și Roxana Sorescu (Editura Academiei, 1976, 474 p.). Adevărat „Bildungsroman epistolar”, cum l-a numit prof. Paul Cornea în studiul introductiv, schimbul intens de scrisori de-a lungul a opt ani, de o remarcabilă ținută intelectuală și elevație artistică, mai ales din partea fiicei — care scrie de la Brașov și apoi de la Paris, întîi în românește, apoi într-o elegantă limbă franceză —, dar și a savantului părinte mai reținut, însă mereu interesant, fie și numai prin dezvoltările activității „de atelier” la Arhive, la Academie și în alte părți, oferă „un material de prim ordin, indispensabil de aci înainte îndeosebi celor ce vor voi să evoce personalitatea lui B. P. Hasdeu și implicațiile ei în viața culturală românească din ultimele două decenii ale secolului trecut” (p. 7). Editorii înșiși au dezvoltat, în comentariile lor, diverse aspecte mai puțin cunoscute anterior din viața și activitatea celor doi protagoniști, între care precizarea datei nașterii savantului și scriitorului: 16 februarie 1836, și nu 26 februarie 1838, cum se admite de obicei, inclusiv cu prilejul actualiei sărbătoriri³⁰.

În ceea ce o privește pe Iulia însăși, „din paginile trimise tatălui opt ani de-a rîndul, așternute cu o admirabilă spontaneitate și inocență — scrie prof. Paul Cornea — se degajează imaginea de o intensă frumusețe și bogăție de nuanțe a unui suflet ales și a unui artist al cuvîntului remarcabil”. Cu toate acestea, după părerea exegetului, ea „împărtășește, din păcate, soarta vitregă a autorilor care au scris în altă limbă decît cea maternă, fără a se încorpora în cultura de adopțiune. În ciuda unor însușiri reale, riscul e de a fi ignorată de ambele părți” (p. 33). Care este, în acest caz, soluția? — și întrebarea este valabilă, de ase-

³⁰ Vezi în volum, p. 14, 73—74, 342, 402, 447, nota 183: coroborînd aceste informații și altele, noi înșine, citînd și informații și păreri contrare (în primul rînd, matricola pentru nașcuți din Cristinești, care dă într-adevăr data: 26 februarie 1838), am adus argumente suplimentare pentru 16 februarie 1836, în articolul citat în nota precedentă și într-un *Post-scriptum* la articolul *Marginalii la etimologiile lui B. P. Hasdeu din „Cuvenle den bătrîni”*, „Memoriile Secției...”, Seria IV, t. IV, 1982—1983 (1984), p. 162—164. Chestiunea a fost reluată recent de Roxana Sorescu, în articolul *Mică istorie literară hasdeiană* („Revista de istorie și teorie literară”, an. XXXIV, 1986, nr. 4, p. 103—104), în care răspunde lui Teodor Plop (*Cînd și unde s-a născut B. P. Hasdeu?*, ibidem, p. 100—102) și lui Octavian Onea („Luceafărul” din 28 febr. 1987). La acestea adăugăm doar că tonul iritat al celor doi preopinienți nu-și are loc și că — dincolo de informații contradictorii — nu căutăm altceva, decît adevărul.

menea, pentru bunicul și străbunicul Iuliei. Cum nu putem impune „culturilor de adopțiune” să-i valorifice — chiar dacă au făcut-o, cel puțin în parte, ca în cazul lui Tadeu Hâjdeu —, nu ne rămâne decât să-i valorificăm și să-i incorporăm noi înșine culturii noastre românești (în original și în traduceri cât mai bune), înțelegând ca pe un fapt obiectiv că, în anumite împrejurări, unii scriitori români din epoca modernă și chiar contemporană au scris — în funcție de pregătirea lor intelectuală — nu numai în românește, ci și în limbi străine de mai largă sau mai restrânsă circulație. Să ne gândim, de pildă, numai la scrisorile și chiar operele în limba franceză ale lui N. Bălcescu, Al. Russo și Al. Odobescu!

Un alt lot compact de 36 de scrisori a fost descoperit în Biblioteca Universității din Graz de prof. D. Găzdaru, care le-a publicat în 1970: *Cartas de B. P. Hasdeu a Hugo Schuchardt*, legate mai ales de „colaborarea” celor doi savanți la tomul I al *Cuventelor den bătrîni*³¹.

Intercalând și cele 54 de scrisori ale lui H. Schuchardt către savantul român — păstrate în fondul Hasdeu, la Direcția Generală a Arhivelor Statului — și relevând astfel un amplu și instructiv dialog științific de-a lungul a peste două decenii (1874–1897), profesorul italian Bruno Mazzoni le-a reunit într-un frumos volum, *Carteggio Hasdeu — Schuchardt*, în cadrul seriei „Romanica Neapolitana” (Napoli, Liguori Editore, 1983, 242 p.), prevăzut cu o introducere analitică și cu numeroase note explicative. Subliniind nivelul atins de lingvistică și filologia românească prin opera lui B. P. Hasdeu, lingvistul italian conchide, pe drept cuvânt: „L'incontro-scontro tra il Hasdeu e lo Schuchardt, quale emerge dalla loro corrispondenza, è dunque significativo per cogliere le analogie e ancora più le differenze esistenti tra le due loro personalità; ma esso costituisce insieme un'utile messa a fuoco delle diverse condizioni di affermazione e di sviluppo del metodo scientifico in due contesti culturali, geograficamente contigui, ma ben distinti (...), dov'è comunque da rilevare come, in questa fase, la cultura romena, fiduciosa nelle sorti progressive vaticinate per lei e per la nazione dall'ideologia *pașoptistă*, entri, attraverso le « parole » del Hasdeu, in un dialogo da pari a pari con le altre culture europee...” (p. 21).

Trebuie să-i fim recunoscători colegului italian — bun cunoscător al lingvisticii și filologiei românești — pentru această ediție model, că și pentru publicarea anterioară a scrisorilor lui G. I. Ascoli către Hasdeu³², atrăgând astfel atenția asupra multiplelor relații pe care acestea le-au avut cu lumea științifică internațională.

Tocmai acest aspect a stat, în primul rând, alături de relațiile cu oamenii de cultură români, în atenția colectivului condus de Al. Săndulescu, ce a editat în același timp, într-un ritm susținut, trei ample volume, intitulate *B. P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini* (Editura Minerva, 1982, 1983, 1984, XX + 404 p., 334 p., 334 p.). Beneficiind de unele publicări parțiale anterioare și de colaborarea mai multor cercetători de la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu” și de la unele catedre de limbi străine — Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, M. Vornicu, Crina Decusară-Boșan, Mihai Mitu, precum și Corina Popescu, Victoria Frâncu și Laura Baz-Fotiade —, Al. Săndulescu a selectat mai ales din bogatul fond păstrat la Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, precum și la Biblioteca Academiei R. S. România și la alte biblioteci din țară și din străinătate, 135 de scrisori de-ale lui Hasdeu și 640 primite de acesta din țară și din străinătate. „Partea cea mai senzațională, am putea spune, și mai grea de înțelesuri a acestei corespondențe (...) — scrie în *Studiu introductiv* Al. Săndulescu, ce adaugă, la vol. III, de asemenea, o *Postfață* — este cea purtată de B. P. Hasdeu cu o seamă de savanți și profesori străini. În afară, probabil, de N. Iorga, nici un om de cultură român nu s-a găsit în raporturi științifice și prietenești mai strînse cu confracții de peste hotare”, fiind în ultimul sfert al secolului trecut savantul nostru „cel mai

³¹ În revista „Romanica”, La Plata, 1970, p. 5–140 (alte indicații bibliografice în notele noastre la *Cuvente* ... I, p. 593–605, unde sînt amplu utilizate).

³² *Carteggio di I. I. Ascoli a B. P. Hasdeu*, „Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane”, VII, 1970, p. 107–126.

cunoscut în cercurile universitare și academice ale Europei" (vol. I, p. IX), de la Paris și Roma pînă la Petersburg și Harkov. În afara celor doi lingviști citați mai sus, Hasdeu s-a aflat în corespondență cu Louis Léger, Fr. Miklosich, A. A. Potebnea, Iv. Șişmanov, A. N. Veselovski și G. Wenzel, primind în plus scrisori de la alți peste 80 de savanți și oameni de cultură din străinătate, între care : Paul Bataillard, J. Baudouin de Courtenay, Th. Benfey, V. Bogišić, É. Boutroux, M. Bréal, N. Caix, G. Curtius, M. Drinov, L. Geitler, G. Gröber, A. de Gubernatis, J. U. Jarnik, Géza Kuun, G. Meyer, F. M. Müller, A. Mussafia, St. Novaković, G. Paris, É. Picot, N. G. Politis, É. Reclus, A. N. Sayce, A. Tobler, J. H. A. Ubicini, G. Weigand și alții, în ale căror arhive se vor putea găsi cîl puțin unele din răspunsurile rolificului savant și scriitor.

Spațiul revistei — de a cărei ospitalitate și așa am beneficiat peste măsură — nu ne îngăduie să relevăm aici toată bogăția de informații ce se degajă din paginile celor trei volume de scrisori (unele străine nu lipsite, din păcate, de unele deficiențe de transcriere și de traducere), însoțite de numeroase note lămuritoare. E destul să adăugăm că din *Indicele cronologic al scrisorilor*, cu care se încheie volumul III, rezultă că cele trimise de Hasdeu acoperă o lungă perioadă, din 1862 (cele mai vechi cunoscute sînt însă din august 1850, către guvernatorul Basarabiei, și din 24 octombrie 1852, către istoricul rus M. P. Pogodin³³) pînă în ultimul an al vieții, 1907, iar cele primite — din decembrie 1858 (de la tatăl său) pînă la 3/16 iunie 1907 (cu mai puțin de trei luni înaintea trecerii lui în eternitate, la 25 august), cînd elevul său „apropiat. N. I. Apostolescu se mai interesa încă, de la Paris; de starea sănătății lui, încheind : „Rugăm pe ilustrul magistrul a primi încredințarea celor mai nestrămutate simțăminte de admirație și devotament ale elevilor săi" (vol. I, p. 23). Poate că în mod simbolic aceasta este ultima scrisoare primită de Bogdan Petriceicu Hasdeu, ea exprimînd nu numai sentimentele celor care l-au cunoscut și i-au stat în preajmă, ci și ale generațiilor ce-au urmat și vor urma încă pe pămîntul românesc, studiindu-i cu asiduitate vastă moștenire științifică și literară. Căci, așa cum spunea cu cincizeci de ani în urmă Mircea Eliade, într-o conferință dedicată — după publicarea fundamentalei sale ediții — acestui „geniu universal și mare scriitor" : „... tinerii de astăzi au, între alte misiuni pe care le impune istoria, și misiunea de a-și asimila gîndirea lui Hasdeu"³⁴.

Tocmai această „asimilare" a operei lui Hasdeu în ultimele decenii am căutat s-o ilustrăm, trecînd în revistă bogatele și diversele ediții apărute în ultimele decenii, trepte spre un corpus cuprinzînd *Opera omnia* ale lui B. P. Hasdeu și — de ce nu? — ale înaintașilor și fiicei sale.

R É S U M É

L'article présente le remarquable revirement connu par la mise en valeur de l'héritage littéraire et scientifique de la famille d'érudits roumains dont le représentant le plus brillant fut B. P. Hasdeu.

On nous présente les riches et diverses éditions de l'oeuvre de Thadée, d'Alexandre, de Bogdan Petriceicu et de Julie Hasdeu — dernièrement apparues.

Tandis que l'oeuvre du grand-père et du père de B. P. Hasdeu est restée dans sa majeure partie en manuscrit, l'oeuvre complexe de l'écrivain dont on fête la centcinquantième anniversaire a été presque intégralement publiée de son vivant.

Les éditions nouvelles, que l'auteur de l'article enrichit d'intéressantes annotations (ex. : *Etymologicum magnum Romaniae*, *Cuvenete den bătrîni*, *L'Histoire critique des Roumains*, *la Correspondance de B. P. Hasdeu avec sa fille Julie*, les 3 volumes *B. P. Hasdeu et ses contemporains roumains et étrangers*) constituent des échelons possibles vers un corpus contenant les *Opera omnia* de B. P. Hasdeu, de ses ancêtres et de sa fille.

³³ Vezi *Dațe noi* ..., p. 21, 28—29 (cu indicații bibliografice).

³⁴ Mircea Eliade, *Despre Eminescu și Hasdeu*, ediție îngrijită și prefațată de Mircea Handoca, Iași, Ed. Junimea, 1987, p. 108 : 30 de ani de la moartea lui Hasdeu, conferință rostită la radio, în ziua de 17 sept. 1937, tipărită împreună cu *Introducerea* la ediția citată și cu opt articole și studii consacrate lui M. Eminescu.

P R É C I S

The article presents the remarkable renewal in the utilization of the literary and scientific heritage in the family of Romanian scholars, whose most brilliant representative was B. P. Hasdeu.

We are presented the latest minute and various editions from the work of Tadeu, Alexandru, Bogdan Petriceicu and Iulia Hasdeu.

If the work of the father and grand — father of B. P. Hasdeu has stayed a manuscript, the complex work of the written we are now celebrating has been published entirely. The new editions to which the author of the article brings interesting annotations (e.g. *Etymologicum Magnum Romaniae*, *Cuvente den bătrîni*, *A. Critical History of the Romanians*, B. P. Hasdeu's *Correspondence with this Daughter Julia*, the three volumes „*Hasdeu and His Romanian and Foreign Contemporaries*”) constitute possible steps to „a corpus including the *Opera omnia* of Hasdeu, his precursors and his daughter”.

B. P. Hasdeu — director general al Arhivelor Statului (1876—1900) Documente.

Numirea lui B. P. Hasdeu în funcția de director¹ general al Arhivelor Statului, la data de 17 mai 1876 se datora, fără îndoială, recunoașterii și aprecierii activității științifice desfășurate, la baza căreia a stat adunarea și edifierea documentelor cu privire la istoria și limba vorbită de poporul român. În 1876, B. P. Hasdeu urma la conducerea Arhivelor unei impresioante pleiade de personalități științifice a căror contribuție la dezvoltarea arhivisticii românești este recunoscută prin adoptarea unei legislații specifice Arhivelor, îmbogățirea fondurilor existente cu noi documente și valorificarea acestora prin publicarea de lucrări științifice. Aceste coordonate care și astăzi constituie principii fundamentale ale activității arhivistice se datorează lui Iordache Rasti, Ion Eliade Rădulescu, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Teodor Codrescu, Petrache Teulescu, Grigore Bengescu II, Cezar Bolliac, Grigore N. Manu, Constantin D. Aricescu cît și celorlalți care i-au urmat lui B. P. Hasdeu, Dimitrie Onciul, Constantin Moisil etc.

La data numirii sale ca director B. P. Hasdeu făcuse dovada nu numai a faptului că prețuia și valorifica documentul de arhivă, dar și a deprinderii unor profunde și multilaterale cunoștințe filologice. În revistele scoase la Iași² cît și ca editor al revistei „*Archiva Istorică a României*”³, sarcină încredințată în anul 1864 de Ministerul Instrucțiunii Publice, B. P. Hasdeu a publicat și comentat numeroase documente slave, izvoare rusești, polone și sirbești, referitoare la istoria românilor.

¹ M. Regleanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în „*Figuri de arhiviști*” D.G.A.S., București, 1971, p. 179—197.

² *Figuri de arhiviști*, DGAS, București, 1971.

³ M. Eliade în „*Introducere*” la „*Seriile literare, morale și politice*” de B. P. Hasdeu, apărută în 1937, enumeră la p. XVI revistele: „*România*” 4 nr. (de la 1—26 ianuarie 1859) „*Foaea de storia română*” (1859 anul Unirii) 1860 martie—iulie „*Foița de istorie și literatură*”, „*Din Moldova*”, 1862.

⁴ Lidia Brăncănu „B. P. Hasdeu — redactor al revistei „*Archiva istorică a României*” în „*Manuscriptum*” nr. 1, 1988, p. 122—132.

După apariția lucrării lui Roesler⁵ în care se nega permanența și continuitatea românilor pe pământul strămoșesc, B. P. Hasdeu a fost în măsură să argumenteze netemeinicia acestor afirmații în „Istoria Critică a Românilor”⁶ apărută în 1873–1874.

De asemenea, ca membru al Comisiei Documentale care avea rolul de ordonare a documentelor care proveneau de la fostele moșii mănăstirești „închinat” și acum secularizate în urma reformei lui Alexandru Ioan Cuza, B. P. Hasdeu avusese ocazia să se familiarizeze cu munca arhivistică.

În perioada 1876–1900 B. P. Hasdeu ca director general al Arhivelor Statului, paralel cu elaborarea unor lucrări de referință înscrise în istoria culturii românești ca : „Cuvente den bătrîni” (1876–1881); editarea cronicii lui Zilot Românul cu un studiu introductiv și monumentală lucrare „Etymologicum Magnum Romaniae”, în patru volume (1886–1899) a luat, pe linie administrativă, o serie de măsuri pentru buna desfășurare a activității instituției.

Documentele de arhivă stau mărturie acestui fapt.

Astfel, la scurt timp după numirea sa ca director, B. P. Hasdeu adresa un raport⁷ Ministerului Instrucțiunii Publice arătînd că printre primele măsuri luate se inscrie dezvoltarea bibliotecii⁸ pentru care „în cursul ultimilor ani nu s-a făcut aproape nimica”, motiv pentru care solicită bani în vederea cumpărării cărților necesare de la librării anticari din Leipzig și Frankfurt care îi trimiseseră cele mai recente cataloage. Ministerul îi aprobă suma de bani solicitată, dar îi cere să prezinte actele justificative de întrebuintare a lor cît și lista cu titlurile cărților cumpărate, obligație care va deveni permanentă pentru B. P. Hasdeu care va achiziționa cărți de istorie, lingvistică, geografie, enciclopedii etc. apărute în țară sau peste hotare. În ianuarie 1877⁹, înaintează Ministerului Instrucțiunii Publice lista cărților cumpărate pentru biblioteca Arhivelor cu ocazia călătoriei la Florența, iar cărțile cumpărate de la Pesta, Viena, Stuttgart și Paris¹⁰ arată interesul deosebit al lui B. P. Hasdeu pentru problemele de istorie, filologie comparată și folclor românesc.

Datorită relațiilor directe pe care le avea cu diferiți oameni de știință B. P. Hasdeu îngrijăște biblioteca instituției și prin schimbul de publicații cu Academia de Științe din Cracovia¹¹ și Societatea de istorie și arheologie din Moscova¹².

În vederea asigurării păstrării și securității documentelor, pornind de la faptul că documentele originale împrumutate de diferite instituții (Ministerul de Externe, Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Înalta Curte de Conturi etc.) de la Arhivele Statului pentru rezolvarea unor probleme se puteau pierde, B. P. Hasdeu hotărăște să introducă cîteva măsuri pentru care cere avizul ministerului

⁵ R. Roesler, *Die Anfänge des Walachischen Fürstenthums*, Wien 1867; *Romanische Studien* Leipzig, 1871.

⁶ În „Introducerea” la tomul IV al lucrării *Etymologicum Magnum Romaniae*, ed. 1898 B. P. Hasdeu referindu-se la scopul editării Istoriei critice a Românilor arată : „Fără negațiunea cea foarte serioasă a lui Roesler, eu n-aș fi simțit imperioasa datorie, fără a mai amina, de a întreprinde Istoria critică a Românilor urmată apoi de lucrările d-lui Onciul și de opera lui Xenopol, eu cel dintîi în această cruciadă pentru dobindirea Sintului mormînt”.

⁷ Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 21.

⁸ De la începutul activității științifice B. P. Hasdeu a dovedit un interes deosebit pentru bibliotecă. La 23 septembrie 1859 a dăruit bibliotecii Școalelor din Iași, unde era custode, 4 000 volume. La 3 decembrie 1859 a întocmit un raport „Despre organizarea și completarea bibliotecii naționale”; la 18 ianuarie 1860 domnitorul Alexandru Ioan Cuza l-a numit custode la Biblioteca Națională din Iași; B. P. Hasdeu *Scrieri literare, morale și politice*, ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade, tom. 1, București, 1937, p. XVI.

⁹ Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 2, orig.

¹⁰ Ibidem; fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3540, 1877, f. 47.

¹¹ Ibidem, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 8, orig.

¹² Ibidem, f. 9.

de resort¹³ și anume: actele anterioare anului 1700 „foarte importante sub raportul istoric dar fără nici o utilitate practică” să nu se mai împrumute, eliberându-se copii legalizate de pe documente originale persoanelor particulare.

De asemenea, nemulțumit de modul în care se păstrau documentele de arhivă solicită Ministerului de Externe¹⁴ cartioanele pentru dosarele care nu-i mai erau necesare, dar care erau utile arhivelor. Cum nici acest ajutor nu i-a fost suficient, se adresează Ministerului Instrucțiunii Publice¹⁵ pentru a fi sprijinit să cumpere cartioanele necesare.

În anul 1892 Ministerul Finanelor¹⁶ trimite Direcției Arhivelor Statului câteva dulapuri, pentru păstrarea actelor vechi. Meticulos B. P. Hasdeu scrie, pe adresa primită locul unde s-au depozitat dulapurile în arhivă.

Paralel cu funcția de director al Arhivelor Statului B. P. Hasdeu susține și cursul de filologie comparată la Facultatea de Litere din cadrul Universității București, redeschis la 31 mai 1867¹⁷.

În același an, B. P. Hasdeu este trimis în misiune științifică la Cracovia unde depistează documente inedite relative la istoria românilor din vechiul „Archiv Regesc al Poloniei” prilej cu care cunoaște câteva personalități științifice străine cu care va întreține o bogată corespondență. Între aceștia se aflau Wilhelm Schmidt, Baudoin de Courtenay, Ioan Urban Jarnik¹⁸.

Sprijinit în toate cererile sale și încurajat în cercetarea științifică de Gh. Chițu, ministrul învățământului, B. P. Hasdeu îi mulțumește printr-un raport¹⁹ în care îi mărturisește și greutățile pe care le întâmpină în rezolvarea problemei legate de stabilitatea specialiștilor în Arhive. Considerând că „misiunea principală a arhivelor este eminentamente științifică”, arhiviștii erau obligați să se familiarizeze cu paleografia și limbile slavă și greacă. În lipsa unei școli de paleografie aceasta se realiza printr-un studiu practic îndelungat. Urmărind o cit mai mare stabilitate a angajaților Arhivelor B. P. Hasdeu propune ca fiecare „împieगत” să aibă dreptul la o sporire a lefii astfel ca după 20 de ani de activitate să ajungă la o leață dublă. Pe parcursul anilor revine la problema personalului arhivelor cerind instituirea unor concursuri de ocupare a posturilor rămase vacante care necesitau cunoștințe de paleografie²⁰, schimb de experiență cu arhivele din Veneția²¹, decorarea salariaților cu vechime îndelungată cu prilejul aniversării a șazece de ani de existență a Arhivelor²².

Din dorința de a îmbunătăți organizarea Arhivelor B. P. Hasdeu propune ca în cadrul celor două secții existente — Secția Istorică și de Stat și Secția Bunurilor Publice — create prin Regulamentul Arhivelor din 11 iulie 1872, toate condicile în care se copiau actele mânăștirilor să se depună la biblioteca Arhivelor, creîndu-se astfel o colecție specială de manuscrise²³.

Solicitățile tot mai numeroase de documente din partea specialiștilor cit și a studenților care întocmeau lucrări pe bază de documente din Arhive îl determină pe B. P. Hasdeu să ceară aprobarea Ministerului Instrucțiunii Publice pentru deschiderea unei săli de studiu unde cercetarea să se facă sub îndrumarea și supravegherea unui angajat al Arhivelor. Pentru a aduce la cunoștință acest fapt B. P. Hasdeu se adresează redacțiilor ziarelor „Românul”, „Telegraful”, „Timpul” și „Uniunea Democratică” ca să insereze în paginile lor un anunț în acest sens²⁴. De asemenea, el scrie unor oameni de știință și cultură interesați în cercetarea documentelor în următorii termeni: „Domnul meu, cea mai frumoasă misiune a Arhivelor este aceea de a înlesni pe bărbații de știință în cercetările lor istorice. Subscrisul a luat măsuri de la 1 ianuarie 1877, de două ori pe săptămână, între orele 1 și 5, să fie pusă o cameră și un impiegat la dispozițiunea celor ce ar dori să studieze tezaurele documentare pînă în anul 1699 conservate în Arhivele de Stat ale României.

¹³ Ibidem, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 26, orig.

¹⁴ Ibidem, f. 3, orig.

¹⁵ Ibidem, f. 2.

¹⁶ Ibidem, f. 2.

¹⁷ În 1874 octombrie 14, B. P. Hasdeu deschide cursul de filologie comparativă, îmbrățișînd limbile sanscrită, zendică, armeană elenă, latină, albaneză, celtică, germanică, slavică și limbile romanice toate în raport cu limba română. În 1875 Titu Maiorescu suspendă cursul care se va redeschide în 1876 cu sprijinul lui Gh. Chițu.

¹⁸ Jan Urban Jarnik, *Correspondență*, ed. îngrijită și studiu introductiv de Tr. Ionescu-Nișcov, *Documente literare*, vol. I, Edit. Minerva, București, 1980, p. 221.

¹⁹ Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3172, 1876, f. 6, orig.

²⁰ Ibidem, colecția Hasdeu dosar 2, f. 42.

²¹ Ibidem, dosar 2, 79.

²² Ibidem, dosar 2, f. 19.

²³ Ibidem, dosar 2, f. 26.

²⁴ Ibidem, dosar 2, f. 2.

Voi fi fericit, Domnul meu dacă aceasta va putea să fie util și pentru studiile istorice ale Domniei voastre”²⁵.

B. P. Hasdeu nu-și cruța niciodată efortul de a reconstitui o epocă, un personaj, o legendă, folosind toate „fontanele” chiar cele care în aparență erau cu totul neînsemnate, cunoștea și prețuia atât de mult valoarea documentului scris, încât se adresează ministerului de resort arătându-i mirat și revoltat totodată că arhivele, acest depozit de tezaur istorice și de garanții juridice pentru averea statului, se află fără nici o supraveghere și cere paza localului cit și o echipă de pompieri²⁶.

Dându-i-se girul de a valorifica documentele din Arhivele Statului prin publicarea de lucrări științifice cu minuțiozitatea și rigoarea științifică ce îl caracterizau, B. P. Hasdeu prezintă măsurile necesare care se impuneau pentru ca publicațiile să întrunească toate garanțiile de autenticitate ale criticii științifice iar actele cele mai vechi sau cele mai importante să se publice în întregime și să fie însoțite de facsimile ale lor și ale sigiliilor.

Pentru publicarea documentelor vechi arată că tipografia trebuia să dispună de litere cu caractere chirilice, polone și orientale și să înlesnească să se facă oricâte corecturi ar fi nevoie, deoarece „orice lucrare istorică serioasă, pe lângă extrema exactitate ce se impune, necesitează adesea îmbunătățiri și îndreptări chiar în cursul tipăririi”²⁷.

Îndeplinindu-și cu multă preocupare și conștiințiozitate sarcinile care îi reveneau în calitate de director general al Arhivelor Statului, B. P. Hasdeu muncea fără răgaz la elaborarea volumelor „Cuvente den bătrîni”.

La sfîrșitul anului 1877, se adresa redacțiilor ziarelor „Românul”, „Presa”, „Timpul”, „Dorobanțul”, „Curierul de Iași”, „Convorbiri Literare”, „România Liberă” să anunțe apariția lucrării²⁸.

Lucrarea a fost apreciată nu numai de Academia Română care în 1880 i-a acordat premiul „I. Eliade Rădulescu” în valoare de 5000 lei aur iar în 1883 l-a ales membru de onoare al secției filologice dar și peste hotare unde lingviști ca M. Schuchardt, G. Mayer, I. Urban Iarnic, Miklosich, Angelo de Gubernatis i-au consacrat articole elogioase la adresa celor două tîmuri apărute.

„Toate — arată B. P. Hasdeu — s-au răsfrint asupra Arhivelor Statului făcîndu-ne a crede că încrederea ce mi s-a acordat prin punerea mea în capul acestui important serviciu, a fost meritată și pe deplin justificată”, motivînd — într-un raport din 1879 către Ministerul Instrucțiunii Publice modul în care a cheltuit banii pentru publicațiunile istorico-filologice ale Arhivelor : „Afară de limba română vorbită în două tomuri și un supliment, subscrisul a început totodată publicațiunea despre documentul înedit al lui Negru Vodă și în același timp s-a reprodus prin fotografii în cite 50 exemplare trei scrisori originale de la Mircea cel Mare unde acest nemuritor străbun Domn se intitulează „Denn al Dobrogei”. În continuare arată că întreaga muncă de publicare i-a revenit lui deoarece personalul era atât de redus încît abia reușea să rezolve treburile curente ale cancelariei. Și totuși interesul manifestat față de lucrarea „Cuvente den bătrîni” a fost atât de mare încît a fost trimisă Academiilor din Petersburg, Berlin, Viena, Pesta, Belgrad, Agram și Cracovia; s-au distribuit 100 de exemplare membrilor Congresului orientaliștilor ținut la Florența în 1878. Convinș că își îndeplinește o sacră datorie, B. P. Hasdeu a distribuit lucrarea și la bibliotecile unor școli printre care menționează școala comercială N. Krețulescu din București. Avînd în vedere că toate publicațiile Arhivelor își stabileau „aparatură de erudițiune” din cărțile aflate la biblioteca Arhivelor propune ca pe viitor Ministerul Instrucțiunii Publice să creeze un singur buget de 6000 lei pentru „publicațiunile istorico-filologice, biblioteca și colecțiunile Arhivelor”²⁹.

În ceea ce privește organizarea instituției B. P. Hasdeu s-a străduit să rezolve numeroase probleme ale filialei Arhivelor din Iași legate de găsirea unui local corespunzător, mai ales după incendierea Palatului Administrativ unde arhivele dețineau citeva camere, obținerea sumelor necesare pentru ordonarea documentelor aflate în spații necorespunzătoare³⁰.

Totodată, B. P. Hasdeu intervine pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice pentru înființarea de filiale ale Arhivelor Statului în toate județele după modelul celor de la Iași și București³¹.

²⁵ Ibidem, f. 3.

²⁶ Ibidem, f. 2.

²⁷ Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3540, 1877, f. 28.

²⁸ Ibidem, fond colecția Hasdeu dosar 2, f. 8—9.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

Măsurile luate ca și autoritatea și prestigiul științific de care s-a bucurat B. P. Hasdeu au impus Arhivele Statului în rindul instituțiilor de cultură din țară și străinătate. Astfel, baronul Saverio Fava, agent diplomatic și consul al Italiei la București prin intermediul Ministerului Afacerilor Străine cerea Direcției Generale a Arhivelor Statului informații necesare Direcției Arhivelor din Veneția cu privire la studiile elaborate de oameni de știință români, limitele cronologice ale documentelor aflate în Arhivele României, modul de organizare al acestora, pregătirea și munca arhiviștilor. Ca răspuns B. P. Hasdeu trimite publicațiile Arhivelor adăugind că informațiile solicitate le va trimite direct la Veneția³². În 1884 Direcția Arhivelor Statului din Bologna cerea Arhivelor din România să-i dea „regulamentele care conduc renumita voastră Arhivă”³³.

În 1888, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice trimitea Arhivelor Statului cererea Ministerului Afacerilor Străine al Serbiei de a i se procura regulamentele și legile de organizare ale Arhivelor din România după exemplul căreia urma să se elaboreze proiectul de lege pentru organizarea Arhivelor din Serbia³⁴.

Direcția Generală a Arhivelor Statului a primit vizita unor oameni de știință de peste hotare dornici să cunoască personal pe cel care impusese Arhivele românești printre cele mai cunoscute din Europa. Astfel, Ministerul Instrucțiunii Publice îi comunica lui B. P. Hasdeu la 5 septembrie 1892 că profesorul din Sofia D. Agură și fostul ministru Miletiți, la rindul său profesor la Sofia dorește să viziteze Arhivele din România pentru a obține informații asupra cercetărilor științifice desfășurate³⁵. De asemenea, istoricul maghiar Ludovic Thalöczy vizitând Arhivele din România se interesa de documentele referitoare la istoria Ungariei³⁶.

Atașamentul lui Hasdeu față de Arhive rezultă din mărturisirea făcută celor două Iulii ale sale, cu prilejul alegerii în noiembrie 1884 ca deputat de Craiova: „vă anunț numai că Stătescu în Senat a combătut alegerea mea cerind de la Minister cu orice preț ca să optez pentru Senat. Chițu a declarat că voi opta. Jurnalele au și publicat că mi-am dat demisia de la Arhivă pentru a rămâne deputat. E minciună! De Arhivă nu mă las odată cu capul. Mline mă duc la Cameră, fac un discurs și-mi dau demisia de Deputat”³⁷.

Din numeroasele documente create în timpul activității desfășurate de B. P. Hasdeu ca director general al Arhivelor Statului dăm publicității o parte care oglindesc principalele laturi și direcții.

LIDIA BRÂNCEANU

1

1876 mai 18/30, București. Raportul lui B. P. Hasdeu director general al Arhivelor Statului către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, arătând că printre măsurile luate imediat după instalarea sa ca director a fost îngădirea bibliotecii Arhivelor.

București, 18/30 mai,

Nr. 304

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Înainte de a avea onoarea să supun Domniei voastre un raport amănunțit despre starea în care am găsit Arhivele Statului la intrarea mea în funcțiune, și despre mijloacele de a îmbunătăți acest serviciu atât de important, am crezut de datorie a lua măsuri imediate pentru dezvoltarea unuia din elementele sale cele mai însemnate și anume Biblioteca, pentru care în cursul ultimilor ani nu s-a făcut aproape nimic.

De aceea, iau libertatea, Domnule ministru, de a vă ruga să mi se libereze mandatul pe 1 000 lei noi, meniți prin buget, pe anul curent, la înavutirea Bibliotecii Arhivelor pentru ca astfel să pot comanda îndată din Leipzig și Frankfurt de la librării-anticari cu care sînt în

³² Ibidem, dosar 2, f. 1.

³³ Ibidem, dosar 2, f. 10.

³⁴ Ibidem, dosar 2, p. 58 și 59.

³⁵ Ibidem, dosar 2, f. 80.

³⁶ Revista Arhivelor, II, 4, 1927—1929, p. 222—223.

³⁷ Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2.

corespondență și de la care am primit cele mai recente cataloage de cărți indispensabile în diferitele ramuri ale științei arheologice ¹.

Binevoiți,
Director general
B. P. Hașdeu

Arh. St. București, colecția Hașdeu, dosar 2, f. 21, orig.

2

1876 mai 31/ iunie 12, București. Raportul lui B. P. Hașdeu, adresat Ministerului Instrucțiunii Publice în care solicită sprijin în organizarea unei echipe de pompieri pe lângă Arhive.

București, 1876 mai 31/ iunie 12
Nr. 336

Domnule ministru,

La intrarea mea în funcțiune, am fost surprins de a vedea că pe lângă edificiul Arhivelor, unde se conservă atâtea tezaure, nu se află nici un serviciu de pompieri, deși un asemenea post este aici negreșit, cu mult mai necesar decît oriunde acum, bunăoară lângă edificiul teatrului.

Aducîndu-vă respectuos la cunoștință această anomalie, mă cred dator, Domnule ministru, de a solicita intervențiunea Domniei voastre pe lângă Domnul ministru de Interne, pentru ca să se dea, cit mai curînd, pe lângă Arhivele Statului, cel puțin doi sau trei pompieri în permanență.

Primiți,
Director general,
Hașdeu

Arh. St. București, colecția Hașdeu, dosar 2, f. 25, orig.

3

1876 iunie 10/22, București. Raportul lui B. P. Hașdeu către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice în care propune măsuri pentru asigurarea documentelor.

1876 iunie 10/22
Nr. 371

Ministerului Cultelor etc.

Pentru a asigura prețioasele documente și colecțiuni istorice, conservate în Arhivele Statului contra oricărei posibilități de pierire — cu atît mai mult că dintr-un registru special înființat sub predecesorii mei, am constatat cu durere și chiar cu spaimă că s-a întimplat, uneori, în trecut, ca actele date după cerere pe la diverse autorități să se rătăcească cu totul — subscrisul a crezut de cuviință a lua următoarele măsuri :

1. La cererile din partea Direcțiunii Domeniilor Statului de a i se comunica cele relative la vreo moșie, să se libereze orice hotărnicie, plan, act etc. de la anul 1700 încoace, dar nicidecum hrisoave anterioare anului 1700, care, deși foarte importante sub raportul istoric, sînt totuși fără nici o utilitate în procese de hotare.

¹ Prin adresa nr. 4168 din 19 mai 1876 Ministerul aprobă eliberarea sumei de 1 000 lei prevăzuți în buget pentru imprimare și bibliotecă, cerîndu-i să prezinte actele justificative de întrebuintarea sumei și lista cărților cumpărate (Arh. St. București, colecția Hașdeu, dosar 2, f. 22).

2. Toate condicele, unde sînt trecute în copie actele diferitelor mănăstiri, precum și pomelnicele sau dipticurile acestora să se depună în biblioteca Archivelor, unde se creează pentru acest scop o rubrică specială de „Manuscripte”.

Iau libertatea, Domnule ministru, de a supune această măsură la luminata aprobățiune a Domniei voastre¹.

Director general

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 26 orig.

¹ Ministerul a aprobat măsurile propuse de Hasdeu (Arh. St. București, colecția Hasdeu dosar 2, f. 28, orig.)

4

1876 iulie 8/20, București. Adresa lui B. P. Hasdeu, către Sucursala Arhivelor din Iași prin care comunică că se pot elibera copii legalizate de pe documentele care interesează persoanele particulare.

1876 iulie 8/20 nr. 439

Sucursalei din Iași

Drept răspuns la adresa Dvs. nr. 9, vă comunicăm că acest serviciu poate elibera ca și în trecut copii legalizate particularilor după actele ce interesează, aceasta însă pe responsabilitatea dvs.

Primiți

Director general,

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu dosar 2 orig.

5

1876 septembrie 16/28, București. Scrisoarea adresată de B. P. Hasdeu, directorul Arhivelor Statului președintelui Academiei de Științe din Cracovia în vederea realizării unui schimb de publicații între cele două instituții¹.

1876 septembrie 16/28 nr. 565

À monsieur le Président de

l'Académie des Sciences de Cracovie

La Direction générale des Archives de l'État a l'honneur de transmettre ses différentes publications à l'honneur Académie des Sciences de Cracovie.

Elle lui serait très obligée si l'on voulait bien lui envoyer en échange les précieuses publications de l'Académie. Veuillez leur agréer, Monsieur le Président, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Le Directeur général,

Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu dosar 2, f. 8, orig.

<Traducere:>

Domnului președinte al

Academiei de Științe din Cracovia

Direcția Generală a Arhivelor Statului are onoarea de a transmite diferitele sale publicații, onoratei Academii de Științe din Cracovia.

¹ Adresei i s-a anexat chitanța de expediere către Academia de Științe din Cracovia a unui pachet prin poștă, în greutate de 5,500 k g.

〈Direcția Arhivelor〉, ti va fi foarte obligată dacă i s-ar trimite în schimb prețioasele publicații ale Academiei.

Vă rog să primiți, domnule președinte, asigurarea considerațiunii mele celei mai distinse
Director general,

Hasdeu

6

1876 septembrie 17/29, București. Scrisoarea adresată de B. P. Hasdeu Societății de istorie și arheologie din Moscova în care propune realizarea unui schimb de publicații între cele două instituții.

București 1876 septembrie 17/29

Nr. 569

A la Société d'Histoire et d'Antiquités de Moscou

La Direction Générale des Archives d'État a l'honneur de transmettre ses différentes publications à l'honneur Société d'Histoire et d'Antiquités de Moscou. Elle serait très obligée si l'on voulait bien lui envoyer en échange les précieuses publications de la société.

Veillez leur agréer, Monsieur le Président, l'assurance de ma considération la plus distinguée.

Le Directeur général,

Hasdeu

„Le chef de la section historique et d'Etat, trecută”¹

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 9, orig.

〈Traducere:〉

Societății de istorie și de antichități din Moscova

Direcția Generală a Arhivelor Statului are onoarea de a trimite diferitele sale publicații Societății de istorie și de antichități din Moscova. I-ar fi foarte obligată dacă ar binevoi să trimită, în schimb, prețioasele publicații ale societății.

Binevoiți să primiți, domnule Președinte, asigurarea considerațiunii mele celei mai distinse.

Director general,

Hasdeu

7

1876 octombrie 25 /noiembrie 7, București. Raportul lui B. P. Hasdeu adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care solicită, dat fiind misiunea științifică a Arhivelor, sprijin în a introduce stabilitatea specialităților acestei instituții.

Direcțiunea Generală a
Arhivelor Statului
Secțiunea istorică și de stat
Nr. 632

București, 1876 octombrie 25/ noiembrie 7
Ministerul Cultelor și Instrucțiunii
Publice
Nr. 18537/oct. 28/1876

¹ Adăugat ulterior de B. P. Hasdeu

Domnule ministru,

După ce ați binevoit a-mi încredința Direcțiunea Archivelor Statului, prin aprobarea măsurilor ce le-am luat pentru conservarea documentelor, prin cumpărarea de manuscrise, prin încuviințarea excursiunii mele la Cracovia etc., ați arătat toată sollicitudinea ce aveți pentru rădicarea acestui important Serviciu.

Aceasta mă încurajează, Domnule ministru, de a supune acum apreciei Domniei voastre, cu ocaziunea deschiderii Corpurilor Legiuitoare, o împrejurare foarte gravă de la care în mare parte — așa putea zice — depinde viitorul Archivelor Statului.

Misiunea principală a Archivelor este eminentement științifică. Începând de la directorul general și pînă la copist, tot personalul acestui Serviciu trebuie să fie compus din bărbați speciali care să fie familiari cu paleografia și istoria limbii române în diferitele sale faze, iară unii să cunoască, pe lîngă aceasta, limbile slavică și greacă. Fiindcă o școală de paleografie nu există la noi, impiegații Archivelor cîștigă asemenea cunoștințe numai prin rutină, printr-un îndelungat exercițiu, astfel că cei mai vechi dintre dinșii sînt totdeauna și cei mai buni, cei mai trebuincioși. Din fatalitate însă, afară de vreo doi-trei asupra cărora cade toată greutatea sarcinei, Archivele noastre n-au impiegați vechi, și nu numai că nu-i au, dară nici nu vor putea să-i aibă pe cît timp personalul lor e atît de rău plătit, încît fiecare impieगत profilă de cea dintîi ocaziune de a părăsi acest serviciu pentru a intra în avocatură, în magistratură, în cancelariile ministeriale etc., unde munca este fără comparațiune mai bine răsplătită.

Față cu dificultățile financiare ale Statului, subscrisul este departe de a cere vreo sporire bugetară, dară în locul acesteia cuteză de a vă propune, Domnule ministru, un alt mijloc de a introduce în Archivele Statului dorita stabilitate, anume un *mijloc care nu impune deocamdată fărăi nici un sacrificiu pecuniar*¹.

Acest mijloc este acela ce s-a introdus deja la noi în privința profesorilor și care din aceleași considerațiuni ar trebui aplicat către corpul nu mai puțin științific al arhiviștilor. Cît privește pe Directorul general al Archivelor Statului în speță, numai inamovibilitatea, adică o perfectă egalizare cu profesorii universitari, ar putea să-l scutească de vacilațiunile politice și să-i permită a organiza Archivele, a le înăvuți, a le clasifica, ceea ce cere o muncă de zeci de ani. Pe de altă parte, în privința întregului personal al Archivelor Statului în genere, începînd de la director și pînă la copist, mijlocul de a-i face să se devoteze Serviciului și să nu mai emigreze, este ceea ce se numește în legislațiunea franceză *avancement sur place*, adică fiecare impieगत care nu înaintează să aibă dreptul la o sporire cu 1/4 din leafa sa după fiecare interval de cinci ani, astfel ca după o funcționare de 20 ani să se bucure de o leafă dublă, maximum la care poate ajunge.

Dacă propunerea de față ar fi fericită de a obține aprobațiunea Domniei voastre, subscrisul ar lua libertatea de a solicita, Domnule ministru, să binevoiți a prezenta Corpurilor Legiuitoare un proiect de lege în acest sens, care sigur ar putea să asigure prosperitatea Archivelor Statului.

Binevoiți, Domnule ministru, a primi încredințarea deosebitei mele considerațiuni.

Director general,

B. P. Hasdeu

Capul secției,

ss. indescifrabil

<Rezoluție :>

Se va prezenta domnului ministru,

ss. indescifrabil

La timpul oportun se va lua în vedere spre a se consulta mai întîi Cons. de miniștri.

Gh. Chițu

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3172/1876, f. 6—6v, orig.

¹ Sublinierile din text aparțin autorului.

8

1876 noiembrie 17/29, București. Scrisoarea lui B. P. Hasdeu către redacțiile ziarelor „Românul”, „Telegraful”, „Timpul” și „Uniunea Democratică” prin care face cunoscut faptul că de la 1 ianuarie 1877 se va deschide la Arhivele Statului o sală de studiu unde vor putea fi consultate documentele.

1876 noiembrie 17/29, nr. 664

Redacțiilor ziarelor: „Românul”, „Telegraful”, „Timpul” și „Uniunea Democratică”

Luind măsuri ca de la 1 ianuarie 1877 tezaurele documentale conservate în Arhivele Statului ale României să fie puse la dispozițiunea celor care vor dori a se ocupa cu studiile istorice, nu mă îndoiesc că veți acorda loc în stimabilul dvs. ziar alăturatei circulare: subscrisul a adresat-o prin adrese personale la mai mulți bărbați de știință, fiind însă posibil ca pe unii din dvs. să-i fi scăpat din vedere, crede de cuviință a-i da, prin binevoitorul organ al dvs. o publicitate mai întinsă.

Primiți vă rugăm...

Director General,

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecție Hasdeu, dosar 2, f. 2, orig.

9

1877 ianuarie 5, București. Ministerul Afacerilor Străine cere lui B. P. Hasdeu director general al Arhivelor, informații asupra publicării documentelor din arhive și modul de organizare al acestora pentru a fi înmînate Direcției Arhivelor Statului din Veneția care le solicita.¹

1877 ianuarie 3/20 nr. 11

București, 5 ianuarie 1877

Cabinetul

ministrului Afacerilor Străine

Domnule Director,

Domnul baron Saverio Fava, agent diplomatic și consul general al M. S. Regelui Italiei, a primit o scrisoare de la Direcțiunea Arhivelor Statului din Veneția prin care îl roagă de a o favora cu validul său sprijin, întru a căpăta de la Direcțiunea Arhivelor noastre o notiția cuprinzind studiile erudiților români, perioadele ce îmbrățișează documentele arhivei, modul arangiatului, rolul impiegăților și alte amenunțimi. Alăturîndu-vă în copie acea scrisoare vă rog domnule director ca să dați tot binevoitorul <dumneavoastră> concurs pentru îndeplinirea dorinței direcțiunei arhivei din Veneția. Făcînd aceasta veți întări legăturile intelectuale între noi și Italia și veți fi în pozițiune de a putea căpăta și dumneavoastră pe baza

¹ B. P. Hasdeu nota pe adresa primită următoarele: „Domnule ministru, în urma intervenției <dumneavoastră> m-am grăbit a pune la cale redactarea doritei notițe asupra Arhivelor Române pe care nu voi întârzia de a o trimite d'a dreptul Direcțiunii Arhivelor din Veneția”.

dreptului de reciprocitate informațiunile de care veți avea nevoie și atingătoare de archiva Venețiană.

Primiți, domnule Director, asigurarea distinselor mele considerațiuni.

N. Ionescu

Domnului B. P. Hasdeu, Director general al Archivelor

Arh. St. București, colecție Hasdeu, dosar 2, f. 1, orig.

10

1877 ianuarie 17/29, București. Adresa trimisă de B. P. Hasdeu, directorul Arhivelor Statului, Ministerului de Externe în care arată că pe lângă informațiile privind arhivele din România, trimite Direcției Arhivelor din Veneția și publicațiile apărute pe bază de documente solicitând totodată cartoane pentru conservarea documentelor.

Nr. 25

Ministerul de Externe,

În urma intervenției dumneavoastră¹ m-am grăbit a pune la cale redactarea doritei notițe asupra Arhivelor române pe care ne vom strădui de a o transmite de-a dreptul Direcțiunii Arhivelor din Veneția². Deocamdată am onoarea de a alătura, pe lângă aceasta, în două exemplare toate publicațiunile de pînă acum ale Arhivelor Statului, și anume un exemplar pentru biblioteca onor Ministerului de Externe, iar celălalt pentru domnul consul general al M.S. Regelui Italiei, ca să binevoiască a-l transmite Arhivelor Veneției. Profit de această ocaziune, Domnule ministru, pentru a solicita o mică favoare în interesul Arhivelor Statului. M-am informat că la Ministerul de Externe, se află vreo sută de cartoane pentru dosare, care devin netrebuincioase, fiindcă vor fi înlocuite prin cutii. Aceste cartoane ar fi foarte utile Arhivelor Statului pentru conservarea documentelor, deci iau libertatea de a vă ruga, să binevoiți, a ne ceda aceste cartoane. Dacă nu veți fi luat dispoziția a le da orice altă întruințare.

Binevoiți, vă rog, domnule ministru, a primi...

Director general

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecție Hasdeu, dosar 2, f. 3, orig.

¹ Ministerul de Externe cere, la 5 ianuarie 1877 lui B. P. Hasdeu să dea „binevoitorul său concurs pentru îndeplinirea dorinței Direcțiunii Arhivei din Veneția. Făcînd aceasta veți întări legăturile intelectuale între noi și Italia și veți fi în pozițiune de a putea căpăta și Dvstr. pe baza dreptului de reciprocitate, informațiunile de care veți avea nevoie și atingătoare de Archiva venețiană. (Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 1).

² La 3 februarie 1877 Ministerul Afacerilor Străine îi transmite lui B. P. Hasdeu mulțumirile baronului Saverio Fava, agent diplomatic și consul al Italiei la București, pentru „perfecta curtoazie cu care au fost satisfăcute dorințele exprimate de către directorul Arhivelor din Veneția” (Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 4).

11

1877 februarie 1/13, București. Raportul lui B. P. Hasdeu adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care solicită sprijin pentru asigurarea pazei localului.

1877 februarie 1/13, București

Nr. 36

La Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Ceea ce m-a surprins din capul locului într-un mod foarte dureros la primirea directoratului general al Arhivelor a fost de a constata că acest depozit de tezaure istorice și de garanții juridice pentru averea statului se află lăsat fără nici o priveghere în orele afară de cele de cancelarie și în zilele de sărbători. Până la aprilie anul 1873 un conservator special avea datoria de a locui chiar în edificiul Arhivelor: de atunci însă, suprimându-se postul de conservator, interiorul Arhivelor a rămas în paza unui simplu aproad, adică fără nici o pază, ceea ce este cu altă mai înspăimântător, cu cât coincide cu alte două împrejurări grave: 1. din trei sentinele care supravegheau până acum interiorul Arhivelor unul s-a suprimat la 24 curent prin deciziunea Ministerului de Resbel; 2. nu există la dispozițiunea Arhivelor nici un serviciu de pompieri.

Fără cu toate acestea, pentru a putea avea asupra Arhivelor o priveghere directă și neîntreruptă, subscrisul s-a decis a se muta în edificiul Arhivelor, anume în apartamentul destinat alădată pentru conservator. Acest apartament însă se găsește într-o stare de degradare completă, căzînd aproape de tot în ruină astfel că este necesitate mai întîi de toate de o reparațiune. Iată de ce, iau libertatea de a vă ruga, Domnule ministru, dacă voi avea fericirea de a fi aprobată de către Dvs. în această privință, să binevoiți pe de o parte de a trimite pe arhivarul Ministerului, pentru a face devizul reparației trebuincioase; pe de altă, pe baza acestui deviz, a publica o licitațiune și a acorda o sumă pentru grabnica reparațiune. Numai în acest mod Arhivele Statului vor dobîndi o serioasă priveghere, punîndu-se la adăpostul eventualităților ce se pot naște din lipsă de pază.

Binevoiți, vă rog, domnule ministru...

Director general

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 2, orig.

12

1877 aprilie 9/21, București. Raportul lui B. P. Hasdeu, către Ministerul Instrucțiunii Publice în care arată măsurile luate pentru ca publicațiile Arhivelor Statului să prezinte garanții de autenticitate.

Direcția Generală a Arhivelor Statului

Secția Istorică și de Stat

Nr. 163

București, anul 1877 luna
aprilie 9/21

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 5803 aprilie 12

Domnule ministru,

Urînd a se începe cit mai curînd publicațiunile Arhivelor Statului, subscrisul a luat următoarele măsuri:

1. Fiindcă o asemenea edițiune, ieșită la lumină sub auspiciile Statului, trebuie să prezinte toate garanțiile de autenticitate pe cit le cere critica științifică modernă, este necesar ca actele cele mai vechi, sau cele mai importante nu numai să se publice în extenso, dar să se reproducă totodată în facsimile, precum și sigilurile.

2. Tipografia, însărcinată cu această publicațiune trebuie, pe de o parte să aibă la dispozițiune diferite caractere străine, precum cele cirilice, cele polone și chiar cele orientale, iar pe de altă parte cată a se supune la oricîte corecturi ar voi să facă redacțiunea, căci orice lucrare istorică serioasă, pe lingă extrema exactitate ce i se impune, necesitează adesea îmbunătățiri și îndreptări chiar în cursul tipăririi.

Pentru partea figurativă, subscrisul s-a adresat la litografia D-lui Socek; pentru partea textuală, la tipografia Laboratorilor asociați.

Am onoarea de a vă alătura, Domnule ministru, devizurile ce mi-au prezentat ambele aceste stabilimente.

Dacă Domnia voastră le aprobați, veți binevoi a ordona să-mi libereze un aconto de 2000 lei noi din suma prevăzută pentru publicațiunile Archivei, despre întrebuințarea cărora voi da cont la primirea restului.

Materialul pe care subscrisul îl are deja gata pentru tipar este :

1. Cronica inedită a lui Zilot, despre epoca fanarioților ;
2. Un chrisov slavon de la Radu Negru, cu facsimile și cu comentariu ;
3. Acte inedite scrise în limba română pînă la anul 1600, cu facsimile și cu comentariu ;
4. Chrisoave inedite de la Roman Vodă, păstrate în Archivele Statului din București și în Arhivul regal din Cracovia, cu facsimile ;
5. Acte inedite de la Bani Craiovei.

Așteptînd cu nerăbdare deciziunea Domniei voastre¹, vă rog, Domnule ministru a primi asigurarea distinsei mele considerațiuni.

Director general

B. P. Hasdeu

p. Șeful Secțiunii

C. D. Mumuianu

<Rezoluție :>

Se aprobă și se va libera suma de două mii lei
din paragraful tipăririi documentelor istorice

Gh. Chițu

Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 3540, 1877, f. 28—28 V. orig.

13

¹ La 19 aprilie 1877 B. P. Hasdeu primea din partea Ministerului Instrucțiunii următorul răspuns : Domnule director, aprobînd propunerile din raportul Dv. nr. 163 în privința începerii publicațiunii documentelor din Archiva Statului, am onoarea a vă face cunoscut că am dat ordine comptabilității ministerului să vă libereze un mandat de două mii lei, cu care să puteți pune la cale acum începerea publicațiunilor. Binevoiți dar a lua măsuri de urmare. Primiți asigurarea distinsei mele considerațiuni, P. Ministru,
(Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 2).

1877 august 26/ septembrie 7, București. Ordinul lui B. P. Hasdeu către Arhivele Statului din Iași pentru a i se trimite documentele referitoare la literatura, paleografia și istoria țării.

Direcțiunea Generală a
Arhivelor Statului

București, 1877 august 26/ septembrie 7

Domnul meu,

Conform celor prescise de Legea organică a fostei Comisiuni documentale, contopită cu acest serviciu la anul 1862, între însărcinările ce incumbă asupra-mi fiind și aceea de a aduna și a regula, după modul ce mi l-am propus, orice material ce se va găsi relativ la literatura, paleografia și istoria țării, astfel spre a se putea cu înlesnire utiliza de orîșice bărbat competent în sus citatul sens ; și fiindcă s-a constatat, că cea mai mare parte dintre dosarele tribunalelor județene și ale tuturor curților judiciare din țară conțin acte originale, precum sînt sentințe (anaforale), cărți de hotarnici, acte de vînzare (zapise) și hrisoave domnești (spisoace) ce s-au depus la acele autorități de către cei ce se judecau depă vremi.

De aceea vă invit, domnul meu, să luați cele mai urgente dispozițiuni, ca să se cerceteze cu scrupulozitate în toate dosarele judiciare a sus citatelor autorități depuse în Archiva sucursalei de acolo, și în care se vor găsi niscareva acte originale ca cele de mai sus notate cu date anterioare anului 1700, să faceți să mi se înainteze aici cît mai neîntîrziat acele dosare ce conțin astfel de documente, cu inventarul lor în regulă.

Binevoiți a primi asigurarea deosebitei mele considerațiuni

Director general

B. P. Hasdeu

D. lui șef al Archivei sucursale din Iași

Arh. St. Iași, fond Arhiva de cancelarie, dosar 7/1877, f. 1, orig.

14

1877 octombrie 7/19, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care solicită Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice acordarea restului de bani necesari pentru terminarea publicației Arhivelor Statului și înaintează o o parte din lucrare.

Direcția Generală a Arhivelor Statului,
Secțiunea Istorică și de Stat

Nr. 378

București 1877 octombrie 7/19 82

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Registru general nr. 17703 oct. 7—1877

Domnule ministru,

Prin adresa nr. 3827/77 ați binevoit a-mi acorda un acout de 2 000 lei noi pentru începerea publicațiilor Arhivelor Statului.

Am onoarea de a vă prezenta pe lingă acesta o parte din volumul început¹, care mă măgulesc a crede că va fi generalmente recunoscut ca cea mai importantă publicațiune română din anul curent, și a vă ruga totodată de a mi se elibera restul de 1 000 lei noi care imi sint necesari pentru terminarea volumului și mai ales pentru comandarea mai multor clișeuri.

Binevoiți vă rog, Domnule ministru, a primi asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Director general

Șeful secțiunei

B. P. Hasdeu

C. D. Mumuianu

<Rezoluție :>

Se va elibera și restul pînă la suma prevăzută în buget: un ex. tipărit se va depune la Arhiva Statului unde le vom conserva pînă la terminare.

G. Chițu

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 3540, 1877, f. 2, orig.

¹ Este vorba de lucrarea „Cuvențe den bătrini” tom. I.

15

1877 octombrie 11/23, București. Raportul lui B. P. Hasdeu, prin care comunică Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice numirea la biblioteca Arhivelor a lui Paul Georgescu, translator de limba greacă.

România

Direcția Generală a Arhivelor Statului

Secțiunea Istorică și de Stat

Nr. 382

București 1877 octombrie 11/23

13 octombrie Scoli

Spre știință

Ministerul Cultelor

Nr. 18116/15 octombrie 77

Domnule ministru,

Șeful secțiunii Istorică și de Stat, domnul Eduard Coni printr-o dispozițiune directorială de sub predecesorii mei. fiind însărcinat totodată cu sarcina de bibliotecar al Arhivelor, am constatat că se află împovărat de a îndeplini și această sarcină. De aceea m-am crezut dator a încredința biblioteca domnului Paul Georgescu, translator de limba greacă pe lingă această Direcțiune, ale cărei cunoștințe de limbi și activitate îl fac pe deplin apt de o asemenea sarcină. Am onoarea Domnule ministru de a vă comunica această dispozițiune.

Binevoiți Domnule ministru a primi asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Director general

șeful Secției

B. P. Hasdeu

C. D. Mumuianu

Domniei sale

Domnului ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice dosar 3540, 1877, f. 84, orig.

16

1877. Anunțul¹ dat de B. P. Hasdeu în diferite publicații ale vremii referitor la apariția lucrării „Cuvente den bătrîni”.

Direcțiunea generală a Arhivelor Statului

A ieșit de sub presă și se va pune peste puțin în vinzare prima serie a Publicațiilor istorico-filologice ale Direcțiunii generale a Arhivelor Statului, sub titlul de :

Cuvente den bătrîni,

Limba română vorbită între anii 1550—1600.

Studiu paleografic și lingvistic de

B. P. Hasdeu

Cu o introducere asupra importanței și direcțiunii științifice a filologiei române, de celebrul lingvist german Hugo Schuchardt.

Acest volum, aproape 400 pagini în — 8 mare cuprinde afară de Introducerea generală,

I. Trei zeci și trei texturi cu cercetări introductive și vaste adnotațiuni istorice, paleografice, economice, juridice, lingvistice etc.

II. Un glosar documental dintre anii 1535—1592

III. Un specimen de dicționar etimologic al limbei române pe baza unui vocabular manuscris de la 1600.

IV. Șase indici analitici.

V. Vreo cincizeci de facsimile de pe portrete manuscrise, iscălituri, peceti, semne de hirtie etc. etc.

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 9

¹ Anunțul a fost trimis redacțiilor : „Românul”, „Monitorul Oficial”, „Pressa”, „Timpul”, „Războiul”, „România Liberă”, „Dorobanțul”, „Telegraful”, „Curierul de Iași”, „Convorbiri Literare” (Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 8)

17

1878 noiembrie 14/26, București. Raportul lui B. P. Hasdeu adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în care solicită mărirea salariului personalului din Arhive.

București 1878 noiembrie 14/26
nr. 424

La Ministerul Cultelor etc.

În viitoarea sesiune a Adunării, urmînd să se dea în dezbateră deputaților bugetul pe anul 1879, subscrisul, crede de datorie a supune la aprecierea dvs. îmbunătățirile ce trebuiesc aduse serviciului ce ați binevoit a-i încredința.

Dacă îmbunătățirile se mărginesc numai la apuntemente, cauza este că prin dese reducțiuni ce s-au făcut și în personal și în apuntemente lucrările au ajuns să sufere. Pînă la 1866 Direcțiunea Arhivelor avea un buget de 91 000 lei noi cu un personal de 26 impiegați. Deficitul ce prezintă bugetul general, recolta cea rea din acel timp și celelalte cauze, au silit statul să restrîngă cheltuielile sale, și pe lingă reținerea de 20 % aplicată pe lefurile tuturor impiegaților, Serviciul Arhivelor ca să corespundă și mai bine la apelul făcut de guvern, pe lingă reținerea de mai sus, nu numai că a suprimat din posturile sale, dar încă a redus și din apuntementele impiegaților săi, astfel că aceștia sufereau două reduceri deodată — reducerile făcute fiind numai pe un timp mărginit, urma neapărat să înceteze și ele deodată cu cauzele ce le provocase. Lucrările însă au mers altfel și Direcțiunea Arhivelor, departe de a redobîndi vechiul său buget, în anii 1870—1876 suferi și alte reduceri, de exemplu suprimarea postului de secretar, a unei arhiviste cl. II, a doi arhiviști cl. III, a unui caligraf, a unor copisti. Reducerea lefiilor arhiviștilor de cls. II de la 260 lei numai la 250 lei, așa că bugetul Arhivelor a scăzut treptat de la 91 000 lei la 56 161 și așa mai departe încît astăzi bugetul Arhivelor este numai de 44 391 lei, cuprinzîndu-se aici și fondurile pentru cheltuielile cancelariei, bibliotecii, publicațiilor, iluminatului etc. . . .

Cunoașteți bine, Domnule ministru, cită stagnațiune și perturbație se aduce în lucrările unei cancelarii prin dese schimbări de funcționari. Această la Archive se întîmplă foarte des, căci mulți din impiegații săi se retrag și sint înlocuiți prin noi impiegați inexperimentați. Cauza unor asemenea retrageri nu este alta decît că nu sint îndestul de remunerați. Mijlocul cel mai sigur de a avea buni arhiviști este de a-i ține atașați pentru totdeauna de serviciul

archivelor, și nu se va putea ajunge aici decât prezentându-le avantaje mai bune ca în altă parte. Aceste avantaje, neputându-se manifesta într-alt mod decât printr-o retribuțiune mai bună, dreptatea și interesul acestui serviciu cere ca apunțamentele arhivistilor să fie dacă nu mai mari, dar cel puțin egale cu ale celorlalți impiegați ai Statului.

De veți mai considera, Domnule ministru, că cu reținerea celor 5% apunțamentele s-au micșorat într-un mod simțitor, astfel încît au ajuns să fie insuficiente cu viața cea scumpă de astăzi, lesne vă veți convinge de dreptatea cererii mele.

Întemeiat pe aceste motive, subscrisul a luat de normă apunțamentele impiegaților de la Administrațiunea Domeniilor și de la toate Ministerale, unde șefii de secțiune au câte 450 lei mensual, pe cînd cel de la Archive are numai 370 lei, apoi șefii de birou de la Administrațiune câte 350 lei pe cînd cei de la această direcție (archiv. cl. II) numai 250 lei deși atribuțiunile acestora fiind și mai dificile și mai răspunzătoare decît atribuțiunile celor de la Administrațiune, ajutorii de la toate autoritățile au câte 190 lei mensual pe cînd arhivistii cl. III de aici numai 166 etc.

Această diferență în apunțamentele impiegaților Archivei cu ale impiegaților de la celelalte autorități, lipsa de perspectivă ce au funcționarii Archivelor din cauza restricțiunei serviciului, îmi dau curajul a vă ruga, Domnule ministru, să binevoiți a face ca și impiegații Archivelor să se bucure de avantajele unor mai bune apunțamente ca celelalte autorități.

În ceea ce privește apunțamentele directorului sus-scrisul crede că nu poate face altfel decît a lăsa la aprecierea dvs, horărirea ce credeți că trebuie a se lua în această privință, mulțumindu-vă pe deplin chiar dacă ele vor rămîne în statu quo

Binevoiți...

Director general
B. P. Hasdeu

Șef Secție
ss. indescifrabil

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, p. 267—268, 280, orig.

18

1879 aprilie 12/24, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care cere Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, eliberarea unui mandat de bani pentru cumpărarea unor cărți necesare Arhivelor, din bibliotecile particulare scoase la licitație în Germania, la Lipsca.

După chitanțier

1879 aprilie 12/24, București,
Nr. 97

La Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Fiindcă în curînd are să se vîndă prin licitație mai multe biblioteci particulare din Germania și mai ales din Lipsca de unde această Direcțiune ar putea să-și procure pentru biblioteka sa cărți foarte importante și ieftine, sub-scrisul în vederea acestei ocaziuni favorabile, cu onoare vă rog să binevoiți a elibera pe numele drci. C. D. Mumuianu un mandat de lei 750 restul ce se mai cuvine din fondul bibliotecii acestei Direcțiuni pe anul curent, iar piesele justificative de întrebuițarea sumei vi le voi prezenta îndată după cumpărarea cărților.

Director general,
B. P. Hasdeu

Șef Secție
ss. indescifrabil

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 18, orig.

19

1879 noiembrie 27/decembrie 9, București. Raportul lui B. P. Hasdeu, directorul Arhivelor Statului, adresat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, referitor la publicarea documentelor.

Direcțiunea Generală a Archivelor Statului

La Ministerul Cultelor

1879 noiemb. 27/ dec. 9, București
nr. 403

Domnule ministru,

Mă grăbesc a răspunde la adresa Dămniceii voastre nr. 14.401¹ din 20 noiembrie.

Toate arhivele mari din Europa dau la lumină publicațiuni istorico-filologice. La noi, onoarea de a fi înțeles cel dintîi necesitatea de a nu rămîne România îndărăt în această privință aparține personalmente Dămniceii voastre. La 1865², tot în calitate de ministru al instrucțiunii publice, ați binevoit a-mi încredința sarcina de a umple lacune ce existau pînă atunci în organizarea Arhivelor Statului și drept rezultat apăruse în cursul anilor 1865—1867 cele trei volume din „Archiva Istorică”. La 1867, din cauze pe care nu le voi atinge, postul de director special al „Arhivelor Istorie” încredințat mie la 1865 de către Dămnia voastră a fost desființat, rămînînd ca directorul general al Arhivelor³ să publice el singur cîte ceva, dacă va crede aceasta de cuviință. În adevăr, s-au și publicat, în intervalul dintre 1867—1876, niște registruri⁴ fără cea mai mică valoare științifică și s-a reproduș așa numita *Condică brâncovenească* în care erorile se încep chiar de la frontispiciu, unde editorul probează că nu știe cînd trebuie să se sustragă 5508 și cînd 5509 din anul de la creație.

La 1877, domnul G. Chițu, atunci ministru al instrucțiunii publice, a revenit la ideea Dămniceii voastre de la 1865, dar în alte condiții. În loc de a crea o direcție specială a publicațiilor, Dămnia sa mi-a încredințat sarcina de a le da la lumină în calitatea generală de director al Arhivelor Statului, prevăzînd în acest scop în buget suma de 3 000 lei. La 1865 directorul general avea 740 lei pe lună și directorul special al publicațiilor, de asemenea 740, adică amîndoi la un loc primeau 1480 lei, afară de costul intrinsec al tipăriturilor. De la 1877 pînă astăzi ambele sarcini, întrunite în persoana subsemnatului, costă pe stat numai 555 lei pe lună, abia a treia parte: și totuși astăzi, ceea ce nu s-a făcut altă dată, se bănuiește că directorul cu cele două sarcini ar fi putut să întrebuițeze rău vrenu exemplar din publicațiile arhivelor, după cum rezultă într-un mod indirect din adresa sub nr. 1401, adresă care — emoțiunea, domnule ministru, mă silesc a o spune — m-a atins și mă doare.

La 19 aprilie 1877 fostul ministru, domnul G. Chițu, a aprobat programa ce-i prezentasem despre modul cum să se facă publicațiile istorico-filologice ale arhivelor. Tipărirea s-a început pe la finea lui mai, după ce s-au adus din străinătate caracterele cirilice și orientale trebuincioase. Primul volum, pe care-l alătur pe lingă acesta sub litera „A” s-a terminat în august 1878, ieșind la lumină sub titlul de: „Limba română vorbită între anii 1550—1600”⁵.

Pentru a se putea judeca despre valoarea aceluia volum, ajunge a spune că :

1. Comisia Academiei Române, în care comisie eram fericit de a vedea și pe Dămnia voastră, a decis în majoritate că este cea mai bună carte apărută în cursul anului 1877: și dacă nu i s-a dat premiul Năsturel, să nu uităm că și acea sesiune, printr-o dispozițiune extraordinară nu a acordat nimănui nici un premiu.
2. Celebrul lingvist german Hugo Schuchardt a scris asupra-i un tractat întreg plin de elogiu, pe care-l alătur aici sub titera „B”⁶.
3. Nu mai puțin renumitul filolog Gustav Meyer i-a consacrat un articol, foarte măgulitor pentru subserisul, în cea mai răspîdită foaie germană: „Augsburger Zeitung”, Beilage, 1879, nr. 42, reproduș apoi în „Românul”, 6 februarie 1879, din care alătur aici un exemplar sub litera „C”.
4. Mai adaug opțiunea profesorului Jarnik de la Viena, expusă în ziarul „Der Osten” din 3 noiembrie 1878, din care alătur aici sub litera „D”.
5. Nu mai menționez laudele, aduse mi în trecut acestei publicațiuni de către Miklosich, Gaston Paris, Angelo de Gubernatis și alții, care toate s-au răsfrint asupra Arhivelor Statului făcîndu-ne a crede, Dămnule ministru, că încrederea ce mi s-a acordat prin punerea mea în capul acestui important serviciu, a fost meritată și pe deplin justificată.

¹ În 1879 noiembrie 20/2 decembrie N. Krețulescu ministrul cultelor și instrucțiunii publice îi cerea lui B. P. Hasdeu să înainteze un cont detaliat de sumele eliberate în perioada 1877—1879 pentru publicarea documentelor istorice. publicațiile apărute și de cîte exemplare mai dispune (Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instr. Publice, dosar 595, 1879, f. 53).

² B. P. Hasdeu în mod greșit menționează anul 1865. În 1864 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice îi propune lui B. P. Hasdeu redactarea revistei „Archiva Istorică a României”. În urma acceptului înregistrat la nr. 27252 din 21 iulie 1864, Ministerul de resort încheie contractul cu B. P. Hasdeu (Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 591, 1864, f. 1—3).

³ Director general al Arhivelor era Constantin D. Aricescu.

⁴ B. P. Hasdeu se referă la Indicii de documente și *Condică brâncovenească* editate de C. D. Aricescu după suspendarea „Arhivei Istorie a României”. Aceste lucrări au umplut în acel timp lacuna simțită în istoriografia românească. (Figuri de arhiviști, p. 195).

⁵ Arhiva nu păstrează anexele A, B, C, D, E, F, de care vorbește B. P. Hasdeu și care ar fi prezentat un deosebit interes.

De la aparițiunea tomului I am lucrat neîncetat la tomul volumului II, care va apare negreșit pînă la 1 ianuarie. El cuprinde aproape 800 pagini, fiind de două ori mai voluminos decît tomul I. Afară de „Limba română vorbită” în două tomuri și un supliment*, subscrisul a început todată publicațiunea despre documentul inedit al lui Negru Vodă, și-n același timp s-au reproduș prin fotografii în cite 50 exemplare trei scrisori originale de la Mircea cel Mare unde acest nemuritor străbun Domn principe se intitulă „Domn al Dobrogei”, din care cite 25 exemplare au fost trimise la Congresul de la Berlin. Din această reproducțiune am onoarea de a vă alătura aici cite un exemplar sub literele EI, EII, EIII.

În toate publicațiunile arhivelor subscrisul a purtat exclusivamente întreaga greutate a execuțiunii, căci personalul serviciului este atît de redus, încît abia ajunge pentru lucrările curente ale cancelariei, după cum vă veți încredința, Domnule ministru, din adresa mea nr. ...** pe care o trimit odată cu acesta. Am făcut singur pînă și toate corecturile, afară de prima corectură a volumului I, cu care crezusem de cuviință a însărcina, cu o mică indemnizare, pe d. I. C. Bianu, unul din cei mai distinși studenți ai Facultății de Litere. Cele de mai sus ar trebui să fie de ajuns din punctul de vedere curat științific, pentru a răspunde la întrebarea ce s-a făcut cu banii dați pentru publicațiunile istorico-filologice ale arhivelor.

Ca un neajuns suplementar — de o natură inferioară, mai adaug, Domnule ministru, că de la 1 ianuarie 1878 pînă la noiembrie 1879, toate mandatele ce mi s-au liberat din parteă onor ministerului au fost însoțite de piese justificative din parte-mi despre întrebuințarea banilor. Nu s-a dat socoteală numai pentru anul 1877, nu din uitare sau din neglijență, ci din următoarele cauze :

1. Prin adresa onor, Minister din 8 octombrie 1877 s-a cerut ca piesele justificative să se prezinte după terminarea întregului volum, care s-a terminat abia în august 1878 ;

2. Tipărirea începîndu-se în mai 1877, iar nu de la începutul anului, din suma totală de 3 000 lei mai rămăsese un oarecare rest întrebuințat în cursul anului 1878 și chiar în 1879, astfel că subscrisul nu putea prezenta un compt complet.

Acuma însă, socotelile fiind pe deplin terminate, am onoarea Domnule ministru, de a alătura pe lingă aceasta toate piesele justificative în număr de ... pentru suma de 3 000 lei din anul 1877.

Ca a doua cestiune, sînt întrebat : ce s-a făcut cu publicațiunile arhivelor ?

Este o nenorocire poate, dar un fapt generalmente recunoscut, că Statul nu va fi nicio-dată comerciant. Și mai puțin comercială este știința. Domnia voastră personalmente o știți mai bine ca oricine, și ca bărbat de stat, și ca om de știință.

Vederile comerciale cele mai juste în cercul lor propriu, sînt prea strîmte, ba chiar periculoase, cînd se aplică la Stat și la Știință. Onor ministeriu cheltuiește nu 3 000, ci 15 000 lei pentru publicarea documentelor, repozatului Eudoxiu Hurmuzache. Din acea publicațiune vindu-tu-s-a cel puțin 10 exemplare ? Din îngustul punct de vedere al unui simplu comerciant este o ruină de a da cineva în curs de mai mulți ani cite 15 000 lei fără a scoate măcar jumătate, la sută. Și totuși staturile o fac, o face știința, și sînt date care o fac, căci scopul lor este lumina ; lumina quand mêmre iar nu dobîndă. Publicațiunile Statului, în genere, după cum s-a făcut și cu documentele lui Hurmuzache, se trimit, într-un mod gratuit, parte la diverse institute savante, parte la autorități științifice, apoi se schimbă pe alte publicațiuni anologice, și în fine un imperceptibil minimum se strecoară pe calea librăriei. Statul face numai cam ce nu poate face inițiativa particulară.

Publicațiunile istorico-filologice ale Arhivelor Statului apar în 480 exemplare. Din acestea, 100 sînt puse cu totul în rezervă pînă la ieșirea tomului II : 25 exemplare sînt depuse spre vînzare la librăria „Ștefănescu et Barasch” iar două exemplare la librăria „Gerold et Co” de la Viena. În 1878, fiind însărcinat de către fostul ministru, domnul G. Chițu, de a reprezenta oficialmente România la Congresul Orientaliștilor, ținut la Florența, subscrisul a distribuit membrilor Congresului 100 exemplare, după cum au făcut și reprezentanții oficiali ai celorlalte guverne. Impresiunea, produsă în Italia prin publicațiunile Arhivelor Statului, se poate vedea în cea mai importantă revistă italiană *Nouva Antologia* din 1878, la pag. 723—724 pe care o alăturez aici în extras sub litera „F”. 24 exemplare s-au dat membrilor Academiei Române, care au primit de asemenea gratuitamente documentele lui Hurmuzache și alte publicațiuni române oficiale, 10 exemplare s-au trimis profesorului Hugo Schuchart pentru a le distribui la reviste speciale germane, afară de care s-a trimis cite un exemplar la societățile istorico-filologice din Europa, ca Miklosich, Curtius, Max Müller, Sayce, Benfey etc. precum și la unii filo-români renumiți ca Picot, Gaston Paris, Ascoli și alții.

* adăugat ca notă de subsol : pe lingă care vă mai ieși la lumină și un supliment în parte deja tipărit.

** În text lipsește numărul.

Cîte două exemplare s-au trimis la Academile din Petersburg, Berlin, Viena, Pesta, Belgrad Agram și Cracovia urmînd a se mai trimite la alte cîteva Academii.

Fiind convins că-mi îndeplinesc prin aceasta o sacră datorie, am crezut de cuviință a mai trimite cîte un exemplar la bibliotecile unor școli române mai alese, dintre care mă voi mărgini a menționa excelența școală comercială din București.

Nu am trebuință de a adăuga, că subscrisul în persoană a avut onoarea de a depune cîte un exemplar, elegant legat, în mîinile Altețelor lor regale Domnul și Doamna, care au binevoit cu acea ocazie a-și manifesta înalta lor satisfacțiune. Rezultatul general al acestui mod de procedere, pe care onor ministeriu l-a întreprins el însuși în privința Documentelor lui Hurmuzachi, deși publicarea lor este fără comparațiune mai scumpă, astfel că numai corectorul este retribuit aproape ca directorul general al Arhivelor Statului, a fost, după cum a arătat mai sus, rădicarea Arhivelor Române în ochii științei europene la o înălțime, care în principiu este datorită, Domnule ministru, inițiativei Domniei voastre de la 1865.

Înainte de 1 ianuarie 1880, precum am mai spus, va ieși la lumină tomul II din publicațiunile Arhivelor, mult mai important prin volum și prin cuprins decît chiar tomul I. Aparițiunea lui se va face însă pe deplin sub auspiciile Domniei voastre, primului concepător al acestor publicațiuni. Tocmai de aceea însă fiind convins că nimeni nu poate simți mai bine și mai cu căldură importanța unei asemenea opere, mă cred dator a propune aprecierii Domniei voastre următoarele cîteva considerațiuni :

1. Suma de 3 000 lei este suficientă deși publicațiunile, după cum se vede deja din tomul I, necesită multe cheltuieli de xilografie și fototipie, afară de cele curente tipografice, dar nu e suficientă suma de 1 000 lei, prevăzută pentru Biblioteca Arhivelor, o bibliotecă din care, în mare parte, întrucît privește așa numitul aparat de erudițiune, se alimentează acele publicațiuni.

2. După bugetele din anii 1864 și 1865 fondul special al Bibliotecii Arhivelor era de 4 440 lei noi (12 000 lei vechi), iar în anul 1867 el s-a ridicat la suma de 9 250 lei noi (25 000 l(ei) n(oii)) sub titlul comun de „Publicații în Bibliotecă”, pe cînd astăzi aceeași Bibliotecă și niște publicațiuni pe o scară mult mai întinsă nu posedă împreună decît 4 000 lei noi.

3. Unirea fondului Bibliotecii cu fondul Publicațiunilor ca la 1867, este foarte practică sub toate puncturile de vedere, căci întîmplîndu-se a se cheltui într-un an oarecare mai puțin pentru una din cele două ramuri, se îmbunătățește prin însăși această ramură cealaltă ambele fiind în cea mai strînsă legătură.

De aici subscrisul ar lua libertatea de a propune, ca în viitorul buget să se pună un singur fond comun de 6 000 lei pentru „Publicațiunile istorico-filologice, biblioteca și colecțiunile Arhivelor”.

Binevoiți, Domnule ministru...

Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 55—56—57 și f. 141, orig.

20

1880 mai 17/29, București. Adresă prin care B. P. Hasdeu înaintează Ministerului de resort lucrarea „Cuvente den bătrîni”.

1880 mai 17/29, nr. 187

Ministerul Cultelor

Spre satisfacerea cererii făcută prin adresa dvs. nr. 4582, am onoare a vă trimite cu aceasta pentru biblioteca centrală tomul II cu suplimentul tomului I din publicațiunea acestei Direcțiuni „Cuvente den bătrîni”.

Primiți vă rog,

Director general,

Șeful secț.

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 12

21

1880 mai 23/iunie 4, București. Raportul înaintat de B. P. Hasdeu Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice în care propune înființarea de sucursale ale Arhivelor în toate districtele.

București, 23 mai/iunie 4 1880
Nr. 195

La Ministerul Cultelor

Arhivele Statului au fost organizate pe baza de a se înființa treptat în toate districtele nise sucursale, dintre care există deocamdată numai cea de la Iași, fiind însă foarte de dorit ca să se realizeze cu încetul și pe aiurea, căci în lipsa unor asemenea sucursale administrațiunile și tribunalele provinciale se văd silite a fi într-o neconținută corespondență cu serviciul central al Arhivelor pentru trimiteri și retrimiteri de dosare. Atît inspecțiunea sucursalei de la Iași, care are trebuință de cea mai de aproape supraveghere, ceea ce voi avea onoare de a arăta într-o adresă specială, precum și luarea progresivă a măsurilor pentru înființarea altor sucursale districtuale, impun subscrisului datorita de a face din cînd în cînd excursiuni prin districte fie în persoană fie printr-un funcționar delegat : aceasta însă nu se poate executa fără a avea această Direcțiune un bilet permanent de circulațiune pe toate căile ferate române după cum au și alte direcțiuni analoge. Iată de ce iau libertatea domnule Ministru, de a vă ruga dacă veți crede de cuviință a mijloci de urgență eliberarea unui asemenea bilet permanent de clasa I la dispozițiunea directorului general al Arhivelor Statului.

Binevoiți,

Director general,
B. P. Hasdeu

Șef Secț.

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2

22

1880. Procese-verbale de predare a documentelor de la Secțiunea bunurilor publice la Secțiunea istorică și de stat din cadrul D.G.A.S. conform noii organizări propuse de B. P. Hasdeu.

București 1880 februarie 4/16
Primit 1880 4/16 februarie nr. 99

România

Direcția generală a Arhivelor Statului

Secț. bunuri publice

Nr. 61

Domnule Coleg,

Conform deciziunii luate de actualul domn director general al Arhivelor Statului, cu onoare vă înaintez pe lângă aceasta Condica în care se află înscrise documentele proprietăților mănăstirii Cotroceni, snuruată, timbrată și sigilată ce conține file două sute cincizeci și opt, scrise și nescrise, înapoiată pe lângă adresa Administrației Domeniilor Statului cu nr. 2752 din 19 ianuarie curent, ca să o cedați în Biblioteca arhivei spre a servi în viitor ca material pentru istoria țării.

Primiți, vă rog, domnule coleg, asigurarea considerațiunii mele.

Șeful Secției Dem. G. Peșacov

(Rezoluție :)

Se va depune în bibliotecă în seria
manuscriselor

S-a dat bibliotecarului spre a se depune
la bibliotecă.

Ed. Coni

Domniei Sale Domnului Ed. Coni șef al Secțiunii istorice și de stat din Archiva Statului

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, orig.

23

1890 martie 20/aprilie 10, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care solicită Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice mobilier pentru locale Arhivelor.

București 1890 martie 29/aprilie 10
Nr. 34

La Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Mobilierul acestui serviciu fiind cu desăvîrșire vechi și stricat, subscrisul are onoare a propune că în lipsă de fonduri cu care să se poată cumpăra un altul, să binevoiți a dispune cu ocazia montării noului palat al aceluiași onor Minister, cu mobilierul cel nou, să se dea pentru acest serviciu o parte din cel actual, și anume două birouri mari, patru mai mici, 12 scaune, 1 perdele cu galeriile lor, două dulapuri alfabetice pentru clasarea inventarelor pe mănăstiri și județe, două canapele și cîteva galerii de sobe.

Primiți...

Director General

B. P. Hasdeu

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2.

24

1890 aprilie 18/30, București. Raportul lui B. P. Hasdeu către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care solicită sumele necesare pentru cumpărarea de cartoane în vederea conservării documentelor.

Din Oficiu

București 1890 aprilie 18/30

Nr. 42

La Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice

Urînd a se confecționa cartoanele necesare pentru conservarea documentelor, cu onoare, vă rog, Domnule ministru, să binevoiți a dispune să se elibereze un acout de 500 lei din fondul destinat pentru aceasta pe numele d-lui Mumuianu, delegatul acestei scrisori, iar piesele justificative se vor înainta îndată după aducerea cartoarelor cînd se va cere și restul sumei de plată.

Binevoiți...

Director general

B. P. Hasdeu

Șef secție,

Arh. St. București, colecția Hasdeu dosar, 2.

25

1891 aprilie 29/mai 11, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care solicită Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice decorarea celor mai vechi arhiviști, cu ocazia aniversării a 60 de ani de la înființarea Arhivelor.

1891 aprilie 29/mai 11

Nr. 179

Ministerului Cultelor etc.

Între serviciile pendente de acel Onor Ministeriu, unul din cele mai vechi și mai importante este, fără îndoială, acela al Arhivelor Statului, care în viitoarea lună mai a.c. va număra o existență de șazecei ani. Între funcționarii actuali care prin serviciile distinse și îndelungate pe care le-au adus Statului merită a fi recompensați acum cu ocazia jubileului den mai. Subsemnatul crede a se îndeplini o datorie de recunoștință către acei funcționari care i-au dat neconținut ajutorința cea mai prețioasă în îndeplinirea sarcinilor sale, rugîndu-vă, Domnule ministru, să binevoiți a-i recomanda majestății sale regelui pentru a fi decorați pentru ziua de 10 mai. Acești funcționari sînt următorii:

Domnul Eduard Coni, subdirectorul Arhivelor și șeful Secțiunii Istorice și de Stat care avînd un serviciu public neîntrerupt de 29 ani din care 2 ani la Direcțiunea Monitorului Oficial și 27 ani la Arhivele Statului.

Constantin D. Mumuianu, Inspectorul Arhivelor și șeful Secțiunii Bunurilor publice care are un serviciu de 22 ani.

Auxențiu Petruțiu sub șeful Secțiunii Istorice și de Stat, care are 21 ani de serviciu.

Domnul Georgescu, translatorul de limbă elină cu un serviciu de 11 ani.

Decorațiunea pe care cred ca mai nimerită acestor patru funcționari, care sînt cei mai vechi ai serviciului Arhivelor Statului, ar fi pentru cei doi dintîi „Ordinul Coroana României în gradul de cavaleri” și cei doi din urmă medalia „Serviciul credincios cls. I

Binevoii a primi și cu această ocaziune Domnule Ministru, încredințarea distinsei mele stime.

Director general
Hasden

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 19, orig.

26

1892 iulie 25, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care solicită aprobarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru trimiterea unui conservator la Arhivele din Veneția pentru specializare.

București 1892 iulie 25, nr. 82

La Ministerul Cultelor etc.

Lipsa unei școli de paleografie și archivistică, care să formeze funcționari speciali în această ramură, este foarte mult simțită la noi. În Arhivele Statului, pe lângă celelalte acte se conservă și un însemnat număr de documente prețioase pentru istoria și literatura țării noastre, care acte sînt expuse a se deteriora cu totul și a deveni nelizibile din cauză că ele sînt conservate într-un mod aproape primitiv.

De doi ani s-a început așezarea lor prin cartoane, după o sistemă întrebuințată de Academia Română, care sistemă lasă însă de dorit față cu sistemele întrebuințate de Arhivele principale din Europa, cum e de exemplu cea din Veneția.

În acest scop subsemnatul, ia libertatea, Domnule Ministru de a propune pe domnul C. D. Mumuianu șef de Secțiune în această Direcțiune, de a fi trimis în Veneția, pentru studii arhivistice, și vă rog să binevoii a dispune să i se dea o indemnizație de 300 lei și un bilet de călătorie pînă la frontieră.

Binevoii ...
Director general
B. P. Hasdeu

Șeful secției,

Arh. St. București, colecția Hasdeu, dosar 2, f. 79, orig.

27

1899 noiembrie 27, București. Raportul lui B. P. Hasdeu prin care solicită Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice aprobarea de a nu se mai da documente spre cercetare particularilor decît după construirea unei noi clădiri a Arhivelor care să dispună și de o sală de lectură.

Urgență
România
Direcțiunea Generală a
Arhivelor Statului
Direcțiunea
Anul 1899 luna noiembrie 27
Nr. 143
Domnule ministru,

Ministerului Instrucțiunii Publice
și al Cultelor
86837 — 27 noiembrie 1899
Nr. 31559 al borderoului

Foarte des se întîmplă ca persoane particulare să facă cerere acestei Direcțiuni pentru a li se pună la dispozițiune documente, condici etc. pentru a le consulta și a lua copii de pe ele, fie pentru interes istoric sau de a face genealogia familiilor; și cum *personalul acestui serviciu este foarte restrîns* și în imposibilitate de a satisface persoanele particulare pentru asemenea cereri, fiindcă este absolută necesitate ca funcționarii să supravegheze, și în acest caz sînt forțați să neglijeze lucrările, deoarece pentru urmărirea documentelor trebuie un timp mai îndelungat, astfel că serviciul suferă.

Pe lângă cele arătate mai sus, Domnule ministru, *localul Arhivelor este într-o stare deploabilă* * din cauza vechimii lui, după cum vi s-a făcut cunoscut, Domniei voastre prin adresele noastre nr. 78/893 :55/898 ; 83/898 și 85 și 106 din anul curent, care și aceasta contribuie foarte mult a nu putea satisface cu ușurință persoanele interesate.

Bazat pe aceste motive, Domnule ministru, vă rog să binevoiți a lua dispozițiuni, *ca până cînd nu se va face noul local al Arhivelor să nu fim obligați a pune la dispozițiunea particularilor documente și oricare alte acte* sperînd că facerea noului local și în același timp organizarea Arhivelor se va face în curînd, unde se va instala și o cameră de lectură și personalul mai suficient pentru a putea satisface mai cu înlesnire persoanele interesate.

Binevoiți, vă rog, Domnule ministru, a primi încredințarea distinsei noastre stime și considerațiuni.

Director general,
B. P. Hasdeu

Subdirector,
C. A. Economu

Se aprobă
Direcțiunea II

Arătîndu-i inconvenientele ce se întîmplă cu acest serviciu cu punerea la dispoziția persoanelor particulare a actelor și documentelor din Archive.

1 Dir.
2 arhivist cl. I
2 „ II
2 „ III
1 translator
2 copişti-calig.
2 copişti }¹²
2 servitori }
2 sergenți

86837 — 17 dec. 99

Dir. Generală a Arhivelor Statului
Am onoarea a vă face cunoscut că
Ministerul aprobă propunerile din
adresa dvs. nr. 143 din a.c.

Ministru,

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 231a/1899, f. 3

28

1900 martie 28, București. Lege prin care s-a acordat lui B. P. Hasdeu o pensie viageră de 1500 lei.

Lege

Art. I — Se acordă domnului B. P. Hasdeu o pensie viageră de 1 500 lei lunar ne-pusută la nici o reținere, reversibilă asupra soției numai în sumă de 1 000 lei lunar.

Art. II — În schimbul acestei recompense vor renunța la pensie cea ce li s-ar cuveni pentru anii serviți în diferite funcțiuni ale statului.

Această lege s-a votat de Adunarea Deputaților, în ședința de la 28 martie anul 1900 și s-a adoptat cu majoritate de șase zeci și unul voturi contra a cincisprezece.

Președinte,

Secretar,

Această lege s-a votat de Senat.

Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 303, 1900, f. 22

* Sublinierile din text aparțin autorului.

R É S U M É

L'anniversaire des 150 années qui se sont écoulées depuis la naissance de B. P. Hasdeu — personnalité remarquable de la culture roumaine de la fin du dix-neuvième siècle nous offre l'occasion de publier un nombre de documents inédits de la période 1876—1900, période pendant laquelle B. P. Hasdeu a conduit avec passion et compétence Les Archives de l'État de Bucarest.

Les documents attestent l'activité fructueuse de l'homme de science directeur : parallèlement à l'élaboration de ses ouvrages scientifiques B. P. Hasdeu enrichit la bibliothèque des Archives commandant en Roumanie et à l'étranger des livres qu'il considérait nécessaires pour la recherche scientifique, ouvrit une salle d'études aux Archives pour la consultation des documents, dépista et publia de nombreux documents concernant l'histoire des roumains, assura la conservation, la garde et la sécurité du trésor archivistique, proposa l'institution des succursales des Archives dans tous les départements.

P R E C I S

The anniversary of 150 since the birth of B. P. Hasdeu — an outstanding personality of the Romanian culture at the end of the XIXth century — offers us the opportunity to publish a series of novel documents from the period 1876—1900, when Hasdeu was the passionate and competent director of the State Archives in Bucharest.

The documents certify the successful activity of the scientist and the director. He enriched the library of the Archives with books from the country and from abroad, which he considered useful for the scientific research, he discovered and published a lot of documents, about the history of the Romanians, he ensured the conservation, the guard and security of the archive treasure, he proposed the setting up of branches of the Archives in all the counties, and at the same time he carried on his scientific research.

Bibliografia operei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. I.

SACERDOȚEANU AURELIAN,

Acum, în momentul comemorativ al redeșteptării de sub pecetea vremii a amintirii lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, personalitate contradictorie de la sfârșitul secolului al XIX-lea românesc, ne îndreptăm privirile spre activitatea celui care, filolog și istoric, gazetar, poet și savant poliglot, profesor și arhivist, a fost înainte de toate un mare patriot al neamului nostru.

Deschizător de drumuri în nenumărate domenii pe care le slujește cu ardoare, într-o vreme cind aproape totul trebuia înnoit, prefăcut și construit, Hasdeu susține orice inițiativă i se pare lui națională și democratică.

Opera științifică a lui Hasdeu — spune George Călinescu „se poate privi sub raport documentar și sub raport literar. S-a afirmat, din primul punct de vedere, că această operă este perimată. Însă orice operă de curată știință se perimează în virtutea chiar a principiului de perfectabilitate a cunoașterii ce-i stă la bază și unica valoare a unui om de știință stă în faptul de a fi reprezentat cu putere un moment din istoria disciplinei”.

Aplecat în nenumărate rânduri asupra operei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, profesorul Aurelian Sacerdoțeanu are meritul de a fi alcătuit o bibliografie integrală a eruditului om de știință care va constitui, credem, un important instrument de informare pentru cei care iubesc cultura românească.

Bibliografia este structurată astfel :

CE A SCRIS B. P. HASDEU *

I. PERIODICE

II. EDIȚII

III. LITERATURA

1 Versuri — a) originale

— b) traduceri

2. Proză literară — a) originale
— b) traduceri

3. Teatru

IV. ISTORIE LITERARĂ

1. Studii și note
2. Panegirice. Necrolog
3. Dări de seamă

V. FOLCLOR

1. Literatura populară
2. Studii și note
3. Dări de seamă

VI. FILOLOGIA

1. Studii și note
2. Dări de seamă

VII. ISTORIA

1. Studii și note
2. Dări de seamă

CE AU SCRIS ALȚII DESPRE B. P. HASDEU

1. Bibliografii
2. Biografii, studii, note, recenzii

ADAOS

Tabla materiei la primele reviste ale lui B. P. Hasdeu

- I. ROMANIA — 1858—1859
- II. FOAE DE ISTORIE ROMÂNĂ — 1859
- III. FOIȚA DE ISTORIA ȘI LITERATURĂ — 1860
- IV. DIN MOLDOVA = Lumina — 1862—1863
- V. AGHIUȚĂ — 1863—1864
- VI. ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI = 1864—1868
- VII. SATYRUL — 1866
- VIII. FOAIA SOCIETĂȚII ROMÂNISMUL — 1870—1871

3. Documente

VIII. JURIDICE

IX. ECONOMIE POLITICĂ

1. Studii și note

* În text se vor utiliza următoarele prescurtări: AnAR = Analele Academiei Române, seria II, t. I—LVI (1878—1923); AnAR-Desb = Secțiunea I; Desbaterile t. I—VIII (1879—1886); Desb. t. IX—LVI (1886—1923); AnAR-Mem = Memorii și notițe, Secțiunea II, t. I—VIII (1879—1886); AnAR-MSI = Memoriile Secțiunii Istorice, t. IX—XXXIX (1886—1919); AnAR-MSL = Memoriile Secțiunii Literare, t. XII—XL (1889—1920); AnAR-St = Memoriile Secțiunii Științifice, t. IX—XL (1889—1920); AnSAR = Analele Societății Academice Române, t. I—IX (1867—1878); AnSAR-Mem = Memorii și notițe, t. X—XI (1877—1878); ApNaț = Apărarea Națională, 1901—1903; ArhIst = Arhiva Istorică a României București, t. I—IV (1864—1868); AR-MSI = Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, t. I—XXIX (1923—1947); AR-MSL = Memoriile Secțiunii Literare, seria III, t. I—(1923—); AR-MSSt = Memoriile Secțiunii Științifice, seria III, t. I—(1923—); AtenRom-Buc = Ateneul Român, București, 1866—1869; AtenRom-Iași = Ateneul Român, Iași 1860—1861; BulInsPubl = Buletinul Instrucțiunii Publice, București, 1865—1868); ColTra = Columna lui Traian, București, I—X (1870—1883); ConvCrit = Convorbiri Critice București, I—IV (1907—1910); ConvLit = Convorbiri Literare, Iași—București, I—LXXVI (1867—1943); FoILit = Foița de Istorie și Literatură, Iași, 1860; FoSocRom = Foaia Societății Românismul, București, I—II (1870—1871); FoStoR = Foaia de Storie Română, Iași, 1859; LitARom = Literatură și Artă Română, București, I—XV (1896—1910); Rev. IAF = Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, București, I—XVI (1882—1922) RevIst = Revista Istorică București (Iași), I—XXXII (1915—1946); RevIstRom = Revista Istorică Română, București, I—XVII (1931—1947); RevLiSt = Revista Literară și Științifică, București, 1876; RevNouă = Revista Nouă, București, I—VII (1887—1895); RevRom = Revista Română pentru științe, litere și arte, București, I—III (1861—1863)

2. Dări de seamă
- X. FILOZOFIE
- XI. CĂLĂTORII
- XII. SCRISORI PUBLICE
- XIII. POLITICA
- XIV. MISCELLANEA
- XV. ACTIVITATE ACADEMICĂ
- XVI. POSTUME
- XVII. LUCRĂRI ATRIBUITE NESIGUR
- XVIII. CULEGERI DE OPERE FELURITE

Avind în vedere întinderea lucrării încredințăm spre publicare o primă parte a bibliografiei profesorului A. Sacerdoțeanu, urmînd ca restul să se publice în numerele viitoare ale revistei.

CE A SCRIS B. P. HASDEU

I. PERIODICE

1. *România*. Anul I, Iași, 18 și 23 noembrie, 2 și 9 decembrie 1858, No. 1—4. În total 4 fasc. cu 32 p. la un loc.

În anul următor se reia sub titlul: *Romania. Revista săptămânară sub redacțiune d-lui Bogdan Petriceicu Hăjdău*. Anul I, Karindarul I, Iași 1859, genaru 2, 9, 16 și 26, cu 4 fasc. în 32 p. total. Pe ultima pagină se încheie „Karindarul” cu capitolele cuprinse și cu mențiunea „Răspunzător Bogdan Petriceicu-Hăjdău. Tipografia lui A. Berman”.

2. *Focea de istorie română. Sub redacțiune lui Bogdan Petriceicu Hăjdău*. I. Iași. Anul Unirii I [1859]. 4 fasc. cu 64 p. în total. Două fasc. s-au tipărit la tip. lui H. Goldner iar următoarele două la A. Berman. La sfîrșitul fiecărei fasc. „răspunzător Bogdan Petriceicu-Hăjdău”...

Pe ultima pagină se scrie în cirilică titlul altfel ortografiat: „Foé de istorie română” Parté ităe”.

3. *Foița de istorie și literatură sub redacțiunea lui Bogdan Petriceicu-Hăjdău*, I, marțiu [V-iuliu] 1860, Iași. 166 col.+1 pl. Se tipărește la Imprimeria Statului și la Tip. Buciumului Romanu, strada Goliei no. 943.

La nr. IV se menționează: „Foița de istorie și literatură. Redesa de Bogdanu Petriceicu-Hasdeu”, iar la nr. V, coperta p. 4; promite să apară în 20 coloane; p. 32; „Toți articuli neiscăliți sunt ai redactorului”.

4. *Din Moldova. Redactorul: B. Petriceicu-Hăjdău*. Tomul I/-III Iași 1862/-1863/. Se tipărește la Tip. Berman-Pilecki. Tomul I (1862) are 2 f. + 96 p. (nr. 1—6); tomul II (1863), 2 f. + 104 p. (nr. 7—12) dar la nr. 10, p. 49 se schimbă titlul în:

5. *Lumina-Redactorul: B. Petriceicu-Hăjdău*. La broșatul numerelor tomului se pune pe copertă titlul dublu: *Lumina (Din Moldova)*, care împreună nu mai figurează pe nici un număr. Tomul III: *Lumina. Sciinți. Literatura. Critica. Redactorul: B. Petriceicu-Hăjdău*. 1863. 2f + 96 p. (nr. 13—18); este prima fasc. cu indicația ordinei: „Anul I. Trimestrul III”. Mai apare o singură fasc. nr. 19 de 16 p. Apariția era la două săptămîni. Unele articole sînt în cirilică.

6. *Aghiuță. Foiță umoristică, satirică și critică. Directore și proprietariu: Bogdan Petriceicu-Hăjdău. Gerante răspunzător: Georgie Ionescu. Administrator: D. Săche Piscușesco*. Anul I[-II] nr. 1, noembrie 3 [-nr. 27, mai 17], București 1863 [-1864]. 194 p. Tip. Cesar Bollac. str. Scaune nr. 40, de la an.II, nr. 22, str. Polonă nr. 40.

Paginația ambelor vol. este în continuare dar e sărită pentru p. 33—40 și dublată la p. 41—48). În fișe am rectificat paginația și am dat-o în paranteze. Apărea săptămînal.

Modificări intervenite în cursul apariției: titlul primului număr e *Achiuță*; nr. 13—22 au „Directore fără speranță de a fi ministru și proprietariu fără frică de legea rurală, Bogdanu Petriceicu-Hăjdău nr. 23—27: „Directore și proprietariu B. P. Hăjdău.

7. *Arhiva istorică a României. Sub auspiciile Ministeriului Justiției, Cultelor și alu Instrucțiunii Publice. Redactor: B. Petriceicu-Hâjdeu. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român începând de la timpii cei mai depărtați și pînă la anul 1800.* Bîcurești. Tomu I. Partea I (1864—1865,) 184 p.; Tomu I. Partea 2 (1865), 192 p. Tomul II (1865—1866), 176 p.

Prefața e datată „20 august 1865” iar la t. III „20 aprilie 1867” însă aci spune că „sînt acum opt sau nouă luni de cînd” fusese suprimată revista, deci vol. acesta s-a terminat prin aug. — sept. 1866. Tomul III (1867), 283 p. Tomul IV* (f.d. = 1868), 120 p. Fără copertă și fără titlu, doar reclama coalelor arată că e vorba de „Tom. IV”. Se pare că n-a fost difuzată; Hasdeu însuși o omite din listele sale multă vreme. Se tipărește la Imprimeria Statului.

8. *Salvurul Anul I. Nr. 1* [—nr. 16], 6 februarie [— 5 iunie] 1866 București. Paginație nouă la fiecare număr. (Girant responsabil I. Ștefănescu, apoi Toma Penovici. Ilustrațiile în litografiu Sander & Co). Apare săptămînal; scris pe trei coloane. Cred că exemplarul de la Academie are identificările pseudonimelor făcute autograf de Hasdeu însuși. Tip. Lucrătorilor Asociați. Pasagiul Român.

9. *Traian, Ziar politic, literar, științific și industrial*, București, 1869 [—1870]. Anul I, nr. 1—97, 392 p.; anul II, nr. 1—16, 64 p. Administrația în Pasagiul Român nr. 1 — Redacțiunea în strada Carol I nr. 14.

Apărea miercuri, vineri și duminică seara; inscripție: „Românism. Constituțiunea. Democrația”.

10. *Columna lui Traian. Sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu, fost director al ziarului „Traian”.* Anul I no. 1 [—62] 1870. Inscripția: „Democrație în românism. Românism în democrație” Nr. 28—51: apare miercuri și sîmbăta sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu. De la nr. 52: Director B. P. Hasdeu. *Politica — Istoria — Științele economice — Giurisprudența — Medicina — Științele naturale — Poesia — Literatura poporănă — Bibliografia* — etc. 4 col. cu paginație la fiecare nr.

Anul II nr. 1 (63) [— nr. 48 (110)] 1871.

Anul III nr. (111) [— nr. 34(144)] 1872. 327 p. în 3 col.

În loc de giurispundență apare „Drept”

Anul IV nr. 1 [—14] 1873. 264. p.

Anul V nr. 1 [—9] 1874. 240 p.

Anul VI nr. 1 [—3], 1875, 144 p.

Anul VII nr. 1 [—13], 1876, XI + 583 p. Noua serie. Tom I. *Revistă mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologia poporănă. Director B. P. Hasdeu.*

Anul VIII nr. 1 [—12], 1877, 676 p. Noua serie. Tom II. În primele 11 numere apare „cu colaborațiunea d-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor G. L. Frolo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.”

Anul IX, nr. 1 [—12], 1882. 640 p. Noua serie. Anul III.

Anul X, nr. 1 [—12], 1883. 464 p. Noua serie. Anul IV. S-a tipărit la Tip. Curții (Lucrătorii Asociați) Pasagiul Român: Thiel și Weis, Lipsani, 11; Noua Tip. a Laboratorilor români str. Academiei 19; Tip. Acad. Române (Laboratorii Români), str. Academiei 26.

11. *Foia Societății Românisimul.* București. Aprilie 1870 — august 1871. I (1870 — 71), 530 p.; II (1871), 192 p.

Comisiunea de redacțiune și administrare a foiei: B. P. Hasdeu, N. V. Scurtescu, T. P. Rădulescu, G. Dem. Teodorescu, Gr. G. Tocilescu, Const. D. Vucici. An I nr. 6; Const. D. Vucici e înlocuit prin M. Zamfirescu. An I nr. 10: B. P. Hasdeu, G. Misailu, N. V. Scurtescu, N. Ath. Popovici, T. P. Rădulescu, Gr. G. Tocilescu, Tip. C. Petrescu & C. I. Busnea și Noua Tip. a Laboratorilor români.

12. *Revista literară și științifică.* București, 15 februarie — 15 mai 1876, Directori B. P. Hasdeu și Dr. Dim. Brandza. Apare lunar. A avut un comitet de direcție în care figu-
rau atît M. Kogălniceanu cît și V. A. Urechia.

Au apărut numai 4 broșuri și s-au contopit cu *Revista contemporană*, care apăruse între 1 martie și 1 iunie 1876, și devin împreună *Revista contemporană literară și științifică* pentru încă două numere, dar fără cei doi directori.

13. *Revista nouă*. București, Anul I [—VII] 1887 [—1895]

An I nr. 1 [—12], 15 dec. 1887 [—15 dec. 1888] Director: B. P. Hasdeu. Redactori: Barbu Ștef. Delavrancea, Al. Vlahuță, Victor Bilciurescu; la nr. 5: D. D. Racoviță, la nr. 10: G. Ionescu-Gion, I. Bianu, și Th. Speranția, 480 p. + 6 pl. portrete și note muzicale.

An II nr. 1 [—12] 15 ian. 1889 — ian. 1890, 480 p. + 6 pl. portrete și note muzicale. De la nr. 11 nu mai figurează între redactori D. D. Racoviță.

An III nr. 1 [—12]. 15 aprilie 1890—15 martie 1891. 480 pl. + 12 pl. 3 h. fig. și note muzicale.

An IV nr. 1 [—12]. 15 aprilie 1891 — 15 martie 1892. 512 p. + 12 pl. fig. și note muzicale. Între redactori nu mai figurează Vlahuță dar apar: Ion Ghica, Dim. A. Sturdza, I. V. Cosmovici, secretar C. Ghionis.

An V nr. 1 [—12], 15 aprilie 1892 — 15 martie 1893. 480 p. + 21 pl. fig. și hărți. De la nr. 11, I. V. Cosmovici e înlocuit cu V. Crasescu.

An VI, nr. 1 [—12] 15 aprilie 1893 — mai 1894, 480 p. + 32 pl. și fig.

An VII nr. 1 [—12] octombrie 1894 — septembrie 1895. 484 pl. + 21 pl. și fig. Sa tipărește la Socce.

14. *Apărarea națională*. București. Apare zilnic de la 15 ianuarie 1900 la 9 februarie 1903. De la 2 ianuarie la 2 iunie 1900 a fost director Bogdan Petriceicu Hasdeu.

II. EDIȚII

15. Principatele dunărene. Din „Călătorii în Orient” de d.M.S. Girardin. România I, 3—4 (2 și 9 dec. 1858) p. 17—19 și 27—31.

16. Alexandru Hotineanu [D-un român din Basarabia = Al. Hasdeu] *Epistola către Românii*, Romania, I, 1 (1859), p. 3—5 (Politica). Hasdeu adnotează.

17. Pomelnicul domnilor Moldovei de Mitropolitul Dosoftei. FoStoR, I (1859), p. 43—48, 51—62 (Analistica)

18. Iohann Schlitberger și călătoriile sale. I, Resăritul. FoStoR. I (1859), p. 39—43, 57—61 (Literatura storiei)

19. Ivoniu cel viteaz. [Fragment din analele căzăcești a lui Leontiu Bobolinski]. FoILit. I, 1—2 (1860), p. 8—16, 33—39

20. Vlad Dracu Vv [Povestirea unui contipureanu eniceriu de neam leahu și părtașiu în împregiurările]. FoILit I, 2 (1860) p. 42—45.

21. Versurile Mitropolitului Dositeu către Ioachimul, patriarcu de Moscva, din 1681. FoILit 1, 3 (1860), p. 76—77.

22. Sofisme economice. De Fredericu Bastiat [I. Bielsiugu și lipsa: II. Pedeca — isvoru]. FoILit I, 3, 4, 5, (1860), p. 87—92, 113—117, 156—159 [Va urma].

23. Chronicon putnense. AtenRom-Iași, mai-iunie 1861, p. 1—8.

24. Legînda sintei Parasceve, patroanei Esiului, de Mitropolitul Dosoteiu. Din Moldova. I. 5 (1862), p. 65—68 (Bibliologia).

25. Legînda sintei Parasceva, patroanei Esiului, de Mitropolitul Varlaam. Din Moldova, II, 7 (1862), p. 1—7 (Bibliologia).

26. Scurtă și adevărată povestire despre luarea Terovanei sa Hesdinului despre lupta de la Renty, și despre toate cele cu schimbări de noroc petrecute între Imperiali și Franci pînă la acest an 1555, de Marchezele Jacob Basilic, Despota Samosului. Din Moldova, II, 9 (1863), p. 45—48; Lumina, II, 10 (1863), p. 73—76, III 15 (1863), p. 37—42. (Bibliologia).

Cuprinde: Comintarul: 1. Bibliografia opului. 2. Un episod din viața lui Despota. 3. Despota quasi catolic. 4. Locul scrierii opului. 5. Părerea lui Albinus despre autorul opului. 6. Despota ca dialogist. 7. Veracitatea lui Despota. 8. Enric II, Carol V, Filip II Emanuel Filibert. 9. Resbelul de la Sienna. 10. Cestiunea libertății grece. 11. Castaldo. 12. Călărașii negri. 13. Resbelul tunetan. 11. Filosofia genealogiei. [Trad. textului e făcută de P. Rășcanu „escelintele meu elev”, p. 45].

Opusculul latin al lui Despota, mai în urmă domn moldovenesc asupra resbelului franco-german, la care luase el însuși parte între generali, Bruxella 1555. Luarea Terovanei și Hesdinului. Arhist. II (1865) p. 70—76. (Trad. Peatru Rășcanu corrésă de Hasdeu).

27. Din scrierile lui Amfilochie episcopul Hotinului. *Lumina* III, 16 (1863), p. 58–62 (Bibliologia).

Cuprinde: Despre origina romană a palmei domnești din Moldova; Pentru măsurile care să obicinuesc în gheometria practică.

28. Descrierea Moldovei și Muntenii în versuri polone, de Miron Costin; de pe manuscrisul autograf din 1684, tradusă și comentată. *Lumina* III, 18 (1863), p. 81–85 [Neterminat].

Cuprinde: Precuvintarea traducătorului. 1. Traducerea. Despre poporul Moldovei și al Terrii Românești.

29. Resboiul germano-danese. Aghiuță, I, 5 (1863) p. [35–36] [Trad. din „The Punch”]

30. Epistola amoroasă a unui sergent major, comunicată de d. V[elli]son „amic din Brăila”. Aghiuță I, 5 (1863) [p. 36–37].

31. Adrian Huart. O politică fotografică. Aghiuță I (1863), p. 52–54.

32. Luca Cîrje, Discurs către regele polon Sigismund I, 1523, Cracovia, ArhIst. I, 1 (1864), p. 9–13 [Traducere].

33. Sommer, Vita Iacobi Despota Moldavorum Reguli, Witeberge 1587. [Genealogia Eracilizilor]. ArhIst. I, 1 (1864) p. 98–100 [Trad.]

34. Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399–1450. Mons 1840. ArhIst I, 1 (1864), p. 129–130 [Trad.]

35. De la Neuville, Relation curieuse et nouvelle de Moscovie... Paris 1698. ArhIst. I, 1 (1864), p. 137–139 [Trad.]

36. Charrière, Negociations de la France dans le Levant, t. 2 și 3 ArhIst I, 1 (1864), p. 145–152 [Trad.]

37. Costin Miron, Ierarhia senatorială și districtuale a Moldovei și a Terrei Românești. ArhIst. I, 1 (1865), p. 159–172 [Trad.]

38. [Iezuitul Rafaale Skrzynecki povestește încercările Vistiernicului Brutti de a introduce catolicismul în Moldova]. ArhIst. I. 1 (1865), p. 174–175 [Trad.]

39. Joachim Bielski [Descrie moartea boierului moldovean Brutti] ArhIst. I, 1 (1865), p. 175 [Trad.]

40. J. Essler – G. Ubelin, Tabula moderna Sarmatiae ... et Valachie, 1513. ArhIst. I, 1 (1865), p. 178–179 [Trad.]

41. [Ioannes Leunclavius despre moartea lui Despot Vodă] ArhIst. I, 1 (1865), p. 179–180 [Trad. și text lat.]

42. Resmi-Ahmed-Efendi [Călătorie în Moldova, 1763]. ArhIst. I 1 (1865), p. 183 [Trad.]

43. Lord Baltimore [Călătorie în Moldova, 1764]. ArhIst. I 1 (1865) p. 183–184 [Trad.]

44. Constantin Mihalovici de Ostrovița [Expediția lui Mohamed II]. ArhIst. I, 2 (1865) p. 8–11 [Text pol. și trad.]

45. Philippe d'Avril, Petrecerea sa în Iași la Constantin Cantemir din „Voyage entre pris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine”, Paris, 1692, ArhIst. I, 2 (1865) p. 12–18 [Text fr. și trad.]

46. Prilusius [Przyluski] Leges seu statuta a Privilegia Regni Poloniae, 1553. ArhIst I, 2 (1865) p. 23–26. [Text lat. și trad.]

47. Arcana seculi XVI. Huberti Langueti Epistolae secretae ad Augustum Saxoniæ ducem, Halae 1699. ArhIst. I, 2 (1865), p. 29–31 [Text lat. și trad.]

48. Hodja-Efendi Saad-ad-Edin [Despre lupta de la Valea Albă] ArhIst I, 2 (1865) p. 31–35 [Text ital. și trad.]

49. Matei Michevski [Povestește faptele lui Ștefan cel Mare] ArhIst I, 2 (1865) p. 35–46 [text lat. și trad.]

50. Istoria monastirii catolice de la Tergoviște începînd de la timpii cei mai depărtați și pînă la jumătatea secolului trecut, redevă după documente scrise și monumentale [Protocollum Provinciae Bulgariae et Walachiae. Conventus Tergovistiensis ad S. Franciscum S. stigmatibus insignitum]. ArhIst I, 2 (1865), p. 46–54. [text lat. și trad.]

51. Andrea Cambini, *Libro della origine de Turchi et imperio delli Otomani*, Firenze 1537. [Lupta de la Chilia și Cetatea Albă cu Baiazid II] ArhIst I, 2 (1865) p. 55—59 [text ital. și trad.]
52. [Călătoria Patriarhului Macarie al Antiohiei în țara noastră relatată de Arhidiaconul Paul de Alepp. ArhIst I, 2 (1865) p. 59—111 [Trad. după Belfour]
53. [Învățăturile lui Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie]. ArhIst I, 2 (1865), p. 111—116, 120—132.
54. Abbate Rugiero, *Relatione copiosissima del Regno di Polonia*. 1568. ArhIst, I, 2 (1865) p. 116—117. [Text ital. și trad.]
55. [Viața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Țarigradului, care a strălucit în multe patime și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenescă, scrisă de Kyr Gavril Protul, adică mai marele Svetagorei]. ArhIst. I, 2 (1865), p. 132—150.
56. Martin Bielski [Arta militară la popoarele moderne]. ArhIst. I, 2 (1865), p. 161—170 [Text. pol. și trad.]
57. Stalislav Gorski, [Tratatul dintre Moldova și Polonia, 1509] ArhIst. I, 2 (1865), 184—187 [Text lat. și trad.]
58. *Estracte din cronica polono-litvană a lui Matei Strykowski. Intre 1540—1580.* ArhIst II (1865) p. 5—11 [15 fragm. text pol. și trad.]
59. *Estracte din cronica polonă a lui Ioachim Jerlicz. 1640—1673.* ArhIst. II (1865), p. 11—17. [10 fragm. text pol. și trad.]
60. *Relațiunea rabbinului ovreesc Benjamin [de Tudella] despre Românii din Macedonia. Către 1170.* ArhIst. II (1865), p. 25.
61. *Relațiunea lui Paul Giovio despre aventurile domnului moldovenesc Petru Rareș. Înainte de 1547.* ArhIst. II (1863) p. 26—43 [Text lat. și trad.]
62. *Din călătoria ierodiaconului rusesc Zosima către Sănteale locuri prin Moldova, 1420.* ArhIst. II (1865), p. 49 [Text rus și trad.]
63. *Viața lui Maxim, Mitropolitul Munteniei. După 1516.* ArhIst II (1865). [Text slrb și trad.]
64. *O scriere de filosofie morală în limba română. Adrianopole, înainte de 1698.* [D. Cantemir, *Divanul sau gilceava înțeleptului cu lumea..*], ArhIst II (1865) p. 81—170. [Ed. adnotată].
65. *Tractatul lui Neagoe Basaraba despre arta militară.* BulInsp Pub. sept. 1865, p. 76—80 [Extrase din „Învățăturii”]
66. *Cele mai vechie poezii satirice în limba română [scoase din manuscris, de Miron Costin, *Vieța lumii*], Satyrlul, I, 10 (10 april 1866) [Semnează: Wang-pon-ki] Repr. Familia, V, 37 (1869), p. 439—441 [„Viața lumii” și „Stihuri împotriva zavistiei”].*
67. [Cronica Moldo-Polonă]. *Cronica cea mai veche a Moldovei redactată ex-officio de călugării de la mănăstirea Putna în intervalul dintre anii 1466—1552, tradusă în 1566 în limba polonă, adăusă cu narațiunea evenimentelor petrecute între 1552—1566 și însoțită de o notiță statistică asupra Moldovei.* ArhIst, II (1867) p. 5—34 [Text pol. și trad.]
68. *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galilia. Dissertațiuni și documente.*
[a] *Dissertațiunea contelui Alexandru Stadnicki despre satele române în Galilia (O wsiach takzwanyen Woloskich, Lwów, 1848).* ArhIst. IV (1868), p. 3—35. [Text pol. și trad.] Repr. FoSoRom, II, 2—5 (mai—aug. 1871) p. 73—116.
[b] *Codicele diplomatic alu coloniilor române din Galilia, ca appendice la dissertațiunea contelui Alexandru Stadnicki (Zbiór dokumentów tyzczacych sie wsi woloskich na północnym stoku Karpat i wójtostw w tychze wsiach; jako allegat do rozprawy o wsiach tak zwanych woloskich).* ArhIst IV (1868), p. 37—120 [text pol. și trad.]
- Cuprinde: Swiniacz sau Zwiniacz, Rowien pe Okoliszczce. Revisiunea fiscală. Ternowa de sus și Ternowa de jos, Korosno, Koroscienska Wola, Boberka, Dwernik și Polana, Nano-wa, Berchi, Polawa, Ustezyxi sau Strwiazek.
69. *Spătarul Milescu despre folosința studiilor istorice. Traian II, 12 (5 febr. 1870) p. 47—48 [Fragm. trad. din Chrysmologium]*
70. *Estracte din Acatistul mitropolitului Dositei din 1673.* ColTra. I, nr. 10, 11, 12 (aprilie 1870), (Archiv filologic. Spice pentru limba română).
71. *Estracte din Cazania mitropolitului Varlaam din 1643.* ColTra I, nr. 15—44 (23 aprilie — 6 septembrie 1870). (Archiv filologic. Spice pentru limba română).

72. Psalmul 77 din Goressi. FoSocRom. I, 2 (mai 1870) p. 62—68
73. Extracțe din Psaltirea versificată a mitropolitului Dositei din 1673. ColTra I, nr. 44—61 (sept. — dec. 1870) (Filologia).
74. Alesandru-Petriceicu Hasdeu. *Domnia Arnăuțului. Nuvella istorica cu portretul și biografia autorului*, de Iosif Vulcan, București, Tip. Curții, 1872, XII + 29 p. [Prefața de B.P.H.]
75. Cîteva portrete din secolul XVII. ColTra IV, 1 (1 ian. 1873) p. 15 [Vieți de sfinți de Dosoftei].
76. *Psaltirea publicată românește la 1577 de Diaconul Coresi. Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ* de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomul I. Textul, București, Tip. Acad. Rom., 1881, IV, + 444 + 66 p. (Ediția Academiei Române).
77. Zilot Românul, *Înainte de Tudor Vladimirescu, O cronică inedită a Terei Românești dintre 1800—1821*, scrisă în versuri și în proză sub pseudonimul de Zilot Românul, ColTra, IX (1882), p. 266—303, 321—330, 490—518, 536—543; X (1883) p. 89—94, 121—136, 348—363.
- Zilot Românul, *O privire sintetică asupra ultimei cronice române din epoca Fanarioșilor*, ColTra, X (1883), p. 385—405. [Formează p. V — XXV din ed. separată].
- Zilot Românul, *Ultima cronică română din epoca Fanarioșilor* reproducă după manuscrisul din Archiva Statului din București, cu o introducere de B. P. Hasdeu, București, Tip. Acad. Rom. 1884, XIV + 118 p. (Înainte de Tudor Vladimirescu, 1800—1821).
78. *Anonymus Lugoshienis. Cel mai vechiu dicționar al limbei române*, după manuscrisul din Biblioteca Universității din Pesta. ColTra X (1883) p. 406—429 (va urma) — Rev. IAF VI (1891) p. 1—48.
79. *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu. Bourgeois d'avril. Fantaisies et rêves. Avec une introduction par Le C-te Angelo de Gubernatis. Paris — Bucarest, 1889, XLVIII + 237 p. [Avant-propos de B. P. Hasdeu, datat 1 martie 1889, p. VII — XII, *Un portrait ca postfață și La Doina de Roumains, Origines du génie poétique des peuples romans A mon ami. M. Louis Leger* ca apendice de B. P. Hasdeu, p. 207—226]
80. *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu. Chevalerie, Confidences et Canevas. Précédé d'une lettre et d'une notice par M. Emile Boutroux et Louis Leger. Paris — Bucarest, 1890, XXXI + 287 p. [Préface datată 1 iunie 1889]; *Un autographe, L'Atavisme, dédié à MM. Paul Janet et Th. Ribot, Thadée Hasdeu (Tadeus Hyždeu) Alexandru Hasdeu (Александръ Гиждеу)* de B. P. Hasdeu, cu reproduceri din operele lor p. 217—282]
81. *Oeuvres posthumes* de Julie B. P. Hasdeu. Théâtre. Légendes et Contes. Paris — Bucarest, 1890, XVI + 382 p. [Préface datată 14 noembrie 1889, p. IX — XII, și note la p. 73—76, 334—338, 370—365]

III. LITERATURA

1. Versuri
- a) Originale
82. Muza FoILit. I, 4 (iunie 1860) p. 117.
83. Cătră*** FoILit I, 5 (iulie 1860) p. 137.
84. Noaptea toată. FoILit, I, 5 (iulie 1860) p. 159—160.
85. Ștefan cel Mare și Hatmanul Arbure, AtenRom-Iași, mai — iunie 1861, p. 60; Lumina III, 13—44 (1863), p. 27.
86. Iveala și visul. AtenRom-Iași, sept.-oct. 1861 p. 188—189.
87. Ionașcu-Vodă (1574) Baladă. Din Moldova, I, 1 (1862) p. 12 Poezie, 1873, p. 125—126.
88. Femeia Inecată. Fabulă. Din Moldova I, 2 (1862) p. 27—28; ColTra III, 11/121 (13 martie 1872), Poezie, 1873, p. 122—124.
89. Portretul. Baladă, Din Moldova, I, 3 (1862) p. 43. ColTra III, 13 (26 martie 1872) p. 97; Poezie, 1873, p. 35—36.
90. In memoria Răisei Cho.. ska. Din Moldova, I, 3 (1862) p. 43.
91. Rîvna. Băietul. Din Moldova, I, 4 (1862), p. 45.
92. Sonet către Luca Stoici. Din Moldova, I, 4 (1862), p. 49.

93. La deschiderea Reuniunii Române de Leptură de la Cernăuți. Din Moldova, I, 5 (1862), p. 74—76.
94. Adevăratul poet. Din Moldova, II, 7 (1863) p. 9—10.
95. Testamentul poetului. Din Moldova, II, 7 (1863), p. 10—11.
96. Idealul poetului. Lumina, II, 10 (1863) p. 61—63.
97. La Lenora ***. Lumina II, 10 (1863), p. 63.
98. Ștefan Tomșa Vodă și Vornicul Ion Moțoc, în prinsoare la Leopole (1564). Lumina II, 12 (1863), p. 84—85.
99. Dragostea (La Clara W-berg). Lumina III, 13—14 (1863) p. 23—26; Aghiută II, 22 (1864) p. 171—173; *Dragostea*.
100. La Victoria. Lumina III, 13—14 (1863) p. 27.
101. Bradul. Lumina III, 17 (1863) p. 80, Aghiută II, 24 (1864) p. 182; ColTra. III, 17/127, 24 aprilie 1872), p. 134, *Poezie*, 1873, p. 119—121; Familia XXX. 3 (16/28 iunie 1894), p. 25.
102. Un tablou flamand. Lumina III, 17 (1863) p. 80, ColTra. III, 18 (1 mai 1872) p. 141; *Poezie*, 1873, p. 107—108.
103. Lupii, oile și ciinii. Aghiută I, 3 (1863), p. 21—23 (semnat Ghimpu ColTra III 4/114 (24 ian. 1872), *Poezie*, 1873, p. 116—118: *Ciinii și lupii. Fabulă*).
104. Zinca. Aghiută I, 8 (1863), p. 63.
105. Anchete. Un vis. Aghiută II, 11 (16 ianuarie 1864) p. 81—82.
106. Epitaful D. lui Oteteleșanu. Aghiută II, 11 (1864) p. 83.
107. Evlavia. Aghiută II, 13 (6 februarie 1864), p. 97—98.
108. D. Cogălniceanu, Aghiută II, 14 (13 februarie 1864) p. 111.
109. O doamnă postumă. Aghiută II, 15 (20 febr. 1864) p. 113.
110. [Versuri fără titlu.] După citirea articolului d. lui Panc „Dreptul întrunirii”. Românul de la 18 februarie. Aghiută II, 15 (1864), p. 115—116.
111. Către o doamnă de 39 ani. Aghiută II, 16 (1864) p. 124.
112. Drumul de fer. Aghiută II, 17 (5 martie 1864) p. 129.
113. Odă la plecarea d-lui Botez-Florescu supranumit „Tololoi” Aghiută II, 17 (1864), p. 131.
114. Fragment din ședința nocturnă din 5 martie. Aghiută II 18 (12 martie 1864) p. 137.
115. Apărarea națiunii ovrești, descântată de avocatul sau fără plată Aghiută (Dedic. d-lor Moise-Cilibiu și Costafor). Aghiută, II, 1 (1864) p. 138.
116. Către T*** (Parodie după Alecsandri). Aghiută II, 18 (1864) p. 138—139.
117. Extract din albumul unei cățelușe (Din „Romisches Declamatorium”) Aghiută. II, 18 (1864) p. 139.
118. Trei-spre-zeci! (O baladă în genul lui Schiller). Aghiută II, 18 (1864) p. 143—144.
119. Conjurațiunea lui Fiasco. Epopee în 156 de versuri. Aghiută II, 19 (1864). p. 148—150.
120. Iartă nouă greșelele noastre ... Aghiută II, 20 (1864) p. 156.
121. Doina mea. Aghiută II, 22 (9 aprilie 1864) p. 169.
122. Un tablou de familie. Aghiută II, 24 (3 mai 1864) p. 181.
123. O poezie în stilul d-soarei Dunca. Aghiută, II, 24 (1864) p. 182.
124. La amicul meu San-huang-ki, Satyrul, I, 5 (6 martie 1866) [semnată: Puang-hon-ki] Familia V 29 (1869) p. 338—339; *Amicul meu N. Nicoleanu*; *Poezie*, 1873 p. 138—140; *Lui N. Nicoleanu*.
125. La Iulia, Satyrul, I, 10 (10 aprilie 1866): Familia V, 1 (1869) p. 3; ColTra III, 2/42 (10 ian. 1872) p. 9; *Poezie*, 1873, p. 6—9.
126. Dedicățiunea: Soției mele Iulia Petriceicu Hajdeu. *Răzvan și Vidra*, ed. III, București, 1869, p. V—VI.

127. — Oda la boieri. *Românul*, 18 febr. 1869; *Familia* V, 9 (1869), p. 98—100.
— Oda la boeri, 1848—1869, de B. Petriceicu-Ilișdeu. București, Tip. C. A. Rosetti, 1869, 14 p. [Cu o scrisoare introductivă ironică] Repr. în *ColTra* I, 23 (28 martie 1870: *Oda la boeri*, 1848—1870, *Poezie*, 1873, p. 48—55; *Oda la ciocoi*.
128. Astăzi, *Traian* I, 60 (25 sept. 1869) p. 244; *FoSocRom* II, 2—5 (mai — aug. 1871) p. 148—149.
129. Congiuurațiunea leproșilor. *Traian* I, 97 (31 dec. 1869), p. 391—392; *ColTra* II, 20/82 (24 mai 1871) p. 75; *Complotul bubei* (Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogeni, Maiorescu, Negruzzi, Pogoră etc. etc.) *Poezie*, 1873, p. 37—45.
130. Sărăcia. *ColTra* I, 14 (20 aprilie 1870) p. 4; *Poezie* 1873 p. 59—61.
131. Vornicul Iancu Moțoc. Baladă din secolul XVI. *ColTra* I, 16 (30 aprilie 1870) p. 2—3, *Poezie*, 1873, p. 62—65.
132. Ștefan și Radu (1474), Cîntec bătrînesc. *ColTra* I, 41 (23 august 1870) p. 2—3 — *RevNouă* I, 15 (15 aprilie 1888) p. 169—171. complet refăcut și adăos; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 160—166.
133. Dorul. *ColTra* I, 52 (19 oct. 1870) p. 4; *Poezie*, 1873, p. 56—58.
134. Luntrea. *ColTra* I, 53 (25 oct. 1870) p. 2; *Poezie*, 1873, p. 66—67.
135. Muntele și valea. *ColTra* I, 55 (9 noiembrie 1870); *Poezie* 1873, p. 33—34.
136. Frunzele. *ColTra* II, 7/69 (15 febr. 1871) *Poezie*, 1873, p. 1—2. *FoSocRom* II, 2—5 (mai — aug. 1871) p. 149; *Familia* XXX, 1 (2/14 ian. 1894) p. 2.
137. Severinul. Podul lui Traian — Turnul lui Sever — Corul de pe un vassu-aburu italian. Închinat națiunii italiene pentru ziua intrării M. S. Regelui Victor-Emanuele în Roma. Dialog. *FoSocRom* II, 1 (aprilie 1871), p. 19—26; *ColTra* II, 13/75 (28 martie 1871). *Poezie*, 1873, p. 10—22; *ApNaț* III, 75 (4 aprilie 1902): *Pan-latinismul în România. Oda româno-italiană „Severin”*.
138. La craniul lui Mihai cel Viteaz. *FoSocRom* II, 2—5 (mai — aug. 1871) p. 147—148; *ColTra* II, 31/93 (23 aug. 1871) *Familia*, 1878, p. 9; *Poezie*, 1873, p. 3—5 „*Cranul ...*”.
139. Femeia cu câțelul. Fabulă, *ColTra* II, 32/94 (30 august 1871 *FoSocRom* II, 2—5 (mai — aug. 1871) p. 154; *Poezie*, 1873, p. 26—27.
140. Eu și ea. După Gablitz. *ConvLit*. V (1871), p. 168 [Semnat M. I. Elias]. *ColTra* II, nr. 30 (11 august 1871). [V. și nr. 272]
141. Viersul. *ColTra* III, 15 (10 aprilie 1872); *Transacțiuni literare*, 1872, p. 118; *Poezie* 1873, p. 23—25.
142. După bătălie. *ColTra* III, 20 (15 mai 1872) p. 159; *Poezie* 1873, p. 109—110.
143. Lilica. *ColTra* III, 28 (1 aug. 1872) p. 217. *Poezie*, 1873, p. 46—47.
144. Magda lui Arbure. Balada. *ColTra* III, 34 (1 dec. 1872), p. 313; *Poezie*, 1873, p. 132—134; *Familia*, X, 26 (30 iunie 1874) p. 301. *Amicul copiilor*, IV, 7 (oct. 1894) p. 200—201.
145. *Poezie* de B. Petriceicu Hasdeu, București, Tip. Laboratorilor români, 1873, IV + 141 p.
- Cuprinde: Frunzele. Craniul lui Mihai Viteazul. La Julia. Severin. Podul lui Traian — Turnul lui Sever — Corul de pe un vas abur italian — Viersul — Femeia cu câțelul. Fabulă — La România — Muntele și valea — Portretul — Baladă — Complotul bubei — Lilica — Oda la ciocoi — Dorul — Sărăcia — Vornicul Iancu Moțoc. Baladă din secolul XVI. Luntrea — Codrul, 1580 (Intrind cu actul II în drama *Răsăvan și Vidra*, acest episod formează totodată un poem cu totul separat). Tabloul flamand. Baladă — După bătălie. Fragment — Ovidiu la gurile Dunării. Tristia, lib. III, eleg. 10 — Cîinii și lupii. Fabulă Bradul — Femeia înecată. Fabula — Ionașcu Vodă (1574). Baladă — Ciocirlia — Darul Dunării — Din Ovidiu, *Pontica* III, 8 — Magda lui Arbure. Balada — In aprilie. Fragment — Lui N. Nicoleanu. 1866.
146. La noi. *ConvLit* IX (1875) p. 441 [Semnat: P. A. Călescu]
147. Să vorbim românește! *Amicul familiei* II (13/25 noiembrie 1879), p. 94—95 [Din „Trei crai de la răsărit”].
148. Carmen Sylva. *Familia*, 1882, p. 420 [după *Românul*].
149. Mater Dolorosa. *RevNouă* I, 2 (15 ian. 1888) p. 76. *Amicul copiilor*, V, 5 (aug. 1892) p. 159; *Sarcasm și ideal*, 1897 p. 159.
150. Din Iearnă. *RevNouă* I, 3 (15 febr. 1888) p. 103, *Amicul copiilor* I, 13 (oct. 1891) p. 306; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 154; (*Alb și negru*).

151. Multiplicamini. Baladă realistă. RevNoua I, 4 (15 martie 1888) p. 149: *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 155–157.

152. Așteptînd. Rev. Noua II, 3 (15 martie 1889), p. 88–94; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 170–178.

153. La casa de nebuni. RevNoua II, 8 (15 august 1889), p. 287–291; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 179–186.

154. Gaudeamus. RevNoua, II, 9 (15 sept. 1889) p. 335–336; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 168–169.

155. Fabulă. RevNoua III, 2 (15 mai 1890) p. 62.

156. Dîmnezeu. RevNoua VII, 3 (dec. 1894) p. 83–89; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 193–201.

b) Traduceri

157. Din Propertius. Aghiuță I, 5 (1863) p. [39].

158. Ovidiu la gurile Dunării (*Tristia*, Lib. III, eleg. 10). ColTra III, 29 (15 aug. 1872) p. 233; ConvLit VI (1872) p. 430–431; *Ist. critică* în ColTra III, 34 (1 dec. 1872) p. 318–319; *Poezie*, 1873 p. 111–115; *Familia*, IX (15/31 august 1873) p. 369–370; ConvLit XXV (1892) p. 956–959.

159. Darul Dunării (Din Ovidiu, *Pontice* III, 8) ColTra. III, 30 (1 sept. 1872) p. 249; *Ist. critică* în ColTra III, 34 (1 dec. 1872) p. 319, *Poezie*, 1873, p. 129–131.

160. Iulia Hasdeu, *Cintecul de leagăn*. Tradus din franțuzește de B. P. Hasdeu. RevNoua IV, 11–12 (febr.-mart. 1892) p. 512; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 188–192.

2. PROZA LITERARĂ

a) Originală

161. Duduca Mamuca. Din memoriile unui student. Din Moldava, II, 9 (1863) p. 38–44; Lumina, II, 10 (1863) p. 49–55, II, p. 76–81; III, 13–14 (1863) p. 28–32; 15 p. 42–46; 18 p. 85–95; 19 p. 1–7.

162. Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student. Aghiuță II (1864) nr. 15 p. 116–119, 16 p. 124–127; 17 p. 131–135, 18 p. 139–143; 19 p. 150–152; 20 p. 157–160; 21 p. 164–168.

Micuța, Trei zile și trei nopți din viața unui student de Bogdan Petriceicu-Haideu, București, Tip. Cesar Bolliac, 1864, 102 p. (Povești d-ale lui Aghiuță).

— Epoca literară, I, nr. 2, 3, 4 (aprilie – mai 1896).

163. Copilăriile lui Iancu Moțoc. Partea I din romanul istoric Viața unui boieriu. Epizodul I Ursita. Buciumul, 1864, nr. 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 264, 266, 268, 271 Epizodul II, Procopseala, Cap. I „În care se arată gravele preocupări ale lui Bogdan Vodă” „Buciumul, 25 aug. 1864, nr. 274 [Neterminat].

Ursita. Nuvelă istorică. RevLiSt nr. 2, 3, 4 (martie – mai 1876) p. 83–121, 183–234 279–292.

164. Modeluri de felicitări cu anul nou. Aghiuță I, 9 (1 ian. 1864) p. 65–66.

165. Studii financiare. Corespundența particulară a „Românului” Anunciuri. Aghiuță II, 10 (1864), p. 75–76.

166. Cum m-am însurat eu. Nuvela de modă. Aghiuță II, 10 (1864) p. 77–79 [Extras din „Umoristul”]

167. Ceva despre ornice. Aghiuță II, 11 (1864), p. 82.

168. Năpasta, Aghiuță II, 11 (1864), p. 86–87.

169. Un tip bucureștean. Aghiuță II, 23 (1864) p. 176–177.

170. Domnul Nae, Satyrul, I, 16 (5 iunie 1866) [Semnat: Wang-pon-ki].

171. Povestea crinului. RevNoua, I, 11 (15 noiembrie 1888) p. 414–419; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 7–18.

172. Oamenii dracului. Legendă. RevNoua, I (dec 1889–1890) p. 438–440; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 1–6.

b) Traduceri

173. Cătelul tărcat. Roman în două tomuri. Aghiuță II, 14 (13 februarie 1864) p. 105–107 [Prelucrare].

174. Un prinz în lumea cinilor; Cei trei urși, Mama mea, Istoria lui Iosif, Prelucrate din englezește și franțuzește pentru mica bibliotecă ilustrată pentru copii, 1875.

3. TEATRU

175. Istoria modernă a patriișilor romani alcătuită după documentele și actele oficiale cuprinse în coloanele repozatei Gazeta de Moldavia. Romanii, I 4 (9 dec. 1858) p. 25—27 (Dialog satiric).

176. Reposatul Postelnic. Tragedia istorică într-un act. Din Moldova I, 6 (1862) p. 81—96 [Postelnicul Șerpe].

177. Votul universale. O scenă obscenă. Aghiută I, 4 (1863) p. 26—27.

178. Constrângerea corporale. O istorie de tot nouă deși de mult cunoscută. Aghiută I, 7 (1863) p. 49—51.

179. Neviolabilitatea domiciliului și asigurarea libertății personale. Aghiută I, 8 (1863) p. 57—58.

180. Răsvan Vodă. Dramă istorică în 5 acte în versuri. Perseverența, I nr. 6—33 (23 martie — 29 iunie 1867).

Ed. II, București, Tip. Lucrătorilor asociați, 1867, III + 152 p. [Unele exemplare: „revăzută și adausă cu arii românești de D. Flechtenmacher”].

Răsvan și Vidra. Poemă dramatică în cinci caturi de B. Petriceicu Hajdeu. Edițiunea III revăzută. București, Tip. Lucr. Asoc. 1869, VI + 186 p.

Cu o introducere de P. P. Carp, București, Socec, 1895, 203 p.

181. Domnița Rosanda, Dramă în 5 acte. Familia IV (1868) p. 267, 278, 290, 338, 350, 362, 420, 432. RevNoua, VII, 10—10 (iulie-aug. 1895) p. 367—390: *Femea*. Schiță dramatică în 5 acte. Reprodusă în *Sarcasm și Ideal*, 1897, p. 86—145.

182. Ortho-nerozia. Comedia originală în trei acte. ColTra. II, nr. 43/105—48/110 (15 noiembrie — 22 dec. 1871) III, nr. 2, 3, 6, 9, 12 (1872) p. 11—12, 23, 46, 70—71, 93—94. Reprodusă sub titlul

Trei crai de la răsărit. Comedie în 2 acte de B. P. Hasdeu, București, Noua Tip. Naț., 1879, IX + 63 p.

Familia XXI, 21—23 (19/31 mai — 9/21 iunie 1885) p. 230—233, 242—246, 253—255, 266—270.

Limba Românească. Familia 1879, p. 34 [Fragment din „Trei crai de la răsărit”].

IV. ISTORIE LITERARĂ

1. Studii și note

183. Cintece ostășești ale Moldovei. FoILit I, 1 (martie — 1860) p. 3—4.

184. Literatură. FoILit I, 1 (martie 1860) p. 16—18 (Lelewele despre literatură).

185. Varietăți literare — Ionia. Tribuna română, Iași, nr. din 20 și 30 aprilie 4, 11, 14 și 18 mai, 8 și 29 iunie 1861.

186. Precuvintare. Din Moldova, I, 1 (1862) p. 1.

187. (Correspondență rusofilă și românofobă). Din Moldova I, 5 (1862), p. 80 [Răspuns lui Andrei Pretorian].

188. A propoz de scrierea d-lui C. Negruzzi. Lumina II, 10 (1863), p. 57—59 (Polemica) [va urma].

189. [Correspondență cu cititorii și abonații]. Lumina II, 10 (1863), p. 72.

190. Mișcarea literelor în Esi. Lumina II, 12 (1863) p. 89—104. III, 13—14 (1863), p. 1—16, 16 p. 50—58 (Literatură) [va urma].

191. Tutti frutti [Răspuns la adresa din 18 aprilie 1863 a Comitetului de Inspecție al Școalelor din România]. Lumina III, 15 (1863) p. 47—48.

192. Apărarea redactorului în procesul de presă intentat „Luminii” de către d. procuror al Curții criminale, pentru epizodul Emiliu înșirat în romanțul „Ducea Mamuca”, pronunțată în 3 iunie 1863. Lumina III, 17 (1863), p. 65—74.

193. [Articol în legătură cu împlinirea unei luni de apariție a ziarului]. Aghiută I, 4 (24 noiembrie 1863) p. 25.

194. Bibliografie. Aghiută I, 5 (1 dec. 1863), p. [33] [Reproduce trei păreri despre Hasdeu].

195. Buletinul amoriului. Aghiuță I, 5 (1863), p. [37—38] [Se ocupă de amoruri tragice relatate de „Gazeta Tribunalului” redactată de Aristide Pascal].
196. [O listă de abonați noi din Brăila pentru ziar]. Aghiuță I, 5 (1863) p. [39].
197. Un poet de la Plocești. Aghiuță I, 6 (1863) p. 46—47. [”Reforma” lui Valentinianu și o poezie despre Andrei Mureșianu de Zaharia Antineanu].
198. Scumpulor lectori, Aghiuță I, 7 (15 dec. 1863) p. 49. [Roagă să-și plătească abonamentele ca să se poată face umor].
199. D. Aricescu umorist. Aghiuță I, 8 (22 dec. 1863) p. 61 [A. e umorist fără să știe].
200. Almanachiada. Aghiuță I, 8 (22 dec. 1863) p. 63 [Extrase din „Almanach de la Littérature et des beaux arts”, „Almanach lunatique pour 1864” și „Almanach du Charrivari pour 1864”].
201. Ceia ce-mi place ! Aghiuță II, 10 (1864), p. 76—77. [O broșură Xanta].
202. Satisfacțiuni. Aghiuță II, 10 (1864) p. 79 [Artistele să nu se supere pe caricaturile ce li se fac].
203. Cilibi-Moise. Aghiuță II, 11 (1864) p. 84.
204. [Cîteva observații relative la teatrul german din sala Bossel]. Aghiuță II, 12 (1864) p. 92.
205. Ziaristica de peste Milcov. Aghiuță II, 12 (1864) p. 92—93. [„Tribuna română” a lui N. Ionescu].
206. Avis [în legătură cu abonamentele], Aghiuță II, 12 (1864) p. 97.
207. [O înștiințare pentru : Focșă, căpitan Algiu, A. Basarabescu, M. Marghiloman și Vellison]. Aghiuță II, 13 (16 febr. 1864) p. 97.
208. Bacon și ministeriul. Aghiuță II, 13 (1864) p. 98.
209. Un castel afurisit. Aghiuță II, 13 (1864), p. 98—99 [Despre teatrul lui Millo și Opera].
210. [Cite ceva despre : felul cum scrie d-ra Dunca : cartea XII din legile indiene : „Convențiunea” și ovreii : garda națională și aducerea rămășițelor pămîntești ale lui N. Bălcescu], Aghiuță II 13 (1864), p. 101—102.
211. Studii engleze. Aghiuță II, 15 (1864), p. 114—115.
212. [Bălănescu—Rosetti și „Maria di Rohan” pe scena Operei] Aghiuță II, 16 (1863), p. 124.
213. [Anunțurile noastre ; o poezie a lui Bolintineanu : cameristul lui Oteteleșeanu și călătoria în țările noastre a lui Raicewich]. Aghiuță II, 17 (1864) p. 136.
214. [Anunț pentru abonații ziarului], Aghiuță II, 18 (1864) p. 137.
215. [Relativ la „Societatea dramatică”, articol în „Românul” și altele în legătură cu acest ziar], II, 22 (1864), p. 173.
216. [Articol de fond la șase luni de apariție a ziarului] Aghiuță, II, 23 (28 aprilie 1864), p. 176.
217. Cronica literară. Aghiuță II (1864), p. 188—189.
218. Trei ovrei : jupinul Shylock al lui Shakespeare, domnul Gobseck al lui Balzac și jupinul Moise al lui Alecsandri, de B. Petricicu Hăjdeu, București, Tip. St. Rasidescu, 1865, 50 p. (Studie asupra judaismului, edițiunea particulară).
219. Ziarele în România. Satyrul I, 9 (3 aprilie 1866) [Semnat : Wang-ponki], Familia, 1871, aprilie 25, p. 200—201.
220. Amorul în cronicile române. Satyrul I, 9 (3 aprilie 1866). (Foiletonul Satyrului) [Semnat : Wang-pon-ki], Familia V, 10, II (1869), p. 109—110. 121—123.
221. Nicolae Milescu-Spatar. Satyrul I, 12, 13, 14 (23 aprilie, 1 și 10 mai 1866). (Foiletonul Satyrului). [Semnat : Wang-pon-ki]. [Neterminat].
222. Viața, faptele și ideile lui Nicolaiu Spătaru din Mileșci. Traian II, 7—16 (20 ian. — febr. 1870) p. 27—28, 31—32, 36, 43, 47—48. 55—56, 64.
222. Teatrul român. Satyrul I, 14 (10 mai 1866) [Matei Millo. Pascaly și necesitatea unei școli a teatrului român] [Semnat : Wang-pon-ki].
223. Quousque Satyrul I, 15 (22 mai 1866). [Ulyse Crețeanu și începerea spectacolelor teatrale la timp.] [Semnat : Puang-hon-ki]

224. Rechizitoriul d-lui Pantazi Ghica. Românul 5 și 6 ianuarie 1868, p. 10, 13—14
225. Costachi Stamati, Românul, 13, 15, 16 martie 1868, p. 228, 237, 240. Reprodus în *Sentinela română*, V, 134—136. 19—28 martie 1868 p. 534—535, 539—540, 542—543.
- Poezii române până la 1848. Costache Stamate. ColTra I, nr. 57, 60, 61 (23 noiembrie, 14 și 21 decembrie 1870) RevNouă I, 6 (15 mai 1888), p. 210—215.
226. Scrisoare în chestiunea destituirii din comitetul teatral. Românul, 28 febr. 1869.
227. Unde s-a tipărit Psaltirea lui Goressi? Traian I, 10 (14 mai 1869), p. 40.
228. Un tezaur de typo-xilografia română de pe la 1550. Traian I nr. 18, 20, 23, 27 (1869), p. 72, 80, 92, 107.
- O pagină din istoria tiparului la români în secolul XVI. ColTra VII (1876) p. 193—213. [Cu o stampă].
229. Diverse. Negruzziade. ColTra I, 53 (25 oct. 1870).
230. Varietăți. Negruzziade. ColTra I, 56 (16 noiembrie 1870).
231. Varietăți. ColTra II, 22/84 (9 iunie 1871) [Măiorescu și „noua direcție”]
232. Un rămășag. ColTra II, nr. 30/90 (11 aug. 1871) Familia VII 31 (1/13 aug. 1871), p. 368 [Farsa făcută „Convorbirilor literare” cu *Eu și eu* de inexistentul Gablitz, v. și nr. 180]
233. Două descoperiri. ColTra II, 30/92 (11 aug. 1872) [La Pesta Dictionarium vallahico-latinum și Pravila lui Matei Basarab].
234. Buletin interior. ColTra II, 38/100 (11 oct. 1871). [Congresul presei arată că ziarele devin naționaliste].
235. Congresul presei române. ColTra II 42/104 (8 nov. 1871) [Hasdeu împreună cu o minoritate, a fost exclus din congres].
236. Din poeziile d-lui I. A. Lapedatu. ColTra, V, 5 (1874) p. 123 [Reproduce 5 poezii în care „cîntă destul de românește”]
237. Cîteva întrebări d-lui T. Măiorescu. ColTra VI, 1, 2 (1875) p. 57—60, 65—72.
238. Răspunsul meu avocatului d-lui T. Măiorescu. ColTra VI, 3 (1875), p. 125—132. [Avocatul e V. Burlă]. [Articol republicat din Românul, 15 aprilie].
239. Appendice în „Răspunsul meu d-lui T. Măiorescu”, ColTra VI, 3 (1875), p. 160.
240. Al doilea rămășag, dedicat d-lui V. Alecsandri. Românul XX (5 febr. 1876). În loc de prefață. Al doilea rămășag. RevLiSt. I, 1 (15 febr. 1876) p. 1—5.
241. Răspunsul d-lui B. P. Hasdeu la discursul de recepție al lui Ion Ghica despre Ion Cîmpineanu. AnAR-Mem s. II, t. II (1879—1880) p. 60—62.
242. La „Fintina Blanduziei”. Familia XIX, 16 (17/29 aprilie 1883), p. 182.
243. Raport general asupra cărților intrate la concursul premiilor anuale pe 1885, de d-l B. P. Hasdeu. AnAR-Desb. VII, (1884—1885) p. 163—164.
244. Dare de seamă sintetică asupra cărților prezentate la concursul premiilor anuale pe 1885, de d-l B. P. Hasdeu. AnAR-Desb. VII (1884—1885), p. 181—186.
245. Raport general asupra cărților intrate la concursul premiilor anuale pe 1886, de d-l B. P. Hasdeu. AnAR-Desb. s. II, t. VIII (1885—1886), p. 197—199.
246. Ar. Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, Iași 1885. Raport de d-l B. P. Hasdeu, AnAR-Desb. s. II, t. VIII (1885—1886) p. 203—205.
247. Un cuvînt înainte. RevNoua, I, 1 (15 dec. 1887), p. 1—2.
248. Scrisoare către Gheorghe din Moldova, RevNoua, I, 3 (15 febr. 1888), p. 81—82 [= Gheorghe Kernbach]. [[Are și extras]. *Sarcasm și ideal* 1897, p. 151—153. Repr. în Gh. din Moldova (George Kernbach), *Scintei*. Cu o scrisoare-prefață de B. P. Hasdeu, [București, 1930], 180 p. [v. și nr. 1262].
249. O restaurațiune. RevNoua, V, 6—7 (sept.-oct. 1892) p. 217—222 Eine Trilogie. O istorie germană a literaturii române, critică de Iazăr Șăineanu. G. I. Ionescu-Gion și B. P. Hasdeu, București, Socec, 1892, p. 50—71, Ed. II, 1893, p. 50—71; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 75—85.
250. Noi în 1892. Conferință ținută la 9 februarie pentru inaugurarea „Ateneului Român” Rev. Noua IV, 1—2 (febr. — martie 1892) p. 438—444. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 35—46.
251. Noi și voi. Conferință rostită pentru inaugurarea sesiunii Ateneului Român la 20 decembrie 1892. RevNoua V, 10 (ian. 1893) p. 371—378. Familia XXIX (3/15 oct. 1893) p. 473—476. *Sarcasm și ideal*, 1897 p. 47—60.

252. O încălțură dintr-un plebiscit. *RevNoua* VI, 1 (15 april 1893) p. 39—40.
253. Zacherlina. Nr. 1 [—2, 3] *RevNoua* VI, 6 (noiembrie 1893) p. 239—240; 7 (dec. 1893) p. 277—280; 8—9 (ian-febr. 1894), p. 360. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 61—74.
254. Memento. Tinerimea Română, IX, 1 (mai 1894) p. 2.
255. Răspunsul meu la revista „Vieța”. *Rev. Noua* VII, 4 (ian. 1895) p. 164. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 217—218.
256. Sonata la Kreutzer. Dedicat cîinelui meu din curte Cuti. *RevNoua*, VII, 12 (sept. 1895) p. 453—461. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 19—35.
257. Lecca. Haralamb G. Lecca, Prima 1890—1895. Cu o prefață de B. P. Hasdeu, București, Tip. Noua, 1896, p. 3—8. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 202—206.
- Încă o ed. fa și cuprins.
258. *Sarcasm și ideal*. 1887—1896. Ultimii nouă ani de literatură, de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1897, 4 f. + 224 p.
- Cuprinsul: Dedicățiunea. Prefața. Oamenii dracului. Povestea erinului. Sonata la Kreutzer. Noi în 1892. Noi și Voi. Zacherlina No 1, 2, 3, 4. O restaurațiune. Femecea. Schiță dramatică în 5 acte. Der Rhapsode der Dimbovița. Fakir și Fakin. Scrisoarea către Gheorghe din Moldova. Alb și Negru. Multiplicămîni. Baladă burheză. Cerebrațiunea. Mater dolorosa. Stefan și Radul. Cîntec bătrînesc. Poesia. Gaudeamus. Așteptînd. La casa de nebuni. Table-d'hôte. La jubileul de 25 ani ai revistei „Familia”. Cîntec de leagăn de Iulia Hasdeu, tradus de B. P. Hasdeu. Muzica de G. Stephanescu. Dumnezeu. Lecca, Haralamb G. Lecca. Prima 1890—1895. București, 1896 în 8 — Louis Leger și Slavii. Russes et slaves. *Etudes politiques et littéraires*. Paris, Hachette et Cie 1890, în 8, pag. XIV, 348. Philippidiotisme. Eminescu, Necrolog. O mențiune. Exposition universelle de Paris, en 1889. Notice sur la Roumanie. Production. Industries, Paris, Impr. Kugelmann, în 8 — Răspunsul meu la revista „Vieța”, Fondul „Julia Hasdeu”. Monitorul Oficial, 20 aprilie 1896, No. 18.— Renașterea lui Vauban.
259. Școala Carp — Maiorescu — Caragiale — Tocilescu — P. Missir. Vizită armenescă. ApNaț III, 88 (21 aprilie 1902).
260. Din strategie 1902. Tinerimea română, nr. 4 (1902) [Jubiliar].
261. N. I. Apostolescu. *Studii. Literatură, estetică, filologie*, cu o prefață-scrisoare de B. P. Hasdeu, București, 1904.
2. *Panegirice. Necrolog*.
262. O lacrimă între risuri! Satyrul I, 4 (27 febr. 1866) (Foileton). [Al. Depărățeanu, Pop Marțian, N. Fillimon].
263. Discursul de deschidere al președintelui societății „Românismul” la serbarea pe cîmpia Cotrocenii în memoria lui Tudor Vladimirescu, 6 iunie 1871. FoSecRom II, 2—5 (1871) p. 49—50. ColTra. II, 22/84 (9 iunie 1871).
264. [A murit marele Eliade]. ColTra III, 18/128 (1 mai 1872) p. 143.
265. Cuvînt funebru rostit în numele presei române la înmormîntarea lui I. Heliade Rădulescu. ColTra III, 19/129 (8 mai 1872), p. 145. Familia VIII, 20 (14/26 mai 1872) p. 226—227; *Cuvînt la înmormîntarea lui Heliade*.
266. [Alexandru Th. P. Hasdeu. Necrolog]. ColTra, IV, 3 (1 febr. 1873) p. 33.
267. Necrologul Matildei Pascaly. ColTra IV, 13 (noiembrie 1873) p. 244.
268. Lassen. Necrolog. ColTra. VII (1876) p. 287—288.
269. Discurs la desvelirea monumentului lui Heliade Rădulescu Transilvania, XII, 23—24 (1881).
270. Discursul lui Hasdeu la desvelirea monumentului lui Michelet. Românul, 7 iulie 1882, p. 2 (după Le Temps) Transilvania, XII 23—24, (1—15 dec. 1881).
271. Discurs la desvelirea statuei lui Ștefan cel Mare rostit la 5 iunie. Românul, 9 iunie 1883, p. 2.
272. Toast la banchetul dat de oraș la desvelirea statuei lui Ștefan cel Mare. Iași, Românul, 15 iunie 1883, p. 2.
273. Eminescu [Necrolog]. *RevNoua*, II, 6 (15 iunie 1889), p. 211—212. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 213—214.
274. Constantin Krețulescu, Biografia. Amintire. *RevNoua* III (1891), p. 401—404.
275. Wickenhauser. Notiță. *RevNoua* IV, 2—3 (mai—iunie 1891) p. 46.

276. Episcopul Melchisedec. Biografia. RevNoua V, 5 (aug. 1892) p. 162—163.

277. Comemorarea lui V. A. Urechia. AnAR-Desb. s. II, t. XXIV (1901—1902) p. 62—65. Familia XXXVIII (1902) p. 181.

278. Centenarul lui Eliade. Cuvintarea aniversară de B. P. Hasdeu AnAR-Desb. s. II, t. XXIV (1901—1902), p. 82—88.

R É S U M É

Le dernier grand encyclopédiste de la culture roumaine du dix-neuvième siècle — B. P. Hasdeu — a frayé des voies dans de nombreux domaines qu'il a servis avec ardeur et autorité scientifique : il est de notre devoir, à nous, les travailleurs des Archives dont il a été le directeur pendant 24 années de rendre hommage au travail immense de celui qui, historien et philosophe, journaliste, poète et savant polyglotte, professeur et archiviste, a été avant tout un grand patriote. La publication de la bibliographie intégrale de l'oeuvre de Hasdeu — réalisée par le professeur Aurelian Sacerdoțeanu — constituera un hommage à cet anniversaire mais aussi un important instrument d'information sur les travaux de l'érudit scientifique roumain qu'il convient de lire, de comprendre et d'assimiler.

P R É C I S

The last great enciclopédist of Romanian culture in the XIX century — B. P. Hasdeu — was a pioneer in various fields which he has served passionately and with scientific authority. We, the archivists, consider it our duty to honor the immense work of the man who was the director of the Archives for 24 years, who was a historian and a philosopher, a journalist, a poet, a scientist and a polyglot, but first of all a great patriot. The publication of the complete bibliography of Hasdeu's work, drawn up by professor Aurelian Sacerdoțeanu, constitutes an anniversary homage, but also an important instrument of information about the works of the erudite Romanian scientist whom we ought to read, understand and assimilate.

Eficiența muncii de îndrumare și control la nivel de ramură

Încă de la începutul existenței Arhivelor Statului ca instituție desemnată să desfășoare și să coordoneze, în același timp, munca de arhivă, s-a avut în vedere ca pe lângă reglementarea situației documentelor din depozitele proprii să se acorde atenția cuvenită și celor create de diversele instituții care se afirmau tot mai mult în viața economică, administrativă, politică și culturală a țării. Tocmai, de aceea, regulamentele și instrucțiunile emise la început, iar ulterior legile și decretele elaborate pe linia muncii de arhivă, au prevăzut — în limitele specifice fiecărei etape — măsuri concrete, destinate constituirii documentelor, selecționării lor, întocmirii instrumentelor de evidență, precum și asigurării condițiilor de păstrare și conservare a arhivelor aflate la creatori¹.

O dată cu evoluția legislației arhivistice, pe lângă perfecționarea modalităților de îndrumare și sprijinire de către Arhivele Statului a muncii de arhivă s-a conturat și necesitatea exercitării unui control periodic la instituțiile creatoare și deținătoare de documente, în scopul constatării stadiului efectuării operațiunilor clasice arhivistice, verificării modului în care sînt respectate prevederile legale și stabilirii măsurilor ce se impun pentru soluționarea problemelor sau situațiilor speciale.

Decretul 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național — republicat în anul 1974 — prin sintetizarea concluziilor desprinsе și a experienței acumulate pe țărini arhivistice, a deschis noi perspective întregii activități, impulsionînd îndrumarea și controlul, dar, mai cu seamă, sprijinirea muncii de arhivă la organizații, prin acordarea asistenței de specialitate. Cum era și firesc, pe lângă formele cunoscute și verificate în mod practic, au fost căutate și alte metode, analizele efectuate în acest sens materializîndu-se în generalizarea — în urmă cu aproximativ un deceniu — a controalelor pe ramuri. Scopul lor principal a constat în culegerea unor date și informații menite să contribuie la crearea unei imagini de ansamblu asupra situației arhivelor din cadrul unităților componente ale unei ramuri, indiferent de domeniul de activitate. Fără a se rezuma doar la o simplă constatare, pe baza elementelor desprinsе și a concluziilor conturate, controalele respective au vizat, pe de o parte, evidențierea aspectelor pozitive și a minusurilor manifestate în procesul de constituire a documentelor, de selecționare, inventariere și păstrare a lor, iar pe de altă parte, facilitarea elaborării unor prognoze privind necesarul spațiilor de depozitare, precum și egalizarea prelucrării documentelor cu caracter permanent de păstrare.

Cu toate că nu ne-am propus să facem o analiză a controalelor pe ramuri efectuate pînă în prezent, considerăm că se poate aprecia ca fiind deja dobîndită o anumită experiență în materie, dovadă și unele materiale publicate pe această temă, chiar în paginile revistei care găzduiește rîndurile de față². Apreciînd că asemenea controale sînt utile, am dori doar să conturăm cîteva posibile modalități de perfecționare și sporire a eficienței lor. Un prim aspect căruia,

¹ *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 32, 89, 100, 102

² V. Coman, N. Căpălină, *Concluzii privind situația arhivelor de la organizațiile socialiste din ramurile industriei ușoare și finanțe-bănci*, în „Revista Arhivelor”, 4, 1984, p. 406—409; M. Bobaru, V. Nicula, *Din experiența muncii de arhivă la Ministerul Industriei Metalurgice*, în „Revista Arhivelor”, 1, 1984, p. 41—43; D. Livezeanu, *Concluzii privind controlul efectuat la arhivele organizațiilor din ramura minieră*, în „Revista Arhivelor”, 2, 1984, pg. 192—193; Ecaterina Hanganu, *Experiențe pralovene la organizațiile socialiste din domeniul sanitar*, în „Revista Arhivelor”, 3, 1984, p. 319—321; Șt. Hurmuzache: „Considerații privind valoarea documentar-istorică a documentelor create în domeniul juridic și necesitatea perfecționării îndrumărilor termenelor de păstrare” (măsuă retroactivă), 1 și 11, în „Revista Arhivelor”, numerele 1 și 2, 1987, p. 46 și 172.

după opinia noastră, trebuie să i se acorde o atenție sporită constă în pregătirea temeinică a controalelor, în acest sens impunându-se necesitatea elaborării unui *plan metodic* care, pe lângă elementele de bază ale muncii de arhivă, valabile pentru orice ramură, să cuprindă și problematica specifică unităților ce vor face obiectul analizei. Desigur, urmărirea cu precădere a unor asemenea aspecte presupune o cunoaștere prealabilă a lor, ceea ce este posibil prin culegerea datelor necesare cu prilejul activităților de îndrumare și sprijinire desfășurate periodic de compartimentele specializate și filialele județene ale Arhivelor Statului. În acest caz ar putea fi formulată întrebarea de ce nu sînt rezolvate problemele deosebite tocmai cu prilejul deplasărilor periodice la organizații, ceea ce pare firesc, pînă la un anumit nivel. Susținem că doar pînă la un anumit nivel, întrucît, în cadrul îndrumării și acordării asistenței de specialitate la unități, reprezentanții Arhivelor Statului conlucrează direct cu personalul desemnat — unde există — și factorii responsabili cu munca de arhivă, iar în unele situații, mai deosebite, chiar cu cadre de conducere, or, anumite probleme, care depășesc competența lor, *pot și trebuie* să fie rezolvate numai la nivelul conducerii ramurilor, mai cu seamă cînd este vorba de asigurarea spațiilor de depozitare, a condițiilor de păstrare și conservare a documentelor sau de integrarea unor arhive provenite de la unități comasate, ca să enumerăm doar cîteva situații deosebite, în care controalele pe ramură sînt chemate și este necesar să-și demonstreze eficiența.

Legată în bună măsură de pregătirea prealabilă a controalelor este și problema stabilirii exacte a nivelului pînă la care se merge sau, mai bine zis, dacă trebuie controlate toate unitățile din cadrul unei ramuri, indiferent de mărimea ori gradul lor și de categoriile de documente pe care le creează. Abordînd acest aspect, exprimăm părerea că situația trebuie tratată în mod diferențiat, în funcție de natura ramurii care face obiectul analizei. Sînt domenii cu o arie de cuprindere mai limitată, avînd în componență un număr mai mic de unități, cazuri în care se impune ca investigația Arhivelor Statului să se facă exhaustiv. Cu totul alta este situația cînd sînt abordate ramuri ca cele ale sănătății, transporturilor, învățămîntului etc., care au în subordine foarte multe unități, în mod deosebit la județe. În acest caz, considerăm că trebuie făcută o delimitare exactă, stabilindu-se pentru control numai organizațiile care creează un volum însemnat de arhivă și nicidecum acele mici unități ce produc categorii de documente regăsite la eşaloanele superioare și care nu pot aduce elemente definitorii în vederea conturării concluziilor finale. Tocmai de aceea planul metodic va trebui să prevadă, în mod concret, pe lângă scopul și obiectivele controlului și categoriile de unități care urmează să facă obiectul analizei.

Creșterea eficienței controalelor pe ramuri poate fi determinată, din punctul nostru de vedere, și prin cooptarea în colective de control a unor reprezentanți ai ministerelor de resort, care, pe de o parte, ar avea prilejul să cunoască nemijlocit situația arhivelor de la unitățile din subordine, iar, pe de altă parte, ar putea contribui la stabilirea unor măsuri viabile și, mai cu seamă, la sprijinirea rezolvării lor, ceea ce este absolut necesar întrucît, de regulă, factorii responsabili nu urmăresc finalizarea măsurilor, iar în alte situații traducerea lor în fapte nu se face decît parțial. Asemenea precepte se recomandă să fie aplicate atît la nivel central, cît și pe plan județean, cu atît mai mult cu cît controalele trebuie să asigure un cadru unitar de acțiune și decizie. În acest scop se impune, însă, o colaborare mai strînsă a specialiștilor Arhivelor Statului cu conducerile ministerelor de resort și cu cele ale unităților pendinte, asemenea conlucrări presupunînd o informare reciprocă și o participare comună la verificările ce ar trebui să se efectueze asupra modului în care sînt realizate măsurile stabilite în urma constatărilor rezultate pe parcursul controalelor.

O condiție esențială pentru reușita acțiunilor întreprinse pe linia muncii de arhivă la nivelul unei ramuri o constituie și participarea directă a membrilor colectivelor de control la culegerea datelor necesare conturării imaginii reale a situațiilor concrete din teren. Insistăm în mod deosebit asupra acestui aspect pentru că, așa cum a demonstrat practica, unele colective s-au mulțumit să primească, fie în scris, fie pe alte căi, informările creatorilor și deținătorilor de documente, care nu de puține ori s-au dovedit a nu fi în deplină concordanță cu realitatea. Or, în cazul că se renunță la metoda mai veche de a fi văzute toate organizațiile dintr-un domeniu de activitate — chiar dacă de cele mai multe ori acest lucru s-a făcut doar teoretic — mergîndu-se, așa cum am opinat mai sus, numai acolo unde se justifică, socotim că la unitățile stabilite prin planul metodic se poate și trebuie să se ajungă în mod obligatoriu.

Un alt aspect asupra căruia dorim să stăruim, nu în ultimă instanță, însă, chiar dacă ordinea firească îl situează pe acest loc, îl constituie modul de finalizare a controalelor, care trebuie să se materializeze în elaborarea unor sinteze cu concluziile desprinse și măsurile ce se impun pentru soluționarea problemelor și îmbunătățirea muncii de arhivă. În vederea întocmirii unor materiale cît mai concludente este necesar ca toate informările venite din teritoriu să cuprindă date reale, pe baza cărora să se facă o analiză temeinică, la obiect, asupra constituției documentelor, stadiului operațiunilor arhivistice, spațiilor de depozitare și condițiilor de păstrare, situației personalului desemnat cu munca de arhivă, toate acestea urmînd să fie in-

sofite de exemple concrete, concluzii proprii și, mai cu seamă, propuneri pentru înlăturarea greutăților întâmpinate, sprijinirea și orientarea activităților la organizațiile controlate. Numai așa se poate contribui la elaborarea unor sinteze realiste, menite să ofere o imagine de ansamblu asupra problemelor cu care se confruntă unitățile dintr-o ramură sau alta, inclusiv forurile lor tutelare. Totodată, numai în temeiul unor asemenea informări se pot formula concluzii pertinente și măsuri viabile, care să fie îndeplinite, nu să rămână la stadiul constatărilor sau simple consemnări pe hirtie.

O dată elaborată sinteza nu înseamnă că s-a încheiat controlul și nici că a fost atinsă cota maximă a eficienței lui. O condiție sine-qua-non o constituie prezentarea concluziilor conducerii ministerelor, care vor trebui să-și contureze programe de măsuri proprii, unde, pe lângă cele preconizate de colectivul de control, pot fi prevăzute sarcini suplimentare atât pentru factorii de răspundere, cât și pentru unitățile din subordine. Ideal este ca filialele județene și compartimentele specializate ale Arhivelor Statului să cunoscă atât măsurile inițiale, cât și programele proprii pentru a putea să urmărească modul în care sint traduse în fapte și respectate termenele de finalizare. Asupra acestui din urmă aspect se impune, de asemenea, să stăruim, deoarece numai în foarte puține cazuri se poate vorbi de o verificare periodică ori de o revenire la anumite intervale de timp, tocmai pentru a constata ce s-a îndeplinit din ceea ce s-a stabilit, sau, dacă aspectele negative semnalate au fost înlăturate din munca de arhivă. Tocmai de aceea considerăm că în cadrul operațiunii de perfecționare a metodologiei desfășurării controalelor de fond la nivel de ramură ar trebui să se insiste pe generalizarea metodei revizurii, atât la nivelul organelor centrale, cât și al celor teritoriale, după aproximativ șase luni de la prezentarea concluziilor. Cu acest prilej, în situații în care se remarcă tendința de tergiversare a îndeplinirii celor stabilite sau de nerespectare a lor, fie din neglijență, fie din lipsă de interes — pentru că sint și asemenea fenomene — se impune aplicarea cu hotărâre a prevederilor legislației arhivistice în vigoare.

Desigur, punctele de vedere enunțate în rândurile de față, pe care le-am prezentat ca unele din potențialele modalități de perfecționare a uneia din laturile complexe activității arhivistice, pot fi completate cu alte sugestii, așteptate, în primul rând, de la specialiștii Arhivelor Statului, dar și din partea reprezentanților diverselor unități, din oricare domeniu, unde se creează și păstrează documente ce întregesc Fondul Arhivistic Național, pe care avem datoria să-l păstrăm și să-l transmitem generațiilor viitoare cel puțin cu pasiunea, cu dăruirea și grija cu care au făcut-o înaintașii noștri.

CORNELIU LUNGU

„Tezaur istoric prahovean” — Expoziție documentară permanentă — Mijloc al educației patriotice

Valorificarea bogatului tezaur documentar prin organizarea de expoziții permanente, a cunoscut în ultimii ani progrese importante.

Mai multe filiale județene ale Arhivelor Statului au organizat astfel de expoziții cu sprijinul Direcției Generale.

Ele constituie o formă superioară de valorificare a documentelor în scopuri educative, cu o largă arie de pătrundere în rîndul unor categorii diferite de public.

Filiala Arhivelor Statului județul Prahova a organizat expoziția permanentă intitulată „Tezaur istoric prahovean” a cărei tematică oferă posibilitatea cunoașterii dezvoltării istorice a județului Prahova din cele mai vechi timpuri, pînă în zilele noastre.

Pentru pericada veche, dintre numerele „documente de piatră” din județ au fost selectate vestigii din paleolitic, mezolitic și neolitic (unelte și arme din piatră și os) descoperite la Budureasca, Gherghița, Apocolache, Tirgșor și Ciorani.

Sînt expuse pumnalul de bronz de la Homoricu, secerile de bronz din marele depozit de la Draja de Jos și Străoști-Iordăcheanu, brăzdarul de fier de la Tinosu și vasele de lut din cetatea dacică de la Gura-Vitioarei, tezaurile de monede descoperite la Valea Călugărească, Cocoșești, Budureasca.

Muzeul de istorie din Ploiești ne-a oferit două fibule-broșe de argint aurit din tezaurul de la Coadă Malului, ceramică ștampilată ornamental de la Draja de Sus și numeroase alte mărturii ale activității meșteșugarilor daco-romani din secolele V—VII e.n. descoperite la Ploiești, Ceptura, Vadul Săpat etc.

Toate aceste izvoare nescrise, adevărate arhive ale pămîntului românesc constituie dovada că înaintașii, așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu — secretarul general al P.C.R. — „nu și-au părăsit pămîntul unde s-au născut ci înfrățindu-se cu el, cu munții și cîmpiile, cu riurile și codrii falnici, au rămas neclintii pe aceste meleaguri, apărîndu-și ființa, dreptul de existență liberă”.

Expoziția prezintă în continuare „hrisoave prahovene” emenate în cancelariile marilor voievozi Mircea cel Mare, Mihai Viteazul, Matei Basarab, Constantin Brîncoveanu, Antonie Vodă din Popești ș.a.

Evidențiem pentru valoarea istorică, ornamentală, scris și sigiliile domnești, documentul prin care Dan al II-lea voievod reînnoiește la 1422 privilegiile comerciale date de Mircea cel Mare tirgșorenilor, gherghiceanilor și săcuienilor, recunoșcîți negustori și mesageri ai relațiilor între Țara Românească și Transilvania pe Valea Prahovei și Teleajenului: cartea lui Mihai Viteazul, domnul Țării Românești, al Ardealului și Moldovei dată la Gura-Teleajenului la 26 septembrie 1600 prin care dăruiește lui Antonie Grama satele Florești, Budeni și altele în schimbul mărfurilor și banilor ce i-a luat cînd a intrat în Ardeal și l-a închis în Turnul Brașovului, fiind bănuț de trădare. Probele prezentate de bănuț au înlăturat la judecată acuzația de „hiclean”.

De la Matei Basarab vv. domnul Țării Românești este expus un hrisov din 6 iunie 1636 prin care întărește zăpislul de cumpărare a pămîntului și viilor din dealul Susuici, județul Saac (județ desființat la 1 ianuarie 1845) de la diferiți locuitori de către Popa Stoica din Bălțești (județul Prahova); de la Antonie Vodă din Popești provine un act din 1670 iulie 20 prin care întărește lui Iancu și Iacomi, gineri ai răposatului Antonie cămărașul stăpînire pentru Căldărăști și Stoinesti, din cîmp cit se va afla între aceste hotare nevindute de ei și un yad de moară în apa Buzău la satul Mănăști și să ia „dijnă din piini, din mei, din toate ce se va afla de partea lor precum iaste obiceiul”.

Două documente frumos ornate de la Constantin Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino din anii 1700 mai 31 și 1715 decembrie 7 atestă localitățile Stăncuști și Cîmpina iar o carte de judecată de la Mihai Cehan Racoviță atestă vile de la Cernătești.

Perioada feudală prezentată în expoziție se încheie cu cîteva documente care reliefează prezența unor oameni de la ocnile de la Telega în revoluția condusă de Tudor Vladimirescu.

Un loc aparte în expoziție a fost rezervat participării prahovenilor la revoluția de la 1848, Unirea Principatelor din 1859 și dobîndirea independenței de stat în 1877.

Portretele revoluționarilor Nicolae Bîlcescu, I. D. Negulici, C. T. Grigorescu, David Almășan, Gherasim Gorjanu, Ion Codru Drăgușan sînt însoțite de rapoarte ale administrației județului Prahova prin care se arată că „locuitorii cetății Ploiești se află în liniște, bucurîndu-se de constituția ce le asigură libertate, egalitate, fraternitate”, de proclamația guvernului provizoriu, de ordinele prin care se cere „să se ia măsuri drastice pentru confiscarea proclamațiilor răspîndite de guvernul revoluționar din Transilvania, strecurate în secret în principat și pedepsirea acelor care dețin asemenea proclamații”.

Unirea Principatelor — eveniment istoric de mare importanță pentru poporul român — apreciat de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu prilejul sărbătoririi a 65 de ani de la făurirea statului național român că „a deschis noi perspective dezvoltării forțelor de producție, angajării României pe drumul civilizației moderne”, este reliefată prin patriotismul locuitorilor de pe aceste meleaguri manifestat la 24 ianuarie 1859 iar ulterior cu ocazia vizitelor făcute de Al. I. Cuza în județ în drum spre Capitala Țării sau la Florești unde se adunaseră armatele unite ale Moldovei și Țării Românești.

Sînt emoționante pentru tinăra generație faptele de glorie ale Batalionului 2 Vînători Prahova din rîndul cărora făceau parte soldatul Grigore Ion, sergentul Stan Gheorghe și caporalul Nica Vasile care în timpul luptelor de la Grivița au capturat stîndardul otoman de pe redută precum și acțiunea elevilor de la Liceul „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești care „din micile lor resurse” adunau ofrande pentru armata română.

„Prahova revoluționară” este reflectată prin documente referitoare la inițiativa lui Theodor Diamant, întemeietorul cunoscutului experiment al socialismului utopic în țara noastră în anii 1834—1836 la Scîneni: procesele verbale despre răscoalele țărănești de la 1888 și 1907; afișul celui de la V-lea Congres al organizațiilor sindicale care a avut loc la Ploiești, în zilele de

5—7 ianuarie 1914, și nu în ultimă instanță, de documentele ce reflectă luptele muncitorilor petroliști sub conducerea partidului comunist.

În județ a existat nu numai un batalion revoluționar deosebit dar și revoluționari cu o bine cunoscută activitate precum Constantin Dobrogeanu Gherea, Ștefan Gheorghiu, M. Gh. Bujor, Gheorghe Cristescu etc.

Sînt expuse documente despre activitatea comuniștilor după înființarea Partidului Comunist în 1921 dintre care semnalăm mișcarea de protest împotriva arestării delegaților la Congresul din mai 1921 înaintată de membrii secțiunii Partidului socialist din Ploiești, fotografia participanților la Congresul al II-lea al P.C.R. ținut la Ploiești în zilele de 3—4 octombrie 1922, apelul sindicatului profesional independent din 15 octombrie 1930 prin care cheamă muncitorii de la societățile petrolifere la luptă, imagini și documente despre marile bătălii revoluționare din anii 1929—1933.

Un panou special este dedicat activității revoluționare desfășurate de către tovarășul Nicolae Ceaușescu care, după cum se cunoaște, a răspuns din partea C.C. al U.T.C. de regionala U.T.C. Prahova în perioada 1935—1936 iar după istoricul proces de la Brașov intentat comuniștilor a fost închis la Doftana, nu departe de Cîmpina.

Perioada grea a celui de-al doilea război mondial este prezentată prin numeroase documente și fotografii, zona prahoveană fiind după Capitală cea mai importantă în pregătirea și desfășurarea insurecției victorioase de la 23 august 1944.

În mod diferențiat, în funcție de natura ramurii care face obiectul analizei. Sînt domenii cu

În acești ani pe străzile orașului Ploiești erau răspindite manifeste comuniste cu critici la adresa guvernului antonescian, iar muncitorii, țărani și intelectuali erau chemați să formeze un „front unic împotriva fascismului agresiv”. Numeroase rapoarte și procese-verbale se referă la distrugerile provocate orașului „aurului negru” și pe Valea Prahovei în timpul retragerii armatelor germane și înaintării victorioase a armatelor române și sovietice. Apelul din 15 februarie 1945 „Totul pentru front, totul pentru victorie” lansat de Partidul Comunist și-a găsit un larg ecou în județul Prahova. Fotografii, extrase din presă, documente originale și mulaje creează o imagine fidelă edificatoare pentru anii de început ai revoluției populare, cînd mereu în rîndurile prahovenilor s-a aflat tînărul revoluționar, tovarășul Nicolae Ceaușescu — erou între eroii neamului.

„Panteonul prahovean” este dedicat oamenilor de știință și cultură care s-au născut, au trăit și au creat pe aceste meleaguri printre ei fiind marele istoric Nicolae Iorga stabilit la Vălenii de Munte, lingvistul savant, fost director general al Arhivelor Statului Bogdan Petriceicu Hasdeu la Cîmpina, dramaturgul I. L. Caragiale, istoricul Grigore Tocilescu născut la Mizil, poetul Nichita Stănescu, pictorul Nicolae Grigorescu și alții.

O sală întreagă este dedicată cititorilor din „Epoca Nicolae Ceaușescu” locul central ocupîndu-l imaginile de la inaugurarea magistralei albastre — canalul Dunăre—Mare Neagră, metroul bucureștean, vizitele de lucru efectuate în județul Prahova la marile combine chimice de la Brazi și Teleajen.

Expoziția este completată periodic cu noi documente iar cu prilejul unor evenimente istorice deosebite se organizează expoziții tematice temporare.

În cadrul acestui „peisaj istoric” imbiator filiala noastră organizează activități culturale-educative variate. Între acestea menționăm simpoziioanele dedicate sărbătoririi a 65 de ani de la înființarea P.C.R., 70 de ani de viață și peste 55 de ani de activitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu, 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Mare, 50 de ani de la procesul comuniștilor de la Brașov, 129 de ani de la Unirea Principatelor, semnificația istorică a zilelor de 1 și 30 decembrie, Arhivele — izvor al educației patriotice, memoria arhivelor etc. La aceste activități participă numeroși elevi de la școlile din oraș, oameni ai muncii, lucrători ai Ministerului de Interne, studenți de la Institutul de Petrol și Gaze Ploiești, specialiști etc.

Periodic expoziția este vizitată de detașamente ale pionierilor din școlile generale nr. 4, 8, 11, 14, 29, 31 etc. de elevii de la liceele industriale, sanitar și economic care de multe ori își țin ora de istorie la Arhive.

Totodată, cadrele didactice de la catedrele de istorie desfășoară activități lunare la Arhivele Statului iar studenții de la facultățile de foraj și utilaj sînt vizitatori constanți ai expoziției.

În cadrul expoziției s-au organizat adunări generale de partid deschise, cu teme de istorie, dezbateri la învățămîntul politico-ideologic, activități culturale pe teme de istorie

Conținutul și calitatea acțiunilor organizate sînt reflectate de aprecierile consemnate în „Cartea expoziției” ele contribuind la modelarea conștiințelor și cunoașterea trecutului glorios al poporului român.

MILAI RACHIERU

Preocupări pentru organizarea Arhivelor în secolul al XIX-lea. Contribuția lui Alexandru Geanoglu Lesviodax

TUDOR MATEESCU

Printre oamenii de cultură ai țării noastre care au activat în prima jumătate a secolului al XIX-lea figurează și Alexandru Geanoglu Lesviodax, ocupând un loc modest în ceea ce privește creația, dar reușind să se impună la vremea sa prin câteva merite incontestabile. Era fratele lui Neofit, mitropolitul Țării Românești¹, președintele Guvernului Provizoriu în timpul revoluției de la 1848, despre care se știa că este grec de origine, dar născut în țară, în mahalaua Radu-Vodă din București². Al doilea nume de familie, „Lesviodax”, cu care semna Alexandru, arată obârșia din insula Lesbos a ascendenților săi.

În actul de deces, care s-a păstrat, se arată că Alexandru Geanoglu Lesviodax a încetat din viață în ziua de 31 ianuarie 1869, la ora șase dimineața, în vîrstă de 89 de ani, în casa sa din suburbia Popa Rusu, strada Armeni, nr. 17³. Era născut așadar în 1780⁴, fiind mai mare decît fratele său mitropolitul. La data morții era văduv și avea doi fii — Dimitrie, în vîrstă de 56 de ani, și Iorgu, în vîrstă de 29 de ani⁵.

Încercările sale literare nu l-au consacrat ca scriitor, rămînînd în istoria literaturii numai ca traducător⁶. Cunoștea bine limbile rusă, franceză și greacă și, de asemenea, așa cum rezultă din activitățile la care a participat, slava veche. Deținea micul rang boieresc de paharnic⁷. Cultura pe care o posedea i-a dat posibilitatea să abordeze unele studii de istorie și mai ales să cunoască și să prețuiască documentele vechi ale țării. A fost unul dintre primii cercetători moderni ai izvoarelor istorice scrise, așa cum aprecia mai tîrziu N. Iorga⁸, și, totodată, un temeinic prețuitor al arhivelor. Asupra acestui ultim aspect vrem tocmai să stăruim în rîndurile de față.

După cîte cunoaștem pînă în prezent, un prim prilej i s-a oferit în acest sens în anul 1830, cînd la ființă „Comisia cercetării drepturilor asupra pămînturilor întoarse Prințipaturilor de la turci”, însărcinată cu restituirea către vechii proprietari a moșiilor din fostele raiale Turnu, Giurgiu și Brăila, reîntegrate Țării Românești prin pacea de la Adrianopol din 1829. Secretar al acestei comisii a fost numit „A. Geanoglu Lesviodax”⁹, poate tocmai pentru faptul că era un bun cunoscător al limbii documentelor vechi. Avea astfel posibilitatea de a studia un mare număr de acte de proprietate¹⁰. Numai de la Mănăstirea Tîsmăna au fost prezentate comi-

¹ Nicolae Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXVII (1959), nr. 7—10, p. 811; G. Bezviconi, *Necropola capitalei*, București, 1972, p. 136.

² Ilie Corlusu, *Însemnările Androneștilor*, București, 1947, p. 82—83.

³ Arh. St. Filiala mun. București, colecția Stare civilă, orașul București, culoarea galben, nr. 24/1869, f. 52.

⁴ Vezi și G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 136, unde se dă ca an al nașterii 1793, fără a se indica însă vreo sursă.

⁵ Arh. St. Filiala mun. București, colecția Stare civilă, orașul București, culoarea galben, nr. 24/1869, f. 52.

⁶ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 338.

⁷ *Ibidem*; G. Bezviconi, *op. cit.*, p. 136.

⁸ N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul și misiunea Academiei Române*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 30.

⁹ *Protocoloara redactate în 1830 în vederea demarșăiunei fruntării formată de Dunăre între Imperiul otoman, Rusia și Principatele dunărene...*, București, 1903, p. 47, 53, 87.

¹⁰ *Ibidem*, p. 50, 53, 65—87.

siei cinci hrisoave din secolele XIV și XV¹¹. Comisia și-a încheiat activitatea peste doi ani, la începutul anului 1832, când lucrările ei au fost prezentate Obșteții Adunări a Țării Românești¹².

În același an s-a instituit, tot la București, o comisie compusă din boieri și clerici, care avea printr-o atribuție cercetarea actelor mănăstirilor pămîntene și închinatelor, pentru a vedea dacă averile acestora mai corespundeau menirii fixate de cei care le etatoriseră sau le făcuseră dani¹³. Din această comisie a făcut parte, de asemenea, Alexandru Geanoglu Lesviodax. La 29 iulie 1832 se hotărâ ca manuscrisul „Învățăturilor lui Neagoe Basarab” să fie dat de către episcopul de Argeș „supt iscălitura dum(nea)lui Alexandru Lezvioudax”¹⁴. În noiembrie același an, el primea de la Mitropolie, tot sub semnătură, mai multe documente și condicii mănăstirești¹⁵.

Peste cîtiva ani, în 1837, se creează, pe lângă Vornicia din Lăuntru, o altă comisie, din care a făcut parte, în mod sigur, și Alexandru Geanoglu Lesviodax. Este vorba de „Comisia îndreptării hîrtiilor vechi ale statului”, care avea menirea de a cerceta și pune în ordine cele 125 de condicii domnești¹⁶, cuprinzînd documente între anii 1775—1828¹⁷. Toate aceste condicii au fost văzute de Alexandru Geanoglu Lesviodax, care le-a dat număr fiecăreia¹⁸, iar pe mai multe și-a pus semnătura, pe una din primele file, sub rezumatul pe scurt, scris de altă mină¹⁹. Iată un exemplu: „Nr. 2. Condica anilor 1775 și 1776 în care s-au cuprind feliiuri de dizfaceri între fețe particulare cu întăriri domnești, ponturi date ispravnicilor în ce chip să urmeze judecățile și feliiuri de anaforale întărite de domnu(1) Alexandru Ipsilant vvd.” După care urmează semnătura: „Alexandru Geanoglu Lezvioudax”²⁰.

În 1839, așa cum rezultă dintr-un document, comisia își continua activitatea²¹, încheindu-și-o probabil în anul 1841²². În septembrie 1842, documentele cercetate de acest organ se aflau depuse la Arhiva Statului²³. Peste un an se vorbește de „Opisul domneștilor condicii luate la Comisia îndreptării(i) hîrtiilor vechi ale statului de la cinstitul Departament al Drep-tății(i), care regularisindu-să cu chipul aci însemnat s-au depus la Arhiva Statului”²⁴.

Începînd de la 18 octombrie 1837, prin ofisul nr. 541, domnul Țării Românești Alexandru Ghica dispune să se înființeze o „comisie vremelnicească”, avînd ca menire „înscrierea prin condicii a documenturilor mănăstirilor de opște, închinatelor și neînchinatelor, pe care se sprijină a lor proprietăți”²⁵. La 1840, Obșteasca Adunare aduce o modificare acestui proiect, hotărîndu-se ca „din coprinderea documenturilor” să se aibă în vedere și alcătuirea unei lucrări privind istoria țării, precum și o „prescurtare hronologhicească” din istoria fiecărei mănăstiri²⁶. Comisia, care urma să fie alcătuită din „boieri cu știință de asemenea lucrări”²⁸, a fost instituită abia la 7 septembrie 1841, prin ofisul domnesc nr. 1113, și număra printre membri și pe paharnicul Alexandru Geanoglu Lesviodax, alături de alți cărturari ai vremii. Acesta însă a cerut să fie desărcinat, pe motiv că are alte obligații cărora trebuie să le facă față. Cererea este luată în considerare și, la 11 noiembrie 1841, este numit în locul său stolnicul Răducan Tocilescu²⁷.

¹¹ *Ibidem*, p. 86.

¹² *Ibidem*, p. 95.

¹³ Gh. Nicolaiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în „Revista Arhivelor”, vol. I (1924—1926), nr. 1—3, p. 89.

¹⁴ *Ibidem*, p. 102.

¹⁵ *Ibidem*, p. 103—104.

¹⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2630/1840, f. 866; dosar 2442 II B/1842, f. 928, 947, 948. Vezi și Tudor Mateescu, *Un apel al unor români transilvăneni la tezaurul arhivistic al Țării Românești*, în Ștefan Meleş la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 154, nota 14.

¹⁷ Mihai G. Regleanu, *Conspectul sumar al manuscriselor de la Arhiva istorică centrală, cu un tabel de corespondența cotelor vechi*, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 198.

¹⁸ *Ibidem*, p. 199—201.

¹⁹ Arh. St. Buc., colecția Manuscrise, nr. 1, f. 2; nr. 2, f. 2; nr. 3, f. 3; nr. 7, f. 1; nr. 8, f. 1; nr. 9, f. 1; nr. 14, f. 1; nr. 15, f. 1; nr. 17, f. 4; nr. 47, f. 5 ș.a.

²⁰ *Ibidem*, nr. 1, f. 2.

²¹ Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 155.

²² *Ibidem*, p. 154, nota 14.

²³ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 II B/1842, f. 928.

²⁴ *Ibidem*, f. 948.

²⁵ Emil Virtosu, *Un diplomatar manuscris al Țării Românești*, I, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 1, p. 132—133.

²⁶ *Ibidem*, p. 132.

²⁷ *Ibidem*, II, în „Revista Arhivelor”, I (1958), nr. 2, p. 79.

Era totuși o recunoaștere a competenței lui Alexandru Geanoglu Lesvioldax în ceea ce privește cercetarea vechilor documente.

Tot pe linia preocupărilor sale este și traducerea din grecește a unei lucrări de istorie bisericească, pe care o termină în anul 1842²⁸, dar pe care o publică abia peste trei ani²⁹. În continuarea textului propriu-zis al lucrării urmează o parte originală, în care tratează istoria Mitropoliei și a episcopilor din Țara Românească și pentru care a utilizat documente inedite, fapt remarcat mai târziu de N. Iorga³⁰. Astfel, după cum menționează chiar autorul, a folosit „hrisoave și sineturi” din condicile Mitropoliei³¹, pomelnice tot de acolo³², condicile Episcopiei Râmnicului³³, ale Episcopiei Buzăului³⁴, condica Mănăstirii Cozia³⁵. Este o primă încercare de acest gen în istoriografia modernă românească.

Deosebit de semnificativă pentru preluarea pe care Alexandru Geanoglu Lesvioldax o arăta documentelor este cererea pe care o adresează, în martie 1847, Vorniciei din Lăuntru, solicitând permisiunea de a face cercetări la Arhiva Statului. Avea nevoie, pentru „o istorie” la care lucra, de copii de pe „hrisoave, fermanuri, hățișerifuri, cărți patriarhicești și altele din Arhiva țării”³⁶. La 14 martie 1847, Vornicia recomandă Arhivei Statului să satisfacă această cerere³⁷: Nu știm dacă a întreprins sau nu aceste cercetări, dar este sigur că o asemenea lucrare nu a fost realizată, rămânând numai în stadiul de proiect. Intenția, necunoscută pînă acum, dovedește însă preocupări temeinice de scriere a istoriei, pe baza consultării de izvoare inedite.

Alexandru Geanoglu Lesvioldax a fost unul dintre primii cercetători și preluatori ai documentelor după crearea Arhivei Statului ca instituție specializată, contribuind chiar la îmbogățirea depozitelor acesteia. Deși activitatea sa în domeniul istoriei este modestă, rămîne meritorie activitatea pe care a desfășurat-o în mai multe comisii, avînd ca obiect studierea și punerea în ordine și la adăpost a documentelor.

ANEXĂ

1847, martie (înainte de 14), <București>. Cererea a lui Alexandru Geanoglu Lesvioldax adresată Vorniciei din Lăuntru, prin care solicită permisiunea de a copia documente de la Arhiva Statului.

Cinstitei Marei Vorniciei.

Plecată jalbă.

Fiindcă la o istorie ce lucrez eu am trebuință a avea copii după niște documente precum hrisoave, fermanuri, hățișerifuri, cărți patriarhicești și altele din Arhiva țării, mă rog plecat cinstitei Mari Vornicii să binevoiască a da poruncă unde se cuvine ca să fiu slobod a scoate acele copii trebuincioase mie, care să fie confrontate din partea cinstitei Arhive, căci toată această lucrare a mea neapărat trebuie să fie țenzurată și poate să și ceară dovezi țenzorului.

Al Marii Vornicii plecat și slugă,

ss. A. Lesvioldacs

1847 martie

Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV A/1842, f. 64. Orig.

²⁸ N. Iorga *op. cit.*, p. 30.

²⁹ [Alexandru Geanoglu Lesvioldax], *Istorie bisericească pre scurt cuprinzătoare de cele, mai vrednice de știut înîmplări a Sfintei Biserici Răsăritene*..., București, 1845.

³⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 30.

³¹ Alexandru Geanoglu Lesvioldax, *op. cit.*, p. XXIII, 313, 315, 318, 320, 322–324, 341, 392–393, 397–399, 432.

³² *Ibidem*, p. 397.

³³ *Ibidem*, p. 431–432.

³⁴ *Ibidem*, p. 440.

³⁵ *Ibidem*, p. 390.

³⁶ Arh. St. Buc., fond Vornicia din Lăuntru, dosar 2442 IV A/1842, f. 64. (Vezi anexa).

³⁷ *Ibidem*, f. 95.

Un sigiliu al domnului Radu Mihnea

ELENA COZMA

Elaborind în 1891 primul studiu de sigilografie românească V. A. Urechia a făcut o succintă trecere în revistă a evoluției sigiliilor folosite de-a lungul anilor în cancelaria Țării Românești și a Moldovei. În acest context autorul studiului menționat a făcut și unele considerații privind stema unită. „Deși întîlnim în sigiliile particulare ale citorva domni moldavi din secolul al XVI-lea și al XVII-lea și stema munteană — spunea V. A. Urechia — aceasta provine numai din faptul că acei domni erau de origine munteni, din neamul Basarabilor ori domni care fuseseră, una din alta, domni și la munteni înainte de a fi domni ai Moldovei. Sigiliile lui Petru Mircea¹; al lui Simion Moghilă și al lui George Glica (1658) sînt din aceasta ultimă categorie”². În continuare pionierul sigilografiei românești s-a referit la sigiliul cu stema unită — provenind de la Vasile Lupu prezent pe actul din 1 noiembrie 1639. Deși cercetătorii care au urmat, atît cei care s-au aplecat asupra surselor sigilare într-o perioadă recentă publicării. „Schițelor de sigilografie” cit și cei care au studiat tezaurul sfragistic național în anii din urmă sperînd să depisteze sigilii avînd în cîmp stema unită, anterioare celui cunoscut de la Vasile Lupu n-au consemnat existența unui atare sigiliu. Neîndoielnic, acest lucru nu însemna că într-adevăr nu există impresiuni sigilare cu o astfel de reprezentare. Lipsa instrumentelor de evidență și a mijloacelor de informare științifică asupra acestor surse istorice³, faptul că în diferitele ediții de documente nu se precizează și unele date privind mijloacele de validare, constituie serioase piedici în calea cercetării și interpretării acestor prețioase mărturii ale epocilor trecute. Că este așa o dovedește faptul că pe un document conservat în patrimoniul Filialei Arhivelor Statului Iași s-a cercetat de curînd un sigiliu cu stema unită provenind din cancelaria lui Radu Mihnea.

În vara anului 1616 turcii hotărîsc să curmă definitiv pretențiile princiare ale văduvei lui Ieremia Movilă precum și repetatele intervenții polone în Moldova și aduc pe tronul acestei țări pe Radu Mihnea „fiul Mihnei vodă, domnului muntenesc, carile Mihnea vodă au domnit pe o vreme cu Pătru vodă Schiopul la noi în țară”⁴. „Fiul lui Mihnea voievod” a poruncit Radu vv. să se graveze în legenda sigiliilor cu care a validat actele cancelariei sale atît în prima domnie moldoveană (iulie 1616 — februarie 1619)⁵ cit și în cea de a doua (august 1623 — ianuarie 1626)⁶. Despre acest fiu al lui Mihnea se știe că avea cunoștința limbii grecești învățată la m-reă Ivron de la muntele Athos precum și studiile necesare unei administrații dobîndite la Veneția. Ne aflăm, se pare în fața primului domnitor de origine română cu studii deosebite în străinătate⁷.

La Veneția fiind, beizadeaua va fi învățat istoria Romei antice și poate, limba latină și odată cu acestea, cite ceva despre originea poporului român. Acestea, grefate pe anumite laturi ale caracterului său, ar putea explica pretențiile sale bizantine într-o domnie a „împărăției sămănătoare”⁸.

¹ V. A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*. Comisiunea însărcinată de Ministerul de Interne cu cercetarea stemelor regatului și ale județelor, București, 1981, p. 4.

² Acesta este identificat de Constantin Moisil cu Petru cel Tânăr (1559—1568) fiul lui Mircea Ciobanu, de Ion Ionașcu cu Petru Schiopul.

³ Sigismund Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea cu Documente privind istoria României*, Introducere, vol. II, București, 1956, p.

⁴ Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*, în vol. „Opere”, ESPLA, București, 1958, p. 63.

⁵ Arh. St. Iași, col. „Documente”, 274/28, 340/78.

⁶ Ibidem, 423/14.

⁷ Vitalie Stănică, *Radu Mihnea voievod Corvinul domn al Moldovei și Țării Românești (1623—1626)* în vol. „Ștefan Mateș la 85 de ani” Cluj-Napoca, 1977, p. 263

⁸ Miron Costin, op. cit., p. 89.



Ca domn, Radu Mihnea a înțeles să trateze ca egal cu cei din jurul său, cultivând o politică de echilibru în care supunerea față de turci nu îl putea împiedica să negocieze cu Transilvania lui Gabriel Bethlen, cu Veneția și chiar cu Curia papală. Alături de aceștia se simțea sufletește atunci când „ca un creștin” trimisese Elisabetei Movilă vorbă „să fugă de vreme” că vin turcii⁹.

Domn al Moldovei pentru a doua oară, în august 1623, Radu Mihnea își asigură și controlul a-

supra Țării Românești prin ocuparea tronului acesteia de tânărul său fiu, Alexandru. S-au adus argumente pertinente în susținerea ideii că, de fapt, în cei trei ani (1623 – 1626) el a domnit efectiv, deci concomitent în ambele țări¹⁰. Însuși domnul, ce-și spunea adeseori, în scrisorile externe „Corvinul” se intitula „Radu Mihnea Corvinul, din mila lui Dumnezeu domn și voievod al Țărilor Moldovei și Valahiei”¹¹.

Este greu de spus dacă formulara are în vedere domniile sale succesive în cele două principate, tutela asupra fiului ajuns domn tânăr sau o domnie concomitentă.

Sigiliul pe care îl prezentăm mai jos validează un document din prima sa domnie în Moldova din perioada în care tronul Țării Românești nu era ocupat de Alexandru. El reunește în emblema sa stemele Moldovei și Țării Românești fiind printre primele izvoare sfragistice care conțin două simboluri.

Documentul care îl conservă poartă data de 1616 (7125) septembrie 25 și prin el, domnul întărește Agafiei, soția vistiernicului Boul părți din Dăvideni, ținutul Neamț, și din alte moșii¹².

Sigiliul, aplicat pe ceară roșie, este rotund (d = 15 mm). În cimp, stema heraldică a Moldovei, capul de bour cu coarnele în poziție elipsoidală, însoțit de o stea și o roză. În poziție superioară, plasată între coarnele bourului, stema heraldică a Țării Românești; acvila cruciată cu zborul deschis. Crucea din ciocul păsării este treflată. În exerga formată din două cercuri conține legenda în limba slavă:

/Io Radu vvd. domn Țării Moldovei.

Slovele legendei ca și reprezentarea din emblemă dovedesc o execuție îngrijită, multă finețe și simț al proporțiilor. Cunoaștem de la Radu Mihnea un sigiliu rotund mare în care capul de bour are între coarne doar crucea treflată¹³.

Prezența acvilei cruciate în sigiliul descris mai sus corespunde nu numai realității politice, domnia succesivă a lui Radu Mihnea în cele două țări cit și faptului că un singur și același popor locuia în Țara Românească, în Moldova ca și în Transilvania. Este amintirea vie a unirii înfăptuite de Mihai Viteazul cu atât de puțini ani în urmă dar și convingerea intimă a unui domn cult și citit în destinul unic al poporului său.

⁹ Ibidem, p. 63.

¹⁰ Vitalie Stănică, op. cit., p. 265.

¹¹ Ibidem, p. 267.

¹² Arh. St. Iași fond „Epitropia Sf. Spiridon”, XXXI II/4.

¹³ Ibidem, colecția „Documente” 340/78.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA. PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI 2 (1978—1985). BIBLIOGRAFIE ANALITICĂ — București, 1987, 153 p.

Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, este nu numai o instituție care păstrează și asigură fondurile arhivistice instituționale ale statului, dar este o instituție care studiază aceste fonduri și publică rezultatele studiilor sale în publicații tipărite, apoi difuzate specialiștilor istoriei, bibliografilor, muzeografilor, arhiviștilor și chiar unui număr larg de cititori interesați de istoria și trecutul poporului nostru.

În acest scop, Direcția Generală a Arhivelor Statului a publicat încă din anul 1978 un prim volum cu titlul „Publicațiile Arhivelor Statului (1860—1977)”, bibliografie analitică care înregistrează 120 titluri de publicații. După titlu și descrierea bibliografică a fiecărei publicații urmează analiza cuprinsului.

După 1978, Direcția Generală a Arhivelor Statului a continuat să imprime alte 104 publicații. Bibliografia analitică a publicațiilor dintre anii 1978—1985 formează obiectul lucrării pe care o prezentăm.

Materialele arhivistice despre care s-au tipărit publicații între anii 1978—1985 sunt clasificate în următoarele 9 grupe: I. Ediții de documente (p. 7—33). II. Cataloge de documente (p. 34—42). III. Inventare și repertorii arhivistice (p. 43—46). IV. Îndrumătoare arhivistice (p. 47—64). V. Lucrări de prezentare a Arhivelor Statului (p. 65—96). VI. Albe de documente (p. 97—100). VII. Lucrări de istorie și științe speciale ale istoriei (p. 101—117). VIII. Bibliografie (p. 118). IX. Periodice (p. 119—120).

La p. 121—128, după cele 9 capitole, urmează Indicele alfabetic de titluri:

Direcția Generală a Arhivelor Statului urmărește în catalogul 2 al publicațiilor două probleme principale: să dea prioritate colecțiilor de documente tematiche; să pună în evidență acele publicații care sînt instrumente de informare științifică bazate pe colecțiile Arhivelor Statului (deci valorificarea tezaurului arhivistice).

Primul scop — gruparea tematică — s-a putut realiza datorită faptului că în perioada 1978—1985 au avut loc mai multe aniversări de evenimente istorice capitale: lupta pentru unitatea și libertatea națio-

nală: făurirea statului național român unitar (1918), temă care s-a materializat în mod general (pentru toți românii), dar și în mod regional (Banat, Bihor, Timișoara s.a.); unirea Principatelor (1859): răscoalele țărănești din 1907 (Prahova, Giurgiu, s.a.), aniversări locale (teatrul din Focșani, 150 de ani de la întemeierea orașului Alexandria: războiul pentru independență: dispoziții monetare, în legătură cu piața economică română unitară între anii 1862—1914 s.a.

Al doilea scop — valorificarea tezaurului arhivistice național — s-a materializat în publicații care aparțin celor 3 capitole din catalog: a) *Lucrări de prezentare a Arhivelor Statului* filiale județene, printr-o serie de micromonografii (p. 65—96), înregistrate în ordine alfabetică Alba, Arad ... Vrancea. Mai dezvoltate sînt prezentările pentru Iași și Craiova (respectiv p. 84—85 și 95—96).

b) *Lucrările istorice și de științe speciale*, 11 lucrări foarte importante. Aici este cazul să semnalăm cîteva lucrări de tip nou: Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie (1500 termeni); Paleografia slavo-română; Unirea Principatelor și Puterile europene; Sigilografia; Tiparul sălăjan: volumele antologice Mihai Viteazul și Unirea Țărilor Române; Izvoarele vechiului drept românesc s.a. Caracteristica acestor lucrări este că ele sînt întocmite nu numai pe baza materialelor de arhivă (în general, scris de mînă), dar și pe cărți tipărite din Biblioteca Arhivelor Statului și din alte biblioteci (unele chiar din țări străine).

Categoria *Albe de documente* vine cu o lucrare nouă: Scrierea chirilică românească, album cu studiu introductiv foarte util pentru începătorii descifrării scrierii chirilice.

Technica bibliografică este aceeași (cum era și firesc) ca în volumul I (1978), adică: titlul, autorul (cînd acesta este un colectiv de autori, numele acestora urmează titlului), descrierea bibliografică, locul, anul și numărul de pagini, analiza cuprinsului. Se folosește mai mult decît în volumul I (1978)

rezumatul și traducerea textelor de documente în limba franceză.

Titlurile sînt numerotate de la 1—104. Lista titlurilor urmează ordinea alfabetică pe autori sau după primul cuvînt din titlu. Un alt auxiliar prețios al Catalogului este indicele onomastic al autorilor.

Este necesar să mă opresc și asupra unui amănunt din concepția volumului, pentru că el este de mare folos cititorilor: la p. 143—153 este lista în limba franceză a titlurilor celor 104 publicații analizate în conținutul lor în catalog.

N-am nominalizat în această recenzie numele autorilor, nici cînd sînt autori individuali, nici cînd sînt în colectiv. Aduc

însă elogiul meu admirativ pentru competența lor științifică, pentru solidaritatea în muncă, calități fără de care nu s-ar fi putut realiza o muncă de erudiție minuoasă cum găsim în acest catalog de publicații. De altfel, multe dintre publicațiile tipărite au fost premiate de Academia R. S. România.

Cataloge 1 și 2, se constituie ca prețioase instrumente de lucru care vor ajuta dezvoltarea cercetărilor istorice și culturale. Ele îndeplinesc toate condițiile unei admirabile opere științifice.

DAN SIMONESCU

Dumitru Limona, Natalia Trandafirescu, **Documente economice din arhiva casei comerciale Ioan St. Stamă**, vol. II. București, 1987, 926 p.

Apariția volumului al II-lea al Catalogului arhivei casei comerciale Ioan St. Stamă ne oferă un nou prilej de a sublinia importanța publicării unor izvoare sau instrumente de lucru, absolut necesare alcătuirii unor lucrări, care să reprezinte o contribuție reală, serios documentată, asupra formării burgheziei din sud-estul Europei, proces în care România — afirmația este susținută de o serie de cercetări din ultimii ani — a avut un rol deosebit în această zonă geografică. O dovadă în plus este și materialul documentar inedit cuprins în volumul de față.

Ca și în cazul volumului I al lucrării¹, cel de al doilea, care cuprinde rezumatele a 3739 documente ce se referă la perioada 1860—1876, are meritul de a facilita accesul specialiștilor la un mare volum de informații, inedite referitoare la viața economică, politică, socială și chiar culturală a popoarelor din sud-estul Europei. Căci bogata arhivă a Casei de comerț I. St. Stamă, cu întinsele ei ramificații, atît în zona balcanică, dar și în răsăritul și apusul Europei, oferă cercetătorilor, nu numai informații privind schimburile comerciale, operațiuni de credit și schimburi monetare interne și internaționale etc., dar și asupra pătrunderii capitalismului în agricultura României (date asupra arendășiei, a învoicilor agricole, a modernizării utilajului agricol etc.). De asemenea, dat fiind că volumul al II-lea se referă la o perioadă bogată în evenimente politice interne, ca urmare a constituirii statului român modern, și externe, ca urmare a intensificării luptei de eliberare de sub dominația otomană (ne referim în

special la răscoala cretană din 1866—1867), informațiile privitoare la viața politică și socială (schimbări de guverne, date asupra autorităților locale și guvernamentale etc.), îndeosebi pentru România și Grecia, sînt mai numeroase.

În „Nota asupra ediției” (p. 8—9) Natalia Trandafirescu precizează că o parte a documentelor din acest fond, referitoare la mișcările de eliberare ale grecilor (în original și traducere), au fost publicate în volumul „Poporul român și lupta de eliberare a popoarelor din Balcani (București, 1986). Considerăm că editarea în Anexă (p. 871—902) a traducerii integrale a 14 documente (p. 871—902) referitoare la sprijinul acordat de poporul român luptei de independență a grecilor, care nu au intrat în volumul mai sus citat, precum și a o serie de contracte de arendășie, sînt foarte utile pentru specialiști care nu pot utiliza textele grecești ale documentelor. Remarcăm, de asemenea, că volumul al II-lea ne oferă mai multe date asupra istoriei culturale (publicații, limbă, mentalități etc.) într-o epocă de profunde prefaceri social-politice în lumea balcanică, așa cum se remarcă și în foarte buna sinteză (alcătuită probabil de Natalia Trandafirescu) într-o limbă de circulație internațională spre a fi utilă și cercetătorilor străini și care apar sub titlul de „Postfață” (p. 753—756).

Indicii de localități, nume proprii și materii, prin întinderea (p. 757—868) și acribia cu care au fost alcătuiți, ar putea constitui o foarte bună și utilă lucrare aparte. În sfîrșit, facsimilele ce ilustrează volumul (p. 905—926) întregesc calitatea prezentării grafice a volumului.

Desigur că pe alocuri mai pot fi făcute unele îndreptări sau completări (cum este

¹ Prezentat în „Revista Arhivelor” nr. 4 (1984), p. 467 și urm.

cazul, de pildă, al denumirii cartierului din Atena, Chifisia și nu Chifizia, cum apare la p. 29 sau în indice), dar acestea sînt amănunte nesemnificative, față de marele volum de muncă depus de cei doi autori, aflați în fața unor texte grecești dificil de descifrat și cu nume proprii care, așa cum remarcă și Natalia Trandafirescu, apar în documentele originale în mai multe variante.

În concluzie, socotim că volumul al II-lea al Catalogului, este foarte bine alcătuit și va fi de un real folos specialiștilor din țară

Ion Dumitriu-Snagov, *La Romania nella diplomazia Vaticana, 1939—1944*, Editrice Pontificia Università Gregoriana Roma, 1987, 170 p.

În peisajul bibliografiei privind activitatea diplomatică în timpul celui de al doilea război mondial, cartea lui Ion Dumitriu Snagov abordează un domeniu aparte din istoria relațiilor internaționale ale României și vine să completeze seria lucrărilor deja publicate asupra relațiilor guvernului papal cu diferite state (Franța, Belgia, S.U.A., Italia, Anglia, Germania U.R.S.S.) în raport cu problemele specifice fiecăruia dintre ele. Detașarea cronologică de evenimentele istorice în condițiile promovării cercetării științifice, a promovării politicii de pace de către țara noastră permite — cu toată austeritatea accesului la arhivele curiei centrale a Vaticanului pentru epoca studiată — să se deslusească principiile de bază ale diplomației epocii precum și dinamica acesteia în cadrul unei strategii comune a forțelor de pace ale românilor și a structurilor catolice.

Cartea este deschisă de un *Proemio* semnat de Mons. Ioan Robu, cu funcția de a exprima cu obiectivitate trăsătura profund umană a colaborării celor două părți în perioada celei mai mari conflagrații armate și ideologice nazi-fasciste.

În construcția lucrării, autorul oferă în prima parte evoluția generală a relațiilor dintre România și Vatican, de la sfîrșitul secolului trecut și pînă la anul 1940, sub titlul *Precedențe* (Antefatii). De un mare interes istoriografic este cadrul politic al României interbelice și respectivele sale legături cu Roma papală, în condițiile provocărilor nazi-fasciste pe linia agresivității militarismului bismarckian, fapte puțin sau de loc cunoscute, susținute de numeroase documente inedite. Cea de a doua parte *România în documente ale celui de al doilea război mondial*, susținută și aici de o bogată și prețioasă documentare din arhivele Vaticanului (în cea mai mare măsură provenind din Arhiva Congregației Afacerilor Ecclesiastice

și de peste hotare. Ne exprimăm speranța că Direcția generală a Arhivelor Statului, va utiliza cunoștințele unei foarte bune specialiste în descifrarea documentelor grecești, cum este tovarăsa Natalia Trandafirescu, pentru editarea altor Cataloge sau a unor documente cuprinse în fonduri de aceeași factură (Arhiva Hagii Ianaș, St. I Moscu etc.) indispensabile alcătuirii unor lucrări referitoare atît la istoria poporului român, cît și a celorlalte popoare din sud-estul Europei.

OLGA CIGANCI

Extrordinare), este prezentată metodic în trei capitole, după problemele de conținut ale diplomației în care s-au angajat corpurile de reprezentare a intereselor celor două părți: 1. *Transilvania: apărarea păcii și respingerea horthysmului* tratează contrastul dintre politica nazi-fascistă (cu premeditarea timpurie a unui atac direct împotriva României care a condus la *Diktat-ul* de la Viena din 1940) și acțiunile S. Scaun care, prin Provincia eclesias-tică română de Făgăraș și Alba Iulia apăra principiul dreptului popoarelor la autodeterminare (deja exprimat la 1 decembrie 1918). Semnificative sînt aici probele unor tentative de colaborare româno-vaticane pentru ieșirea României de sub jugul Axei și armistițiul cu forțele antifasciste. 2. *Sprijinul evreilor* (în ambele sensuri, adică de ofertă și de răspuns la solicitare) relevă un adevărat comportament de conspirativitate între curia romană, guvernul român și organizații ale iudaismului intern și internațional, cu o susținută participare de masă, pentru salvarea a multe sute de mii de persoane de la holocaust. 3. *Asistența acordată refugiaților și prizonierilor de război*, de orice națiune, ideologie sau religie, de la primii polonezi evacuați cu guvernul lor în 1939 și pînă la ultimii aviatori americani căzuți în anul 1944 în bombardamentele masive în teritoriul țării, demonstrează o vie preocupare și cooperare a rețelei de slujitori ai păcii din România și din toate statele căzute pradă conflagrației.

În sfîrșit, sub titlul *În lumina realității* Ion Dumitriu Snagov formulează considerațiile concluzive asupra rezultatelor favorabile ale cooperării diplomației vaticane cu toate forțele iubitoare de pace din România — de la guvernul antonescian pînă la cazuri individuale din masele populare — avînd la bază o vocație comună, aceea de a apăra viața și demnitatea umană. Cartea lui Ion

Dumitriu Snagov este o sinteză interesantă de a aduce în istoriografia științifică probele obiective ale cursului istoriei, din care, dincolo de expresia directă a evenimentelor, documentele probează resursele spirituale de care a dispus un popor invadat — poporul român — pentru a interveni, prin actul revoluționar de masă de la 23 August 1944 în chip decisiv, la scutirea războiului și la victoria finală împotriva totalitarismului hitlerist.

Din tezaurul arhivistice craiovean. Prefectura județului Dolj. (serviciul administrativ) 1879—1888. Vol. III Inventar arhivistice 10) editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România., București 1987

În contextul muncii actuale, de valorificare a moștenirii culturale, apariția celui de al III-lea volum al inventarului Prefecturii Dolj se constituie într-o remarcabilă realizare a istoriografiei românești.

Specialiștii arhiviști din cadrul Filialei Arhivelor Statului Dolj din Craiova au înțeles cu mulți ani în urmă să alcătuiească cea mai cuprinzătoare cale de a face cunoscut cercetătorilor din domeniul istoriei și chiar publicului larg de cititori conținutul fondurilor și colecțiilor din depozite prin elaborarea și publicarea unor lucrări arhivistice care au devenit, îndată după apariția lor, instrumente certe de informare științifică de primă mână.

Printre acestea, înțietatea o deține acest inventar arhivistic al Prefecturii Dolj, care este nu numai interesant și prețios, dar chiar indispensabil cercetătorilor, în istorie cu precădere. Cînd facem astfel de afirmații, luăm în considerație faptul că fondul de arhivă creat de Prefectura Dolj, în ciuda condițiilor improprii de conservare din trecut, și-a păstrat integritatea pe care puține alte arhive similare din țară o au. Dacă avem în vedere și distrugerea arhivei Primăriei Craiova din ordinul unui primar inconstient, înțelegem că pentru Oltenia tezaurul arhivistic al Prefecturii Dolj reprezintă o reală valoare.

Arhiviștii craioveni, înțelegîndu-și marea, au elaborat o serie de instrumente de specialitate de bună ținută științifică. În ceea ce privește întocmirea inventarului Prefecturii Dolj, de la volum la volum maturitatea colectivului de autori se vedește în tot mai mare măsură, fapt constatat la apariția ultimului volum publicat, de care ne ocupăm acum.

Autorii (Viorica Bora, Constantin Deca și Ion Zărzăre) au inclus în acest tom 2536 u.a. din anii 1879—1888, alcătuiind 533 pagini. Dintre acestea, 16 pagini alcătuiesc *intro-*

ducerea, în fapt prezentarea inventarului propriu-zis. Urmează rezumatele unităților arhivistice, însumînd 2536 de poziții. Inventarului i s-a alcătuit și un index onomastic, prin intermediul căruia cercetarea devine accesibilă sub orice raport.

Revenind la introducere, o succintă analiză a perioadei 1879—1888 oferă autorilor prilejul de a reliefa cu competență liniile directe ale evoluției societății românești după dobîndirea independenței de stat a României, aceasta constituind un puternic imbold pentru dezvoltarea economică și socială a țării și determinînd o adîncă înmăsurare pe calea progresului în toate domeniile de activitate.

În țară s-a format un puternic curent în favoarea protejării industriei naționale. În 1886 a fost adoptată o politică vamală protecționistă iar un an mai tîrziu, în aprilie 1887, a fost votată și legea cu privire la „măsuri generale spre a veni în ajutorul industriei naționale”. În urma punerii în practică a acestor legi, industria mecanizată, caracteristică forțelor de producție ale orînduirii burgheze, și-a accelerat ritmul de dezvoltare, cuprinzînd mai ales ramurile industriei ușoare — alimentară, textilă, pielărie, hîrtie — precum și ramurile producătoare de materii prime — petroliere și forestiere.

În prezentarea volumului, autorii arată cum, în 1886, județului Dolj i-a fost alocată suma de 20 000 lei pentru dezvoltarea meșteșurilor și a micii industrii la sate (poziția 1930 din inventar).

În acest ansamblu al evoluției istorice din România, județele oltene — Dolj, Gorj, Mehedinți, Vâlcea și Roman — ocupau un loc important atît prin ponderea lor economică, cît și prin tradițiile revoluționare ale locuitorilor de pe aceste meleaguri.

Fixînd cadrul general, autorii celui de-al III-lea volum al inventarului Prefecturii

Dolj analizează, în continuare, situația economică, socială și culturală a județului Dolj, evidențiind trăsăturile caracteristice ale acestei regiuni. Ei subliniază convingător cum, în perioada următoare războiului de independență, Oltenia — deci inclusiv Doljul — a fost una din provinciile României care, ca urmare a inegalității și anarhiei în repartitia geografică a dezvoltării industriei capitaliste, a cunoscut un ritm lent de evoluție, din acest punct de vedere, economia ei rămânând predominant agrară. Ca urmare, deși pe plan general asistăm la ascensiunea capitalismului, în Oltenia noua evoluție a economiei s-a manifestat în special prin prelucrarea materiilor prime oferite de agricultură și de servirea propriu-zisă a agriculturii. Faptul acesta este pe deplin reflectat, în acele vremi, în sensul că documentele tratând problema agrară sînt majoritare: proprietatea agrară, relațiile agrare consfințite prin legislația și învoielile agricole, administrarea și exploatarea moșiilor și a pădurilor de stat, situații statistice înglobînd producția agricolă, zootehnia, apicultura, unelte și mașinile agricole utilizate în județ.

În mod just autorii accentuează eforturile administrației în vederea extinderii suprafețelor arabile, introducerii în cultură a unor soiuri mai productive, diversificării culturilor, îmbunătățirii raselor de animale, executării unor lucrări de îmbunătățiri funciare (ca, de exemplu, construirea de diguri pentru prevenirea inundațiilor terenurilor arabile pe raza comunelor Bechet și Coșoveni — vezi poziția 445, 1433—1434 din inventar).

Un spațiu larg îl ocupă documentele relative la lacunele aplicării legii agrare din 1864, la efectele modificării legii învoielilor agricole din anul 1882. Însăpriea, exploatarea și ridicat la luptă țărănimia doljeană, anunțînd amplele mișcări din mediul rural de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Autorii evidențiază importanța răscoalilor țărănești din 1888 care au cuprins — după cum arată izvoarele documentare (vezi poziția 2372 din inventar) — comunele Urzicuța, Valea Stanciului și Cirna, cu tendință de extindere către Bistret și Negoiu.

Documentele relevă procesul de radicalizare a păturilor de bază ale țărănimii. Acțiunile sătenilor olteni se înmulțesc și tind să se organizeze sub influența antrenării în viitor, alături de proletariat, în lupta pentru răsturnarea claselor dominante și pentru lichidarea exploatarea.

Dezvoltarea statului modern român, în condițiile cîștigării independenței, a determinat și amploarea comerțului intern și extern, impunînd totodată extinderea șoselelor

precum și a rețelei de căi ferate. În 1880, în conformitate cu legea specială din 26 ianuarie, a început răscumpărarea de către statul român a căilor ferate de la o serie de societăți particulare cu capital străin. Autorii semnalează de fiecare dată documentele referitoare la relațiile comerciale pe piața internă și externă, la modernizarea căilor de comunicație, la organizarea serviciilor telegrafice și poștale.

Cîștigată pe cîmpurile de luptă din Bulgaria, pe rețelele de la Plevna, Rahova, Grivița și Smîrdan, independența de stat a României a deschis noi căi și a stimulat lupta forțelor progresiste ale țării nu numai în domeniul dezvoltării economice, dar și al vieții spirituale. În mod firesc, așa cum autorii volumului prezintă documentele din inventar, cultura acestei perioade reflectă transformările sociale și politice, contribuind, la rîndul său, la înaintarea societății. Învălmîntul doljean beneficiază și el, în cadrul general, de o dezvoltare semnificativă prin evidența sporire a numărului de școli, înregistrîndu-se și o nouă orientare, desigur incipientă, de specializare (școli de comerț, de agricultură, de meserii și profesionale). În *introducere*, autorii acordă spațiu corespunzător diferitelor aspecte privind nu numai probleme legate de învățămînt, dar — în egală măsură — și celor menite să evidențieze dezvoltarea culturii.

În condițiile social-economice și politice din perioada dată, cînd preocuparea oficialităților pentru probleme de cultură și artă era aproape inexistentă, apariția unor focare de răspîndire a artei și culturii în rîndul maselor era rezultatul unei munci de apostolat desfășurată de oameni cu vederi progresiste, buni patrioți și entuziaști propagatori. Inițiative de felul acestora au pornit, de obicei, din precăma unor școli, din partea unor dascăli ieșiți din popor și legați de el.

De pildă, în anul 1878 s-a înființat la Craiova *Clubul profesorilor*, iar în 1880 și-a început apariția tot aici o prestigioasă revistă didactică „Vocea română”, un mare merit în realizarea acestor adevărate fapte de cultură revenindu-i directorului liceului craiovean, George Marin Fontanin, membru al Academiei Române.

Autorii inventarului Prefecturii Dolj au relevat cele mai semnificative realizări din acest domeniu de activitate, așa cum apar ele reflectate în documentele vremii.

Considerăm că au fost, în continuare, urmările competent și celelalte aspecte de activitate (administrație, sănătate, armată, etc.), analiza perioadei istorice fiind împletită în mod firesc cu ilustrarea fiecărui proces istoric tratat în arhiva Prefecturii Dolj.

În încheierea introducerii, au fost date și lămuririle cu privire la metodologia folosită

în elaborarea lucrării. Constatăm cu această ocazie că, păstrând aceleași norme de lucru bine gândite și consecvent aplicate, autorii au realizat o lucrare compactă apărută, datorită multitudinii documentelor, deocamdată, în trei volume distincte.

Inventarul care urmează este elaborat după rigorile impuse de știința arhivistică. El este redactat cu multă claritate, redă esențialul cuprins în fiecare unitate de păstrare, folosește o exprimare adecvată unei astfel de lucrări.

Considerăm că și volumul al III-lea din inventarul Prefecturii Dolj, inventar de înaltă ținută științifică, are o valoare incontestabilă pentru istorici, cadre didactice, studenți, elevi, filologi. El orientează pe cercetători într-un mare număr de documente, orientându-i în investigarea de care au nevoie pentru elaborarea lucrărilor, eco-

nomisindu-le timpul și scutindu-i de eforturi ce pot fi îndreptate spre alte componente ale muncii de cercetare.

Nu putem să nu reliefăm, de asemenea, stilul caracterizat prin concizie și limpezime al întregii lucrări, fapt ce-i conferă accesibilitate în rândul unor categorii diverse de cititori.

Luind în considerație calitățile științifice intrinseci ale lucrării, apreciem că autorii au adus o contribuție fundamentală la cunoașterea perioadei istorice 1879–1888.

Subliniem, în încheiere, sprijinul permanent și de înaltă competență științifică acordat autorilor la realizarea prezentului tom, ca și la cele anterioare, de tovarăsa Gabriela Mărășoiu din Direcția Generală a Arhivelor Statului.

ILEANA PETRESCU

Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, II. Secolul al XIX-lea-1914. Transilvania (contribuție: Gheorghe Socol), București, 1987 (Direcția Generală a Arhivelor Statului), 774 p.

Istoria populației și a politicii populației — obiectul demografiei istorice — este un vechi domeniu de cercetare. La noi, spre pildă, cel dintâi care a formulat chiar o teorie în materie a fost Miron Costin: în timpul marilor migrații, românii ar fi trăit retrași în munți, după care ar fi săvârșit cel de-al doilea descălecat; creată în anume context social, ideologic¹ și menită a avea un destin de excepție în istoriografia românească, teoria încheia în sine și teze realiste. Dezvoltată în primele decenii postbelice în mai multe țări, demografia istorică evoluează și în prezent în lume, cînd tînde vădit a-și schimba și înfățișarea din anii 1950–1970. Acesta este cadrul în care cercetarea românească s-a integrat, în ultimii 20 de ani, în cea europeană și mondială.

În ciuda modificărilor, adesea de esență, cunoscute prin vremi de mersul studiilor în lume, ele și-au arătat mereu implicațiile interpretative, de valoare istoriografică și politică. Marea forță a cercetării noastre rezidă în adevărurile pentru care militează — autohtonie, permanența și unitatea poporului român —, pe care le opunem falsificărilor ce apar uneori peste graniță. Volumul de documente asupra căruia zăbovesc aceste pagini, ca și cel precedent², fruct al unei frumoase inițiative a DGAS, sînt o piatră

de temelie pentru dezvoltarea de perspectivă a științei noastre, în acțiunea sa pentru interesele supreme ale țării. Căci esențialul în al doilea volum de *Izvoare* rezidă tocmai în faptul că piesele cuprinse furnizează dovezi incontestabile ale caracterului românesc al Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, mărturii ale tot mai trănietelor legături dintre aceste provincii și Principatele extracarpatice, apoi România³.

Introducerea (p. 5–24), aparținînd dr. Iosif I. Adam, este un serios studiu demografic. Se stabilește evoluția populației teritoriului românesc trascarpatic (totală, precum și pe medii — urban, rural) în anii 1869–1910. Se demonstrează că românii au constituit dintotdeauna populația majoritară: la 1835 se aprecia că 66,5 la sută din locuitorii Transilvaniei erau de religie ortodoxă și greco-catolică (la 1850 se calcula a fi 62,3); la 1842, în dieceza romano-catolică a Oradei ci reprezentau 58,3 la sută etc.: situația s-a perpetuat și în a doua

² Costin Feneșan, *Izvoare de demografie istorică, I. Secolul al XVIII-lea Transilvania* (contribuție: M. Spiridoneanu), București, 1986 (Direcția Generală a Arhivelor Statului), 435 p. + 12 tabele.

³ În același sens, dar în mare măsură pe alt plan, un volum anterior: *Premise ale formării pieței economice unitare românești. Documente, 1862–1914*, ed. Iosif I. Adam (contribuții: Alex. Pál-Antal, Gh. Socol, M. Spiridoneanu), București, 1983 (Direcția Generală a Arhivelor Statului).

¹ P. P. Panaitescu, *Miron Costin. Studiu biografic și literar*, în M. Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., 1958, p. 25; I. Donat, în *Istoria poporului român*, ed. A. Otetea, Editura Științifică, București, 1970, p. 10; etc.

jumătate a sec. XIX, preum și la începutul celui următor. Conviețuirea cu românii caracteriza toate celelalte populații: secui, maghiari, sași, șvabi, evrei etc. Se prezintă structura populației pe grupe de vîrstă și pe ramuri de activitate. Migrația externă la sfîrșitul secolului trecut și la începutul acestuia a fost determinată de complexe fenomene economice și social-politice, între care se evidențiază înainte de toate înăsprirea aspirării naționale sub regimul dualist, precum și intensificarea stratificării țărănimii și a proletarizării unei părți însemnate a populației de la vest de Carpați. S-a petrecut, în mare măsură, o masivă transmigrație dincoace de munți⁴ (cea de-a treia, adăugăm noi, în mileniul acesta; cele anterioare s-au desfășurat în sec. XIII—XIV și în anii 1761—1767, toate fiind grefate pe firul trecerilor seculare de dincolo), important element de intensificare a legăturilor între provinciile românești, de potențare a temeiurilor ce făceau inevitabilă și necesară unificarea lor.

Notă asupra ediției (p. 25—27) și *Evoluția teritorială a instituțiilor politico-administrative din Transilvania (secolul al XIX-lea)*, documentar alcătuit de Ioan Puscaș (p. 28—36), prefațează în continuare volumul.

Se publică apoi 126 de materiale, în bună parte inedite ori culese din publicații rare, dateate cu începere din 1813, dar I. H. Benigni von Mildenberg analizează în 1837 evoluția demografică de după 1786 (nr. 3), iar Johann Hintz o studiază pe cea din 1846 comparativ cu anul 1766 (nr. 12). Ultima piesă este din noiembrie 1914. Astfel încît, pe aproape 750 de pagini, se îngrămădește o uriașă cantitate de date, referitoare la un veac și jumătate de istorie națională, cifre care vor face incintarea perenă a nenumăratelor generații de istorici, demografi, economiști, sociologi, geografi, medici etc. Pentru realizarea volumului s-a depus o muncă enormă, la înalt nivel de profesionalitate: se publică textul original (în latină/română/germană/maghiară) și traducerea românească; se redau, în aceasta din urmă formele românești ale toponimelor; se introduc note cu precizări; rezumatul fiecărui material se editează într-o listă inițială (p. 37—42) și ca introducere la piesa dată; la

finele acesteia se notează cu scrupulozitate sursa.

Poate că, de-a lungul anilor, unii colegi vor observa deteriorarea vreunei date. Preintîmpinăm reproșul și prin faptul că textul se publică de regulă de două ori, deci restabilirea va fi lesnicioasă; dar mai ales prin constatarea că, fiind puse în circulație multe mii de cifre, erori minuscule se dovedesc neguvernabile. Sau, poate, se va evidenția vreo trăsăție perfectibilă; existența și a versiunii originale este de natură a ne feri de erori. Este de repetat: s-a depus o muncă serioasă, eficientă.

Dacă totuși se menționează anumite goluri, ele sînt de avut în vedere pentru alte editări de izvoare, ca și pentru studii ulterioare: despre Crișana și Maramureș nu sînt materiale pînă la 1842; din prima jumătate a sec. XIX, cu referire la Banat figurează o singură piesă (nr. 5: anul 1838). Populația nenobilă din comitatul Caraș; migrația internă, mobilitatea spre orașe și zonele industriale este dificil de perceput în lumina volumului de față; sînt puține lucruri cu referire la proletariat (număr, structură, răspindire ș.a.) și, în general, privitoare la structura socio-profesională a populației (cele ce există se referă aproape toate numai la 1900 și 1910).

Recenzia ar trebui să evidențieze, printre cele 126 de materiale ale volumului, pe cele mai valoroase? Este însă lucrul cel mai greu de împlinit, căci absolut toate sînt importante. Benigni prezintă granița militară transilvană la 1803 și 1813 (nr. 1). Fiecare comitat, district și scaun din Transilvania este arătat la 1833 cu numărul localităților și al locuitorilor, unele și alții fiind inserați pe categorii (nr. 2). La 1838, se dau detalii pentru fiecare așezare umană din districtul Brașov (nr. 4), tot așa la 1842 cu referire la dieceza romano-catolică a Oradei (nr. 7) și cea greco-catolică a Făgărașului (nr. 8). Se reproduc importante studii ale lui Johann Hintz asupra populației intracarpatică la 1839 și 1846 (nr. 11, 12, 14). Sînt editate piese ale recensămințelor din 1850 și 1857, precum și analize asupra lor și asupra statisticii mișcării populației dintre acei ani (nr. 15—17, 19—29). A. Brote publică la 1869 în „Transilvania” un interesant studiu asupra evoluției populației provinciei în anii 1857—1865 (nr. 30). După 1869 datele statistice devin abundente și ele sînt larg reprezentate în tot restul volumului, dar — pe măsură ce veacul își vede sfîrșitul tot mai aproape — conscriptorii uzează din ce în ce mai insistenț de anumite procedee pentru a altera realitățile, în evidente scopuri tendențioase: se înregistrează nu naționaliz-

⁴ Despre transmigrația — temporară și definitivă — la est și sud de Carpați a se vedea și *Premise...*, p. 31—35 (studiul introductiv al editorului), precum și mai multe documente. Subzistă și o bibliografie anterioară destul de largă, mai veche și mai nouă.

tatea, ci limba maternă: în mod artificial se ridică procentul celor de limbă maghiară.

Un studiu important dă G. Barițiu în 1878, când analizează datele statistice de după 1850 (nr. 42). În prealabil, el caută a discerne — printre cei dinții — cauzele masivelor subînregistrări ale populației Transilvaniei în primul secol al stăpînirii Vienei: 1) împotrivirea poporului, care înțelege urmările unei conserieri depline — „încălcarea” obligațiilor față de Imperiu; 2) „proprietarii feudali aruncau mii de obstacole în calea comisiunilor și se încercau să se ascundă cit s-ar putea un mai mare număr de iobagi, cu scopul învederat ca rămînînd aceia scutiți de sarcinile statului, cu alit mai mult să poată contribui pentru acei seniori”; 3) interesele nobilimii și ale conducerii Pămîntului crăiesc de a împiedica înființarea regimentelor grănicerești, înimaginabilă fără o relativ corectă reprezentare a inventarului uman al Ardealului (p. 265—266). Barițiu apare astfel un precursor timpuriu al teoriei caracterului deficitar al statisticilor de populație, într-o zonă mondială „B”, în sec. XV—XIX, elaborată — în lucrări publicate cu începere din 1969 — de cel ce notează aceste cuvinte.

În fine, cîteva lucruri de detaliu. Cauzele scăderii efectivului demografic al Transilvaniei în anii 1869—1880 se caută, în mod tradițional, în efectele holerei din 1872—1873 (p. 7: p. 22, n. 12). Acum în urmă însă s-a demonstrat convingător⁵ că avem de-a face cu depășirea nasterilor de către decese în general în anii 1871—1875, 1877—1878 și 1882, ceea ce pune în cauză nu numai amintita epidemie, ci mai ales influența unor procese sociale.

Cercetătorii — care vor profita de marea bogăție a cărții în discuție — vor regreta mereu că documentarul asupra evoluției politico-administrative n-a fost însoțit de hărți, capabile a înfățișa rondările succesive ale teritoriului nostru ultra-montan cu începere de la sfîrșitul veac. XVIII. Or,

problema este complicată și crează uneori mari dificultăți interpretative, într-un ținut în care statisticele referitoare, spre exemplu, la numai 8 ani (1850—1857) folosesc — din cîte știm — nu mai puțin de trei diviziuni administrativ-teritoriale distincte.

Se simțea nevoia unei traduceri a rezumatelor materialelor publicate într-o limbă de circulație, mai ales pentru că o parte din piese sînt numai în limba română, ori în română și maghiară. În felul acesta utilizarea *Învoarelor* devenea mai lesnicioasă și mai frecventă și în multe alte părți ale lumii.

Am îndrăznit oare a observa prea multe la o carte care împreună cu sora sa (vol. I) — constituie, prin factura lor, o premieră în arena literelor românești? Ne simțim atunci datori să asigurăm pe toți cei care vor parcurge aceste pagini că cele de mai sus nu s-au vrut reproșuri, ci numai mărturia dorinței spre necesara înaltă calitate, într-un moment în care demografia noastră istorică este pe punctul de a-și abandona adolescența, pentru a accede la maturitate.

Fie deci ea și editorii — cunoscuți și stimați arhiviști și cercetători — să primească aceste rinduri drept o recunoaștere a meritelor și un indemn pentru munca viitoare. Iar faptul că două volume de piese documentare tematice din sec. XVIII—XX au fost editate sub genericul *Învoare de demografie istorică* nu dă oare dreptul cititorilor să speră că, în felul acesta, s-a deschis o nouă colecție? Că anii viitori le vor rezerva plăcuta și trebuincioasă plăcere de a parcurge tomuri asemănătoare cu privire la diverse provincii istorice românești, în diferite epoci? Nu sînt un simbol de această tonalitate culorile ce-au investit vol. I și II, respectiv roșu și albastru, ce-și așteaptă naturala complinire — galbenul — prin trecerea la alte ținuturi?

LOUIS ROMAN

ANALE DE ISTORIE nr. 1—6, 1987

Periodicul Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., revista „Anale de istorie”, înscrisă în cele șase numere ale sale din 1987, cu rigoarea

⁵ Acațiu Egyed, *Situația demografică a județului Cluj între anii 1857—1910, în Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, ed. N. Edroiu, A. Răduțiu, P. Teodor. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 174—181.

științifică caracteristică, articole cu o densă și documentată informație istorică, menite să-și aducă aportul la aniversarea unor momente însemnate din istoria poporului român și la îmbogățirea cu noi date a orizontului nostru istoric. Revista este structurată pe rubricile permanente cunoscute: Articole — Comunicări, Studii documentare, Viața științifică, Însemnări, sau temporare: rubricile aniversare, Pagini de istorie universală, Mărturii istorice, Militanți de

seamă ai mișcării muncitorești internaționale, Critică și bibliografie, Revista revistelor.

Sărbătorirea tovarășului Nicolae Ceaușescu cu ocazia aniversării zilei de naștere și omagierii îndelungatei sale activități revoluționare prilejuiește Analelor de istorie — nr. 2/1987 — publicarea Scrisorii Comitetului Politic Executiv al F.C. al P.C.R., Consiliului de Stat și Guvernului Republicii Socialiste România și Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la acest moment aniversar de înaltă emoție din viața poporului nostru.

Același număr 2/1987 publică Scrisoarea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. adresată tovarăsei Elena Ceaușescu cu prilejul aniversării zilei de naștere.

Aniversarea a 80 de ani de la marea răscoală a țărănilor din 1907 este marcată în numărul 1/1987 prin trei articole: cel intitulat „Semnificația istorică a marii răscoale a țărănilor” al lui Ion Popescu-Puțuri, caracterizează răscoala țărănilor români prin elocvențele cuvînte: „cea mai importantă ridicare la luptă a țărănimii din Europa în epoca dezvoltării sale capitaliste”. Autorul reamintează antrenarea tuturor claselor și grupărilor sociale existente în tatul român, verificarea în toiul luptei a potențialului revoluționar al maselor, înfrînsirea pe care a avut-o asupra atitudinii forțelor politice ale țării problema agrară. Articolul prezintă în continuare urmările politice ale răscoalei, ecoul internațional, importanța ei în transformarea revoluționară a societății, îndreptățind înalta apreciere a secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu față de evenimentele din primăvara anului 1907 „care au demonstrat maturitatea politică a țărănimii, hotărîrea ei de a acționa cu toată energia împotriva nedreptăților sociale, pentru a fi stăpînă pe pămînt și a participa cu întreaga sa forță la dezvoltarea generală a țării, la asigurarea independenței și suveranității patriei”.

În același ciclu de articole Ion Ilincioiu prezintă „Solidaritatea clasei muncitoare, a intelectualității și a altor categorii sociale, cu lupta eroică a țărănimii înfățișează sintetic situația țărănimii în 1907 așa cum apare în ziarul „România muncitoare” punînd în lumină cauzele care au determinat ridicarea la luptă a țărănimii. Intelectuali din Muntenia, Oltenia și din alte regiuni ale țării, fac front comun cu țărăni, unii din ei căzînd eroic „răpuși de gloanțele pacificatorilor: „Cauza dreaptă” a națiunii cum o numea dr. I. Cantacuzino, unul din fondatorii celei de-a doua serii a

ziarului „România muncitoare” trebuia realizată integral.

Prezentînd etapele parcurse de agricultura românească de la Congresul al IX-lea pînă-n prezent, articolul lui Gh. Surpat „Concepția P.C.R. cu privire la noua revoluție agrară în România” punctează principalele direcții de orientare în procesul înfăptuirii revoluției agrare, obiectivele cercetării științifice precum și rezultatele importante obținute în pregătirea și dezvoltarea bazei tehnico-materiale a agriculturii, sublinind indicațiile rostite de tovarășul Nicolae Ceaușescu la Congresul al II-lea al consilierilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărănimii, al consilierilor omenilor muncii din industria alimentară, silvicultură și gospodărirea apelor, din februarie 1981: „ne propunem de fapt să realizăm o adevărată revoluție agrară în ceea ce privește producția, productivitatea muncii, nivelul tehnic, eficiența economică, activitatea generală din satele noastre. Pentru a realiza revoluția în agricultură trebuie să realizăm mai întîi revoluția în știință, în conducerea agriculturii, în modul de a lucra al specialiștilor, al țărănimii”.

Numărul doi a marcat „110 ani de la cucerirea independenței de stat depline a României” prin articolele lui Ion Popescu-Puțuri 1877 — moment de excepțională însemnătate în lupta poporului român pentru libertate și independență națională” și „Caracterul național și popular al războiului neatinării” — Vasile Petrișor, Vasile Niculae, reliefind eforturile îndelungate ale țării noastre pentru împlinirea mărețului ideal de la 9 mai 1877 cînd „frontul și țara și-au îngemănat puterile într-o singură voință, făcînd din războiul nostru un adevărat război național și popular”.

Numărul trei publică Cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la adunarea solemnă consacrată aniversării a 65 de ani de la crearea Uniunii Tineretului Comunist și a 30 de ani de la înființarea Uniunii Asociațiilor Studenților Comuniști din România din 21 martie 1987.

Celor 65 de ani de la făurirea Uniunii Tineretului Comunist le-au fost dedicate articolele lui Constantin Petculescu „Martie 1922 — moment crucial în istoria mișcării revoluționare de tineret din România” prezentînd imaginea istorică a ceea ce a realizat mișcarea de tineret din România, implicarea ei în marile bătălii revoluționare ale poporului român, „Activitatea pilduitoare, înalta viziune și discernere politică a tînărului militant comunist Nicolae Ceaușescu unul din cei mai reprezentativi conducători ai U.T.C., căruia tînăra gene-

rație îi datorează toate succesele luptei sale ulterioare, și „Tineretul și problemele dezarmării, securității și păcii în Europa” semnat de Gh. Prisăcaru.

Actul politic revoluționar de la 30 Decembrie 1947 este amplu prezentat în cadrul rubricii „40 de ani de la Proclamarea Republicii” de articolele lui Ion Popescu-Puțuri „Semnificația istorică a actului politic revoluționar de la 30 decembrie 1947”, Ion Iacoș „Ideea de republică în gândirea mișcării revoluționare și democratice din România”, Ștefan Păslaru „Ațașamentul armatei române față de proclamarea Republicii”, Ștefan Lache „Ecoul internațional al proclamării Republicii”. Desprindem ideea generală că evenimentul istoric memorabil de la 30 Decembrie 1947 a marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea țării, etapa revoluției și construcției socialiste, saltul calitativ producându-se așa cum arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu „în urma unor acumulări cantitative și calitative treptate prin măsuri adoptate de organele centrale de stat existente — guvern și parlament — cu sprijinul puternic al maselor largi populare”.

Mărăști — Mărășești — Oituz (1917—1987) se intitulează rubrica aniversară a „formidabilei înclăștări de forțe” din vara anului 1917. Susținându-și comunicările pe baza documentelor de arhivă Ion Popescu-Puțuri „Semnificația istorică a marilor victorii repurtate de armata română în vara anului 1917” col. Gheorghe Tudor în „Pagini de înalt eroism românesc în legendarele bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz”, Vasile Bobocescu cu „Lupta maselor populare din teritoriul cotoplit împotriva ocupanților străini în anii 1916—1918” și Vasile Alexandrescu, Grigore Alexandrescu „Ecoul internațional al eroismului ostașilor români în luptele din 1917” își aduc contribuția la consemnarea paginilor de înalt eroism românesc din legendarele bătălii.

Din varietatea articolelor care alcătuiesc rubrica „Articole-Comunicări” evidențiem în numărul 1/1987 „Viitorul poporului român — obiectiv strategic fundamental al politicii P.C.R. în „Epoca Nicolae Ceaușescu”, tratând o temă mai puțin studiată până acum. Autorul, Mircea Boța enumeră marile construcții epocale ale prezentului socialist și viitorului comunist al patriei, răspunderea P.C.R. pentru viitorul poporului nostru, preocuparea necontenită pentru dezvoltarea și progresul societății noastre socialiste, ca bază a creșterii nivelului de trai al întregii populații.

Elisabeta Petreanu specifică în „Contribuția P.C.R. la definirea conceptului de solidaritate internațională în epoca contemporană că „întreaga evoluție a țării noastre din ultimii 22 de ani este organic legată de numele și activitatea tovarășului Nicolae Ceaușescu „în concepția căruia solidaritatea internațională include unitatea, colaborarea și solidaritatea cu țările socialiste, cu partidele comuniste și muncitorești”. Omagiiind ziua de naștere și îndelungata activitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu, Valentina Popovici aduce în atenție, în cadrul aceleiași rubrici, „Opera președintelui Nicolae Ceaușescu pe meridianele lumii”. De la prima carte despre gândirea politică a secretarului general al partidului care a apărut în Grecia în 1974 sub titlul „Nicolae Ceaușescu — Politică externă a României — pace, independență, colaborare internațională” până la ultimele cărți, toate exprimă faptul că „opera tovarășului Nicolae Ceaușescu este o facie ce duce în lume experiența dobândită de poporul român în îndelungata și frământată sa istorie și sintetizată într-o politică lucidă, clară, realistă și consecventă, promovată astăzi de conducătorul partidului și al țării noastre în interesul poporului român, al colaborării cu toate popoarele, în folosul păcii”.

Numerele doi și trei includ materiale privind falsificarea conștiință a istoriei Transilvaniei sub egida Academiei Ungare de științe. Între acestea menționăm articolele semnate de acad. Ștefan Pascu, dr. Mircea Mușat, dr. Florin Constantin „Falsificarea conștiință a istoriei sub egida Academiei Ungare de științe”, Titus Popovici „Metode și stiluri în serviciul falsificării intenționate a istoriei”, dr. Oliver Lustig „Denaturări și falsificări care jignesc și profanează memoria victimelor terorii horthyiste”.

Intitulându-și semnificativ articolul aniversar „1 Decembrie 1918 — o zi pentru eternitate” Mircea Mușat îl dedică făuririi statului național unitar român care „a demonstrat dorința și voința neclintită de unire a tuturor românilor”.

Asociind informația documentară cu cele mai recente date și interpretări ale istoriei contemporane a României, articolele semnate de prestigioși istorici, recenziile, prezentările lucrărilor de istorie nou apărute concurează la inserierea „Analelor de istorie” printre publicațiile cu o înaltă ținută științifică.

MAGDALENA STOICESCU

REVISTA DE ISTORIE, București, Anul 1987, tomul 40, nr. 1—12

Apărută sub egida Academiei de științe sociale și politice „Revista de Istorie” se bucură de un binemeritat prestigiu științific datorat nivelului calitativ ridicat al materialelor publicate.

Varietatea spațio-temporală a tematicii abordate ne-a impus o reordonare cronologico-tematică generală și o selecție a celor mai semnificative lucrări.

Analizând raporturile împărat — senat în timpul domniei lui Galus (3741 e.n.) R. Donciu evidențiază evoluția accelerată spre instaurarea unui regim despotice de tip oriental în Imperiul roman (nr. 6).

Așa-zisa „problemă” a anteriorității prezenței românilor în Transilvania față de maghiari, este tratată de V. Ciociltan care, examinând lingvistic, istoric și geografic termenii de Blacus și Gelou întâlniți în cronică Notarului Anonim al regelui Bela al IV-lea dovedește că egalitatea Blacus = român este adevărată iar antroponimul Gelou este un produs lingvistic românesc (nr. 5).

Continuitatea antică și geneza medievală timpurie a orașelor din Europa Apuseană este tema unui interesant și sistematic studiu al reputatului medievist R. Manolescu. Cele două tendințe manifestate în secolele V—XI — de continuitate a vieții urbane romane în Italia, Peninsula Iberică, Galia, sudul Germaniei, sud-estul Britaniei și de apariție a noi centre orașenești (în centrul și nordul Britaniei, țările scandinave) sînt cercetate după criterii social-tipologice. Populația, administrația și cultura în orașele acestei epoci de tranziție sînt pe scurt prezentate în același studiu (nr. 3).

M. Chipșer se ocupă de stabilirea datei la care încetează stăpînirea Țării Românești asupra Dobrogei. Argumentînd pe documente din DRH autoarea ajunge la concluzia că și sub Dan al II-lea statul muntean se întindea pînă la Marea cea Mare (nr. 10).

Într-un articol dedicat răscoalei țăranilor transilvăneni din 1437—1438 (de la care se împlinesc 500 de ani) L. Demény, discind amănunțit textele celor două înțelegeri (6 iulie 1437, Cluj-Mănăsture și 10 octombrie 1437) încheiate între țăranii răsculați și nobili ne introduce în mentalitatea colectivă a răsculaților și ne dovedește că prin cauze, obiective și organizare — această răscoală s-a ridicat la nivelul răscoalelor și războaielor țăranesti din Europa feudală” (nr. 6).

Regimul proprietății asupra perimetrelor miniere din Banat, precum și cîteva aspecte reprezentative (forța de muncă, minereu extras etc.) ale sistemului de exploatare

minieră propriu-zisă sub dominația otomană (sec. XVI—XVII) este subiectul materialului publicat sub semnătura Cris-tinei Feneșan. Perioadele de avînt și de stagnare în exploatarea minieră din zona amintită au depins de evoluția situației militare generale a Imperiului otoman (nr. 9—10).

Șt. Andreescu ne prezintă relațiile existente între țările române în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Acțiunile și proiectele pentru unirea spațiului carpatodanubian desfășurate cu precădere de principii Transilvaniei (Ștefan Boeskey, Sigismund Rákoczy, Gabriel Bathory și Gabriel Bethlen) au culminat cu proiectul așa-numitei „Dacii protestante” — inițiat de ultimul dintre aceștia. Dispariția de pe scena politică a lui Bethlen ne limitează la emiterea unor simple ipoteze la ce s-ar fi întimplat dacă ... (nr. 5—6)

Științele auxiliare ale istoriei sînt reprezentate prin materialul elaborat de M. Dogaru și F. Rinziș care semnalează utilizarea sigiliului personal al domnitorului Radu Șerban la peste două decenii de la moarte, de către Ilinca, nepoata sa și a lui Mihai Viteazul (nr. 9).

O rubrică aparte este consacrată orașului medieval. În cadrul acesteia, I. Căzan-Neagu relevă „europenizarea” Bucureștiului la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, „făcută prin procedee medievale și grefată pe vechi tradiții balcanice”, R. Theodorescu privește orașul ca reședință domnească, M. D. Matei prezintă probleme fundamentale ale genezei vieții urbane medievale în Moldova și Țara Românească, exemplificînd cu analiza orașelor de la Păciul lui Soare, Cetatea Albă, Chilia, Curtea de Argeș, Suceava, Baia și Siretul Gh. Sebestyen, pornind de la afirmația că orice lucrare de arhitectură este istoricește condițională de trei factori (beneficiar, proiectant și constructor) face o analiză a condițiilor tehnice și de organizare socială a muncii a factorului celui mai apropiat de realizarea efectivă — constructorul — în Principatul autonom al Transilvaniei (nr. 3).

Au existat în realitate vechile tratate între țările române și Poarta otomană? Este întrebarea la care M. Maxim, argumentînd indirect mărturii otomane, românești și străine (europene) — răspunde afirmativ. Este semnificativă declarația „Comisiei europene pentru reorganizarea Moldovei și Țării Românești” (1857—1858) pentru care existența Capitulațiilor „este atestată în chip suficient de tratatele înche-

iate de Poartă în timpuri moderne și de un năunăr mare de hațisefuri" (nr. 2).

În „Statutul juridic al României până la cucerirea independenței...” P. Oprescu urmărește evoluția de la stat autonom la stat independent a României, susținând că Țara Românească și Moldova au existat permanent ca state cu un grad mai redus sau mai larg de suveranitate și în perioada dominației otomane (nr. 4).

M. Manea face o detaliată prezentare a implicațiilor diplomatice și militare ale războiului de succesiune la tronul Austriei (1741—1748), conflict care a pus bazele apropierii între Austria și Franța, Anglia și Prusia și a slăbit legăturile între Franța și Spania (nr. 1).

Examinind vocabularul politic al documentelor revoluției de la 1821, V. Joița reliefează semnificația atribuită conceptelor de neam și nație ca elemente ale conștiinței naționale. Autorul confirmă ideea enunțată de N. Bălcescu: „Ridicarea lui Tudor fu destoeptarea nației” (nr. 9).

Optimizarea și activitatea forțelor armate naționale în perioada 1831—1848 și 1859—1877 constituie subiectul materialelor semnate de P. Barbu (nr. 8) și D. Preda (nr. 4).

O trecere în revistă a instituțiilor culturale, politice, filantropice, a creațiilor artistice, în „epoca contradictorie” ce a precedat revoluția de la 1848, este realizată de G. Pencelea în „Spiritul public în epoca regulamentară” (nr. 6—7).

V. Stan editează — pentru prima dată în țară — un proiect englez de organizare a Principatelor, discutat la Congresul de la Paris (1856). Deși nu a fost acceptat, proiectul, care prevedea menținerea separării politice a Moldovei de Țara Românească și înfăptuirea unei „asimilări a instituțiilor administrative” a influențat stipulațiile actului final adoptat la Congres și dezvăluie totodată politica engleză în problemele Europei răsăritene (nr. 1).

Gr. Chiriță ne înfățișează modul în care au fost concepute structura, funcțiile și rolul statului național român, centru polarizator al tuturor românilor, mai ales în timpul domniei lui Al. I. Cuza, când și „ideea românismului luase un sbor nemai-pomenit” (nr. 1—2).

Activitatea de sprijinire a luptei românilor pentru dreptate socială, unitate și independență, desfășurată vreme îndelungată de publicistul francez A. Ubicini, este reflectată de articolul lui N. Isar (nr. 1).

Știri despre activitatea „Dietei românești a Transilvaniei” (Sibiu, 1863) — care a dat expresie aspirației românilor „spre o viață națională liberă” — culese din ziarle „Buciumul” și „Românul” care apăreau în

Principate, ne sint transmise de Gr. Chiriță (nr. 11).

M. Iosa și D. Hurezeanu prezintă dinamica economiei românești între 1864—1914 evidențiind rolul țărănimii ca forță motrice a procesului de emancipare socială și națională a românilor (nr. 2).

Cuceririi independenței de stat îi sint dedicate citeva articole care se ocupă de relațiile dintre armata și societatea românească (1859—1877), de politica balcanică a României (1875—1877) și de relațiile româno-sirbe (1877).

R. D. Vlad publică fragmente din memoriile inedite ale lui Al. Candiano-Popescu, om politic, „aflat în permanență în mijlocul marilor evenimente din România modernă” Informațiile oferite se circumscriu evenimentelor din anii 1877—1878 (nr. 8—10).

Participarea României la primul război mondial rezultă din articolele dedicate: acțiunilor marinei militare naționale pe Dunăre și Marea Neagră (G. Boroandă); situația populației Bucureștiului (1916—1918) (S. R. Zoner, I. Gavrilă); relațiilor româno-franceze (N. Dascălu, D. Bușă) și româno-americeane (I. Stanciu) (nr. 7).

Noile informații privind activitatea Parlamentului român pentru pregătirea Marii Uniri (C. Paraschiv — nr. 1), lupta românilor din Oltenia pentru înfăptuirea Unirii (A. F. Dinu — nr. 1), acțiunile politico-diplomatice întreprinse pe plan internațional pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România (I. M. Oprea — nr. 11—12) completează vastul material publicat pînă acum pe această temă.

Regretatul istoric M. N. Popa abordează unele aspecte economice ale raporturilor Europei cu restul lumii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, evidențiind că, după primul război mondial bogăția și centrul de gravitate internațional s-a deplasat din Europa în lumea extracupeană (S.U.A.) (nr. 12).

Îngrijorarea stîrnită în România de criza renanță, atitudinea opiniei publice, a unor personalități ale vieții politice, măsurile adoptate de guvern (în principal, majorarea sumelor alocate din buget pentru întărirea forțelor armate naționale) ne sint prezentate de N. Dascălu (nr. 12).

În finalul acestei sumare prezentări ne permitem să apreciem că „Revista de istorie” din 1987 și-a adus o reală contribuție la elucidarea unor aspecte mai puțin lămurite ale istoriei naționale și universale, a îmbogățit, în general, fondul de informație istorică accesibilă altor specialiștilor citi și publicului larg cititor.

PINTILIE BADEA FLORIN

SOMMAIRE

CONTENTS

ANS DEPUIS LA REVOLUTION ROUMAINE 1848

- A. Stan — La Révolution roumaine de 1848.
Coordonnées de l'unité nationale. 121
I. RANCA — Actions roumaines après l'Assemblée
de Blaj de septembre 1848. Contributions docu-
mentaires 135
* * * — Documents. 141

ANS DEPUIS LA NAISSANCE DE B. P. HASDEU

- G. MIHĂILĂ — En marge des éditions nouvelles des
œuvres de Thadée Alexandre, Bogdan Petriceicu
et Julie Hasdeu 163
L. BRANCEANU — B. P. Hasdeu — directeur gé-
néral des Archives d l'État (1876—1900). Docu-
ments 178
A. SACERDOTEANU — La bibliographie de
l'oeuvre de B. P. Hasdeu 201

THEORY AND PRACTICE ARCHIVISTIQUE

- C. LUNGU — L'efficiency du travail de direction et
de contrôle a niveau de branche 217
M. RACHIERU — „Trésor historique de Prabhova”
— exposition documentaire permanente — moyen de
l'éducation patriotique 219

ARTICLES SPÉCIALES

- T. MATEESCU — Préoccupations pour l'organi-
sation des Archives au XIX^e siècle 222
EL. COZMA — „Le sceau anulaire du prince Radu
Mihnea 227

BOOK-REVIEWS AND PRÉSENTATIONS

140 YEARS SINCE THE ROMANIAN REVOLUTION IN 1848

- A. Stan The Romanian Revolution of 1848.
National Unity Co-ordinates. 121
I. RANCA — Romanian actions after the Assembly
in Blaj, in September 1848. Documents 131
* * * — Documents 141

150 YEARS SINCE THE BIRTH OF B. P. HASDEU

- G. MIHĂILĂ — On the new editions of the works
of Tadeu, Alexandru Bogdan Petriceicu and Julie
Hasdeu 163
L. BRĂNCEANU — B. P. Hasdeu — General Di-
rector of the State Archivs (1876—1900). Documents 178
A. SACERDOTEANU — The bibliography of the
work of B. P. Hasdeu (I) 201

ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE

- C. LUNGU — The efficiency of the leading and con-
trol activity at branch level 217
M. RACHIERU — „His Aorical treasure of the Pra-
hova county — permanent exhibition of documents
— a means to patriotic education 219

AUXILIARY SCIENCES

- T. MATEESCU — Concerns for the organization
of the Archives in the XIXth century 222
EL. COZMA — The signet of the ruler Radu Mihnea 225

BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS 227

INHALT

СОДЕРЖАНИЕ

140 JAHRE SEIT DER RUMANISCHEN REVOLUTION VON 1848

- A. Stan, Die Rumänische Revolution vom Jahre 1848 Koordinat der nationalen Einheit 121
- I. RANCA—Rumänische Initiativen nach der Versammlung in Blaj, aus dem Monat September 14
- Dokumentenbeiträge 135
- * * * — Dokumente. 141

150 JAHRE SEIT DER GEBURT VON B. P. HASDEU

- G. MIHAILĂ — Über die neuen Auflagen der Werke von Tadeu, Alexandru Bogdan Petriceicu und Julia Hasdeu 163
- L. BRĂNCEANU — B. P. Hasdeu — Generaldirektor des Staatsarchivs (1876—1900) Dokumente . . 178
- A. SACERDOTĂNEANU — Die Bibliographie des Werks von B. P. Hasdeu (I) 201

ARCHIVE THEORIE UND PRAKTIK

- C. LUNGU — Die Effizienz der Leitung und Kontrolltätigkeit auf Teilgebieten 217
- M. RACHIERU — Historische Schatzkammer des Kreises Prahova perennante Dokumenten (aus—Stellung—Mittel zur patriotischen Erziehung . . . 209

HILFSSWISSENSCHAFTEN

- T. MATEESCU — Beschäftigungen für die Organisation der Archive im XIX. Jahrhundert 222
- Fl. COSMA — Ringsieg des Fürsten Radu Mihnea . 225

REZENSIONEN ANNOTATIONEN 227

140 ЛЕТ РУМЫНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1848 ГОДА

- A. СТАН — Румынская революция 1848 года. Момент создания национального единства 121
- И. РАЙКА — Последствия Бласского собрания сентября 1848 года. Документальный вклад . . . 135
- * * * Документы 141

150 ЛЕТ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ Б. П. ХАШДЕУ

- Г. МИХАЙЛЭ — О новых изданиях работ Гадеу. Александра Богдана Петричейку и Юлии Хашдеу 163
- П. БРЫНЧАНУ — Б. П. Хашдеу — генеральный директор государственных Архивов (1876—1900 г.). Документы 178
- А. САЧЕРДОЦАНУ — Библиография произведений Б. П. Хашдеу 201

АРХИВИСТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

- К. ЛУНГУ — Эффективность деятельности по управлению и контролю в разных областях народного хозяйства 217
- М. РАКИЕРУ — „Траховянский исторический сокровище“ — документальная постоянная выставка — средство патриотического воспитания . . 209

СПЕЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

- Т. МАТЕЕСКУ — Заботы об организации Архивов XIX-ого века. 222
- ЕЛ. КОЗМА — Печать воевода Раду Михил . 225
- ХРОНИКА НАУЧНОЙ ЖИЗНИ 227

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

Abonamentele se fac la fociile și agențiile P.T.T.R. din toată țara și la filialele județene ale Arhivelor Statului.

Prețul abonamentului este 25 lei pe număr și 100 lei pe un an.

Revista poate fi cumpărată de la sediile Direcției Generale și ale filialelor județene ale Arhivelor Statului, precum și de la librării.



Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe speciale ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rinduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.)

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

ABONNEMENTS

ROMPRESFILATELIA

sectorul export-import presă,
P.O.Box. 12-201, telex 10376,
presfir București, Calea Griviței
nr. 64-66, telefon 17.60.10

R.M.ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT
and AMERICA HISTORY AND LIFE

C.2 221 — I.P. „INFORMAȚIA”



str. Brezoianu nr. 23-25, București,
Republica Socialistă România

DIN CUPRINS

Lei 25

140 DE ANI DE LA
REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI
B. P. HASDEU

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

REVISTA

ARHIVELOR